

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

**POROVNÁNÍ OSOBNOSTNÍCH CHARAKTERISTIK U OSOB
VYKONÁVAJÍCÍCH TREST ODNĚTÍ SVOBODY V RÁMCI
VYBRANÝCH PSYCHODIAGNOSTICKÝCH METOD**

**THE COMPARISON OF PERSONALITY CHARACTERISTICS OF
IMPRISONED PEOPLE IN SELECTED PSYCHODIAGNOSTIC
METHODS**

Magisterská diplomová práce

Autor: Mgr. Bc. Veronika Daňková
Vedoucí práce: PhDr. Radko Obereignerů, Ph.D.
Studijní program: Psychologie
Studijní obor: Psychologie

Olomouc

2018

Prohlášení a poděkování

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma Porovnání osobnostních charakteristik u osob vykonávajících trest odnětí svobody v rámci vybraných psychodiagnostických metod vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu. Současně bych na tomto místě ráda poděkovala PhDr. Radku Obereignerů, Ph. D., za jeho spolupráci, za podnětné rady a kritické připomínky k této magisterské diplomové práci.

V Olomouci dne 29. 11. 2018

Podpis:.....

Veronika Daňková

Obsah

Úvod.....	5
1. Osobnost.....	6
1.1 Utváření osobnosti.....	7
1.1.1 Determinanty osobnosti.....	7
1.1.2 Procesy utvářející osobnost	10
1.2 Morální vývoj osobnosti	13
2 Poruchy osobnosti a psychopatie	16
2.1 Disociální porucha osobnosti	18
2.2 Antisociální porucha osobnosti	20
2.3 Psychopatie	22
3 Pachatelé trestné činnosti.....	26
3.1 Typologie pachatele.....	27
3.2 Kriminální jednání a jeho motivace.....	30
3.3 Aktuální trestná činnost v České republice	33
4 Penitenciární psychologie a výkon trestu odnětí svobody a v České republice.....	35
4.1 Diferenciace věznic v České republice	36
4.2 Výkon trestu odnětí svobody – principy a specifika.....	38
5 Výzkumný problém, cíl práce, hypotézy	41
6 Metodologický rámec, metody sběru a analýzy dat	43
6.1 Typ výzkumu	43
6.2 Metody sběru dat	44
6.2.1 Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI	45
6.2.2 Krátký test všeobecné inteligence KAI	46
6.2.3 Test sociálního zrání	47
6.2.4 Hareho škála psychopatie PCL-R	49
6.3 Metody zpracování a analýzy dat	51
6.4 Etické problémy a způsob jejich řešení.....	59
7 Výzkumný soubor	62
8 Výsledky.....	65
8.1 Analýza dat dle výzkumných hypotéz	66
9 Diskuze.....	76
9.1 Diskuze o výsledcích výzkumu	79
10 Závěry.....	83
Souhrn	85

Seznam použitých zdrojů	89
Abstrakt diplomové práce	
Abstract of thesis	
Seznam příloh.....	

Úvod

Ve společnosti se stále hovoří o narůstajícím deviantním potažmo kriminálním jednání. Zda tomu tak je či ne, je na dlouhé diskuze a pro koncept této práce to není důležité. Statistiky kriminality v posledních letech zaznamenávají stagnaci uvažovaného jevu, na druhou stranu se zvyšují počty těch nejhorsích zločinů. Stále jsou vyvíjeny snahy o nalezení vhodného principu vedoucího k minimalizaci kriminálního jednání či alespoň recidivy. Jednoznačný a osvědčený postup však stále není znám.

Domnívám se, že v řadě případů by bylo vhodné provést kvalitní diagnostiku pachatele, v rámci které by bylo možné zjistit, kde jsou pachatelovy možnosti nápravy a kde jsou jeho limity. Jsem zaměstnancem Vězeňské služby České republiky, kde vykonávám funkci vychovatele. S pachateli trestné činnosti jsem tedy v každodenním kontaktu a za zásadní problém českého vězeňství považuji propojování osob odpovídajících populaci zdravých dospělých a recidivistů, potažmo celoživotních pachatelů.

Cílem této práce je představit oblasti, kterých se daná problematika dotýká, a to od běžného života, ve kterém působí řada determinantů ovlivňujících rozvoj deviantního jednání, přes specifické podmínky forenzní sféry až po náhled na psychodiagnostické metody využitelné v rámci práce s kriminální populací.

Předkládaná práce je dělena do dvou hlavních částí. V první teoretické je pozornost zaměřena na osobnost a její determinanty, sociální vývoj, ovlivňující lidské vnímání hodnot a morální vývoj. Dále se práce věnuje poruchám osobnosti a psychopatii jako jedné z možných odpovědí na otázky ohledně recidivy kriminality. Závěr teoretické části je věnován statistickým datům a informacím z oblasti forenzní a penitenciární. Náhled do těchto oblastí je dle mého názoru pro ucelené uchopení tématu nepostradatelný.

V návaznosti na teoretická východiska je cílem empirické části práce ověřit souvislosti vybraných osobnostních charakteristik ve forenzní populaci.

Informace z oblasti penitenciární psychologie jsou doplňovány vlastními pracovními zkušenostmi. S ohledem na bezpečnostní nařízení a interní předpisy byly pro účely této práce poskytnuty pouze omezené informace z této oblasti.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Osobnost

Osobnost jako jeden ze základních pojmů psychologie je hojně užíván mezi laickou i odbornou veřejností, dokonce i v multioborovém rozsahu. Přesto či právě proto ji nelze jednoznačně vymezit a definic osobnosti existuje tedy celá řada. Většinou jsou vázány na myšlenky konkrétní teorie či na to, jakému významu osobnosti se daný autor věnuje. V současnosti se pak nejzásadnější poznatky dosavadních teorií integrují ve snaze dosáhnout komplexního výkladu faktů z dané oblasti.

Říčan (2007) velmi srozumitelně uvádí odlišnosti ve významech pojmu osobnosti. Vhledem ke zevšeobecnění daného pojmu je v laické komunikaci osobnost často spojována s hodnocením především pozitivním. Je hovořeno o velké osobnosti, či významné osobnosti, z čehož vyplývá, že daný jedinec je něčím význačný, pozoruhodný atp. Toto chápání popisovaného pojmu se však užívá spíše v běžné komunikaci a vzhledem ke svému hodnotícímu obsahu není ideální pro zakotvení v psychologických teoriích. Zde se však jistě uplatňuje chápání osobnosti jako psychické individuality jedince, tedy toho, co jej odlišuje od ostatních. Současně odborná veřejnost charakterizuje osobnost dle její struktury. Osobnost je v tomto pohledu rozdělena na několik složek, z nichž každá má určitou funkci, avšak současně se velmi intenzivně ovlivňují.

Vzhledem k výše uvedenému je patrné, že uvedení jednotné a všeobjímající definice osobnosti je značně komplikovaný záměr, přesto řada odborníků přispěla svým náhledem k vymezení pojmu osobnosti.

Dle Cakirpaloglu (2012, 16) by se dnes dala osobnost všeobecně definovat jako „*souhrn, souvislost či propojení charakteru, temperamentu, schopností a také konstitučních vlastností člověka*“. Vágnerová (2010, 13) rozšiřuje vymezení osobnosti o behaviorální dimenzi a konkrétně ji popisuje jako „*komplexní a relativně stabilní systém, který funguje jako celek, skládá se ze vzájemně propojených somatických a psychických vlastností a projevuje se v reakcích na různé podněty a situace, resp. v interakci s nimi*“. Z uvedených definic je patrné, že se odborníci shodují na determinaci osobnosti skrze vnitřní i vnější faktory čili, že osobnost je vždy do jisté míry ovlivněna geneticky i působením nejrůznějších vrozených a vnějších vlivů. Diagnostický a statistický manuál Americké psychiatrické společnosti ve své předposlední čtvrté verzi propojuje obě výše zmíněné definice a osobnost

charakterizuje jako „soubor trvalých způsobů, jimiž jedince vnímá, přemýšlí a vztahuje se jak k okolí, tak k sobě samému, přičemž tyto způsoby vnímání a přemýšlení jsou zřejmé v širokém rozsahu významných osobních a sociálních souvislostí“ (1994, in Koukolík, 2010, 72).

Nepochybně je aktuálně nejvíce rozšířeným a platným modelem osobnosti model pětifaktorový, který popisuje pětici univerzálních osobnostních charakteristik, jimiž jsou extraverte, neuroticismus, otevřenost, přívětivost a vstřícnost. Nelze předpokládat, že daný rys se v osobnosti konkrétního jedince buď vyskytuje, či nikoli. Naopak je podstatné si uvědomit, že každý z těchto faktorů je kontinuem se dvěma póly a v jednotlivých osobnostech se právě na tomto kontinuu vyskytuje. Jak uvádí McCrae a Costa (1986), předložený model byl ověřen řadou výzkumů, včetně jimi realizovaného, ve kterém je navíc každý ze základních pěti faktorů rozšířen o adjektiva konkretizující póly daného faktoru. Například dimenze svědomitosti představuje určitý stupeň organizace, sebekontroly a vytrvalosti v zacíleném chování a McCrae a Costa (1986) jej charakterizovali póly pečlivost versus nedbalost, disciplinovanost versus slabá vůle, velmi dobrá organizovanost versus neorganizovanost. Na základě umístění mezi dvěma póly osobnostního rysu je tedy vytvářena konkrétní osobnost se všemi svými vlastnostmi.

1.1 Utváření osobnosti

Pro celistvé uchopení tématu práce a návaznost následujících kapitol budou nyní ve stručnosti představeny hlavní faktory a procesy ovlivňující vývoj osobnosti.

1.1.1 Determinanty osobnosti

Uznávané přístupy rozdělují determinanty osobnosti, jak již bylo uvedeno, na vnitřní a vnější, avšak vzhledem ke komplexnosti problematiky je nutné si uvědomit, že se tyto faktory v rámci svého současného působení silně ovlivňují a prolínají (Cattell, 1967, in Cakirpaloglu, 2012). Tímto může docházet ke zvýrazňování individuálních osobnostních znaků. Jako příklad lze uvést situaci, kdy u dítěte můžeme pozorovat vrozenou zvýšenou reaktivitu. Současně je zvýšená reaktivita, impulsivita typickým osobnostním rysem jeho pečující osoby. Pečující osoba se pak může na základě svých negativních zkušeností snažit rozvíjet u svého dítěte ovládnání vlastní impulzivity, anebo jej naopak může utvrzovat v jeho vrozeném impulzivním nastavení a tímto může u dítěte daný rys zesilovat. Ať už je konkrétní

situace jakákoli, není pochyb o vzájemném působení jednotlivých faktorů utvářejících jedinečnou osobnost (Cakirpaloglu, 2012).

- **Dědičnost**

Mezi dědičné faktory ovlivňující nejen vývoj osobnosti řadíme vše, co je dáno působením genů. Lze říci, že genetická výbava určuje jedinci pravděpodobnost, se kterou se u něho rozvine jistý osobnostní rys, případně jaké intenzity a kvality daný rys bude. Toto genetické uspořádání tedy jedince predisponuje k individuálnímu vývoji osobnosti, jejíž konečná podoba je však dána až interakcí dědičných determinant, dalších vnitřních faktorů a prostředí. Pro genetickou výbavu je dále typické, že během vývoje daného jedince dochází k aktivaci jednotlivých složek genotypu a predispozice k určitému osobnostnímu rysu se mohou tedy prosadit až v určitém vývojovém stádiu. Zároveň je možné, že dědičné předpoklady nebudou mít během života stejné projevy. Ty často závisejí na aktuálním psychickém stavu, například zvýšeném stresu, a také hormonálních změnách, typicky v dospívání (Cakirpaloglu, 2012; Vágnerová, 2010).

- **Vrozené dispozice**

Vnitřním činitelem vývoje osobnosti jsou dále vrozené faktory, které tvoří specifický soubor vývojových předpokladů. Jedná se o velmi individuální výbavu, neboť ne vše, co je vrozené a patří do genové výbavy je nutně děděno. V rámci rozvoje genetické informace konkrétního jedince dochází k mutacím či segregacím určitých genů, čímž se vytváří určitá variabilita mezi genetickou výbavou rodičů a dětí, či sourozenců navzájem (Cakirpaloglu, 2012).

Cattel (1967, in Cakirpaloglu, 2012) dále mezi vnitřní činitele utváření osobnosti řadí kongenitální vlivy, jež mohou působit během prenatálního vývoje. Typicky se pak jedná o důsledky prožívání, chování a jednání matky, jako je například její psychický a fyzický stav či vystavování těla ženy, potažmo dítěte nezdravým a škodlivým látkám. Cattellův náhled na determinaci osobnosti skrze vnitřní faktory uzavírají konstituční vlivy, které zahrnují fyziologické a tělesné znaky získané daným jedincem po narození. Pro tento soubor činitelů je charakteristická jejich možná změna v průběhu života.

- **Psychické faktory**

Na pomezí vnějších a vnitřních činitelů stojí působení psychiky. Seberegulační schopnosti, motivace, kognitivní, etické a morální dispozice velmi intenzivně působí na vývoj osobnosti každého jednotlivce. V těchto procesech psychika pracuje jako interní

determinující složka. Dále však může figurovat jako zprostředkovatel, neboť dopady vnějších faktorů zpracovává na základě svých zkušeností a v souladu s osobními potřebami, motivy, cíli či vlastnostmi (Cakirpaloglu, 2012).

- **Vliv prostředí**

Vliv prostředí můžeme ze širšího hlediska chápat, jako veškeré účinky vnějších činitelů na formování osobnosti jedince. Leckdy těžce domyslitelné důsledky mají na utváření osobnosti globální podmínky, konkrétně například klimatické změny, geograficky dané odlišnosti nebo civilizační vlivy. Dále se na tvorbě konkrétní osobnosti podílí společnost a kultura, neboť společně vymezují konkrétní role, hodnoty, normy a vědomosti, které jsou následně předávány a přijímány edukací v rámci socializace. Současně je osobnost tedy značně determinována skrze socializační činitele, mezi které patří zejména rodina, školní či pracovní prostředí, vrstevnické skupiny a v dnešní době také masmédiá (Cakirpaloglu, 2012).

Rodina jako jeden z hlavních socializačních činitelů se na determinaci psychiky podílí zejména předáváním příslušnosti etnické, náboženské či sociální, přístupu ke vzdělání a norem společnosti od rodičů dětem. V rámci prokreační rodiny se u dospělého jedince častokrát rozvíjí osobnostní předpoklady, které prozatím nepatřily do jeho osobnostní výbavy či se projevovaly pouze minimálně. Důvodem těchto osobnostních změn je zejména mateřství a otcovství, tedy intenzivní vztahy, jež s sebou přináší nové emoce, potřeby a povinnosti, které jedinci doposud nepoznali (Cakirpaloglu, 2012).

S novými zkušenostmi se setkává dítě i s nástupem do školy a z jisté části je podoba jeho osobnosti dotvářena v průběhu celého vzdělávacího procesu. Rozvíjí se osobní náhled dítěte na předávané normy, osobnost jedince se dále dotváří zejména v oblasti jeho seberealizace ve skupině. Stejně tak tomu bude v průběhu celého života, kdy se člověk dostává do nových formálních skupin, například během dalšího vzdělávání či zaměstnání, ve kterých získává postavení na základě svých osobnostních dispozic a schopností a současně je jeho osobnost formována dle potřeb a úkolů dané skupiny (Cakirpaloglu, 2012).

Z výše uvedených zcela základních informací o faktorech utváření osobnosti by bylo možné domyslet, že velká část osobnosti každého jedince je již predisponována k určitým rysům a vlastnostem a působení prostředí tuto osobnost v průběhu života dále formuje. V případě platnosti takto elementárního předpokladu bychom měli očekávat velmi podobné osobnostní znaky u osob vyrůstajících ve shodné rodině, ve stejném širším prostředí a u osob

geneticky podobných či dokonce vzájemně identických. V souvislosti s touto myšlenkou a snahou ověřit, zda má na tvorbu osobnosti větší vliv dědičnost či působení prostředí, byly realizovány výzkumy sourozeneckých dvojic, ideálně monozygotních dvojčat, například výzkum realizovaný Melchersem a jeho kolektivem či studie neaditivních genetických účinků Plomina a jeho týmu (Melchers, et al., 2018; Plomin, Corley, Caspi, Fulkner, & DeFries, 1998). Dizygotní dvojčata stejně jako vlastní sourozenci narození postupně se shodují pouze v 50 % genové výbavy, a lze tedy předpokládat, že jejich podobnost bude pouze částečná. Jednovaječná dvojčata však mají totožnou genetickou výbavu, dalo by se tedy očekávat, že v případě výchovy ve stejné rodině, u nich bude pozorovatelná naprostá shoda v jejich vlastnostech, temperamentu, emočních projevech atp. (Říčan, 2007; Vágnerová, 2010). Osobnost však není pouze pasivně sestavena z informací vnitřních a vnějších činitelů, nýbrž se na jejím utváření podílí také biologické zrání organismu a individuálně specifické zkušenosti získané v procesu učení (Balcar, 1991).

1.1.2 Procesy utvářející osobnost

Výše zmíněné individuální genetické determinanty jsou v rámci vývoje vyjádřeny v procesu zrání, které je vrozenou posloupností evolučních změn stavby a funkce organismu. Tento proces je vázán na dozrávání nervové a hormonální soustavy, což je důležité pro nástup určitých psychických funkcí. Rychlost zrání je pro každého jedince individuální a je důležité jej vhodně stimulovat ve spojení s učením (Atkinson R. L., Atkinson, R. C., Smith, Bem, & Noel-Hoeksema, 2003; Balcar, 1991; Říčan, 2007).

Učení má pro vývoj člověka nenahraditelný význam. Někdy jej formuje pozitivním směrem, někdy negativním. Jde o psychickou činnost vyvolanou vnitřními či vnějšími vlivy, která vede ke stabilním změnám psychických procesů a vlastností. Způsoby jednání, chování a reagování nemá člověk pevně vrozené. V procesu zrání a socializace se učí chovat tak, jak je to nezbytné pro saturaci jeho potřeb. Ke změnám však dochází pouze v rámci možností daných instinktovou výbavou daného jedince (Říčan, 2007; Výrost & Slaměník, 2008).

S utvářením osobnosti souvisí také zrání v sociální oblasti, tedy vývoj sociálních vztahů jedince. Jedná se o budování vztahů k okolnímu sociálnímu světu, jehož je každý z nás součástí. Vědomí této příslušnosti nám není dáno automaticky, nýbrž je nutné, aby jej každý sám svými zkušenostmi nabyt. Cílem tohoto procesu je dosažení sociální zralosti (Obereignerů, Čáp, Krausová et al., 2016).

Robert Kegan sociální zralost definuje jako schopnost člověka fungovat jako zdravý dospělý. Dále uvádí, že bez dosažení sociální zralosti jedinec směřuje k vlastnímu těžkému prožívání, anebo způsobuje svým jednáním těžkosti druhým lidem. Sociální nezralost dospělých osob je tedy osobním i společenským problémem, ať už na úrovni rodin či zaměstnavatelů. Sociální nezralost hraje dle jeho názoru významnou roli v rámci několika poruch osobnosti, zejména pak narcistické, hraniční, histriónské a pravděpodobně také antisociální. Současně je velmi často spojena s abúzem alkoholu či jiných návykových látek. (Kegan, 1982, 1994, in Dombeck, nedat.).

Kegan (1982, 1994, in Dombeck, nedat., nedat.a) zpracoval vývojovou teorii sociálního zrání, ve které značně vycházel z Piagetovy teorie kognitivního vývoje (2007). Vývoj sociální zralosti je dle Kegana (1982, 1994, in Dombeck, nedat., nedat.a) děleno do pěti stádií, která na sebe navazují tak, že jedinec postupuje od nejjednoduššího a nejméně subjektivního náhledu na svět ke stále více komplexnějšímu porozumění. Pro první období je typické egocentrické myšlení a neschopnost oddělení sebe sama od druhých lidí. Druhá fáze vede k uvědomění si jedinečných charakteristik druhých osob, jedinec i nadále uspokojuje své vlastní zájmy a jednání je ovlivněno vlastním náhledem a saturací osobních potřeb. Následující období je charakteristické uvědoměním si názorů, potřeb a hodnot druhých lidí, čemuž je jedinec schopen podřizovat i svůj pohled. Ve čtvrté fázi se jedinec často stává příslušníkem různorodých skupin, komunit a své myšlení přenáší více do sdílení s ostatními. Typická je také formulace vnitřních přesvědčení a osobní trvalé identity, která je minimálně závislá na druhých lidech. K dosažení tohoto stadia by mělo docházet během dospělosti, avšak polovině až dvěma třetinám populace se toto zcela nepodaří. Za sociálně zralou osobnost považuje Kegan jedince, vnímajícího sám sebe a druhé lidi jako systém složený z dalších systémů. Poslední stadium je vzácné a není ho možné dosáhnout dříve než ve čtyřiceti letech věku (Kegan, 1982, 1994, in Dombeck, nedat., nedat.a).

Pro detailnější seznámení s Keganovou teorií odkazujeme na jeho publikace či články Dombecka (nedat., nedat.a), případně na publikaci Obereignerů, Čápa, Krausové a jejich kolektivu (2016).

I přes předloženou vývojovou teorii sociálního zrání, si za pojmem sociální zralost můžeme představit značnou řadu žádoucích společenských jevů, a proto je dále uvedeno několik dalších náhledů na sociální zralost.

Vágnerová (2010, 2012) nehovoří přímo o sociální zralosti, nýbrž aplikuje dva pojmy sociální zdatnost a sociální připravenost. Sociální zdatnost definuje jako systém nekognitivních osobnostních vlastností a tendencí, které jsou sociálně zaměřené. Za její základ považuje prosociální orientaci a snahu o udržení pozitivních vztahů s lidmi. Sociální zdatnost je pak dána konkrétním jednáním jako například sociální vnímavostí, ohleduplností vůči druhým, respektem k sociálním normám a hodnotám a ochotou přizpůsobit se jim atp. (Vágnerová, 2010). V souvislosti s posuzováním školní zralosti používá Vágnerová (2012) termín sociální připravenost, jež zahrnuje běžné znalosti o vztazích potažmo chování k různým lidem. Pro sociální připravenost je také důležitá schopnost komunikace s druhými lidmi a diferenciací různých sociálních rolí a příslušného chování. I pro sociální připravenost je nutné znát běžné normy chování a sociální konvence.

Hartl (1993, 242) definuje sociální zralost jako „*společenskými normami vyžadovanou míru socializace projevující se postoji vůči sociálnímu prostředí*“. Dle Greenbergerové a Sørenseny (1973) je sociální zralost dána schopností řešit problémy, schopností přizpůsobit se a učit se obecným principům, které definují nejběžnější každodenní životní zkušenosti.

Problematické sociální zralosti se blíže ve své publikaci věnovali Osladilová, Homola, Jochmanová a Papica (1982). Dle jejich názoru je sociální zralost dána odpovídající schopností pohybu v interpersonálním poli a schopností regulovat své chování. Uvedení autoři dále popsali výstižné znaky sociálně zralé osobnosti dle Schaffera (1965, in Osladilová et al., 1982):

- **Je relativně osvobozena ze závislosti na rodičích či vrstevnících, bezpečí nenalzá v závislých vztazích ani neprožívá výbuchy typické pro adolescenci.**
- **Cítí zodpovědnost sama za sebe, potažmo i za své jednání.**
- **Dospěla k sociální senzitivnosti, což vede k možné integraci vlastních a cizích potřeb, efektivní komunikaci.**
- **Je schopna prožívat a vyrovnávat se s různorodými situacemi bez ohrožení vlastních morálních hodnot.**
- **Volba partnerů je nyní motivována spíše nebiologickými faktory.**
- **Efektivně se podílí na sociálních vztazích, které jsou v souladu s potřebami vlastními i potřebami skupiny.**

Ze všech uvedených definic a myšlenek v oblasti sociálního zrání osobnosti je patrné, že základem je adaptace na společenské či kulturní zvyklosti a snaha o adekvátní chování. Podobně či spíše do velmi úzké souvislosti bychom mohli k sociální zralosti přiřadit morálku a morální jednání, která jsou pro konformní chování nezbytná.

1.2 Morální vývoj osobnosti

Otázkou morálky, svědomí, empatie se zabývala nejen řada psychologů v čele s Lawrenceem Kohlbergem (1976, 1981, in Koukolík, & Drtilová, 2001), Jeanem Piagetem (2007), Sigmundem Freudem (1997) či Erichem Frommem (1997), ale také myslitelé a vědci dalších oborů, zejména filozofie, teologie, práva atp. Výše uvedené pojmy jsou častokrát zaměňovány, či se velmi silně prolínají. Například morálka je v Hartlově psychologickém slovníku (1993, 110) definována jako „*soubor principů posuzovaných z hlediska dobra a zla a řídicích chování a jednání lidí dané společnosti; lze chápat jako vnitřní víru, přesvědčení, nebo vnější principy vyžadované společností.*“ Pro svědomí je pak podle Hartla (1993) charakteristická složka prožívání, které je vázané na morální hodnocení konkrétních činů. Souvislost mezi morálkou a svědomím je tedy neoddiskutovatelná, v průběhu socializace jedince dochází k interiorizaci morálních zásad a norem společnosti, čímž se stávají součástí zralé osobnosti a formují její svědomí. Mezi uvedenými pojmy jsou tedy jisté nuance, avšak všechny spojuje minimálně princip odlišování dobrého a zlého.

Při úvahách o svědomí, nelze opomenout Sigmunda Freuda (1997) a jeho strukturální model lidské psychiky, ve kterém definoval svědomí jako instanci odloučenou od Já. Tuto instanci pojmenoval Nadjá neboli Superego a jde o složku osobnosti, která se často staví proti požadavkům Id, jehož základním cílem je uspokojení vlastních potřeb a tím dosažení libých pocitů, slasti. Tyto zájmy Id často odporují morálnímu nastavení Superega, ve kterém je zahrnuto právě svědomí. Vybalancování konfliktů mezi Id a Superegem je hlavní rolí Ega, čili Já. Ego se pokouší uspokojit potřeby plynoucí z Id a to za předpokladu dodržení společenských norem a morálního nastavení člověka skrytých v Superegu (Freud, 1997).

Jean Piaget (2007) propojil vývoj morálky s vývojem poznávacích procesů a rozdělil morálku na heteronomní a autonomní. Na počátku svého života je pro dítě těžké rozeznat rozdíly mezi morálními a nemorálními jevy. V průběhu vývoje se dostává do stadia heteronomní morálky, během kterého automaticky přijímá příkazy autorit, řídí se jejich zákazy a uznává normy a hodnoty, jež jsou mu druhými předávány bez vlastního kritického náhledu. Dobro a zlo rozeznává dle toho, za co bylo autoritou pochváleno či případně

trestáno. Morální citění potažmo jednání je tedy zcela vázáno na autoritu, zejména rodiče či učitele. Přibližně kolem osmého roku života morálka dítěte přeměňuje na autonomní, což znamená, že dítě je samo od sebe schopno rozeznat správné od nesprávného bez ohledu na aktuální názor autority. Na tento náhled navazuje také rozvoj prosociálního chování. Schopnost hlubšího mravního hodnocení konkrétní situace na základě motivů k danému jednání se však rozvíjí až v období od jedenáctého do dvanáctého roku života. Piaget (2007) navíc zastával názor, že morálka, emoce a inteligence jsou znaky stejného psychického procesu, a proto děti s alespoň průměrnou inteligencí a žijící v podnětném prostředí dosahují stadia autonomní morálky snáze než děti méně inteligentní a vyrůstající v problematickém prostředí (Cakirpaloglu, 2012; Langmeier & Krejčířová, 2006; Piaget, 2007).

Na myšlenky Jeana Piageta (2007) navázal Lawrence Kohlberg (1976, 1981, in Koukolík, & Drtilová, 2001), který shodně tvrdil, že se morální citění rozvíjí v průběhu podobného procesu jako poznávací funkce. Naproti Piagetovi však tento vývoj posunul až do období dospívání, které shledával jako vývojový stupeň s nejzásadnějším rozvojem mravního usuzování. Kohlberg (1976, 1981, in Koukolík, & Drtilová, 2001) morální vývoj rozdělil do tří hlavních stádií, z nichž každé dále členil do dvou typů, chcete-li stupňů.

Ve věku čtyř až deseti let dítě jedná dle předkonvenční morálky. Motivací k jednání v tomto období jsou osobní přání či potřeby a morální hodnocení konkrétní situace je závislé stejně jako v období heteronomní morálky v teorii Piageta (2007) na očekávaných následcích – odměně či trestu. První stupeň tohoto stádia, někdy nazývaný heteronomním typem či stadiem orientovaným na trest, je ovlivněn zejména snahou o naprostou poslušnost z důvodu eliminace případného trestu při porušení pravidel. Během následujícího stupně naivního instrumentálního hédonismu však dochází k posunu, neboť se jedinec začíná chovat účelově, shodně s pravidly jedná pouze z důvodu vidiny odměny či výhody (Cakirpaloglu, 2012; Koukolík, & Drtilová, 2001; Langmeier, & Krejčířová, 2006).

Druhé stadium, konvenční morálky, je typické pro věk jedenáct až třináct let a jedinec je již orientován na okolí, neboť je pro něho podstatné splnění sociální očekávání, čímž saturuje vnější potřeby a zároveň i svou potřebu obliby. V tomto období je rozlišována tzv. morálka hodného dítěte, kdy jedincovo jednání je dáno konformitou s okolím, souladem mezi lidmi, což slouží k udržení přízně jedincova důležitého okolí, od morálky vyššího řádu neboli morálky svědomí a autority. Tento stupeň je charakterizován jednáním, které odpovídá požadavkům společnosti, s nimiž jedinec souhlasí. Jedincovo chování je v této fázi ovlivňováno také jeho svědomím, chce předejít kritice od autority a současně vlastním

pocitům viny (Cakirpaloglu, 2012; Koukolík & Drtilová, 2001; Langmeier & Krejčířová, 2006).

Poslední postkonvenční stadium morálky je nezávislé, autonomní a rozvíjí se v konci dospívání a v dospělosti. Rozhodování mezi dobrem a zlem je závislé na vlastním přesvědčení. V první fázi tohoto stadia, ve fázi tzv. společenské smlouvy, se jedinec ztotožňuje s obecnými normami, které uznává a dodržuje je. Současně si uvědomuje, že některé hodnoty a pravidla jsou pro různé lidi relativní a jedná dle toho, aby dosáhlo uznání případného hodnotitele. V posledním stupni odpovídá jednání obecným etickým principům a to proto, aby jedinec nemusel sám sebe za své činy negativně hodnotit. Je známo, že ne každý dojde ve svém vývoji do stádia postkonvenční morálky. Posledního šestého stupně dosáhne dokonce pouze 10 % dospělých jedinců (Cakirpaloglu, 2012; Koukolík & Drtilová, 2001; Langmeier & Krejčířová, 2006).

Výzkumy zaměřené na ověření Kohlbergovy teorie ukazují, že morální vývoj neprobíhá striktně dle uvedených stupňů. K osvojení si morálního uvažování dochází postupně, avšak v případě, že jedinec již během svého vývoje dosáhl určitého morálního typu, neznamená to, že již nemůže užívat způsoby morálního hodnocení odpovídající předchozímu vývojovému stadiu. Dokonce je zcela běžné, že konkrétní jedinec posuzuje různé situace dle různých typů morálky, a to ve shodném životním období (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Obě výše uvedené teorie morálního vývoje odpovídají svými myšlenkami morálnímu racionalismu, který zastává všeobecný názor, že jádrem morálního rozhodování je racionalita, tedy že je morální jednání založeno na rozumovém posouzení situace. O tomto náhledu jsou však vedeny další diskuze a to zejména odborníky, kteří tvrdí, že morální rozhodování je podmíněno emotivitou, určitým vnitřním pocitem. V současnosti těmto myšlenkám odpovídá sociálně-intuicionistický model morálního rozhodování. Tento přístup zakomponoval na počátek procesu morálního rozhodování morální intuici, na základě které jedinec po pohlédnutí na danou situaci obdrží do svého vědomí morální soud o dané věci a to bez zvláštní vědomé námahy, zjišťování a ověřování důkazů. Po tomto automatickém objevu morálního soudu započne morální uvažování, což je vědomý namáhavý proces, během kterého se jedince snaží odůvodnit vzniklé morální soudy. Morální uvažování je značně ovlivněno společenskými normami. Zřídka může jedince k morálnímu soudu dospět zcela racionální cestou, bez zapojení intuice. V tomto případě však může nastat situace, kdy racionální morální soud je v rozporu s intuitivním (Koukolík, 2010).

Sociálně-intuicionistický model částečně přispívá k pochopení determinace deviantního, zejména psychopatického chování a současně jednání psychopatů lze chápat jako jeden z dokladů výše zmíněného přístupu k morálnímu rozhodování. Problematice psychopatie je věnována samostatná část této diplomové práce, avšak pro celistvé uchopení tématu morálky je nutné již na tomto místě uvést jednoduchý výčet charakteristických projevů psychopatů. Pro tuto skupinu osob je typická znalost sociálních norem, jsou si vědomi toho, že jejich negativní jednání poškozuje druhé, přesto, z důvodu absence empatie, sympatie, výčitek svědomí či pocitů viny, jednají proti zájmu druhých osob. U psychopatických osobností tedy během morálního zhodnocení konkrétní situace absentuje morální intuice, čili zmíněné emoce, které by jejich jednání směřovaly konformním směrem, jako je tomu u většinové populace (Koukolík & Drtilová, 2006; Koukolík, 2010).

U psychopatických jedinců můžeme vzhledem k jejich tendenci k lhostejnosti očekávat také nedostatečnou morální inteligenci, o které hovoří Hass (1999). Ve své publikaci uvádí, že morální inteligence je dána schopností morálně uvažovat i se morálně chovat. Tendence k morálnímu jednání mohou být motivovány zejména dvěma úmysly. Zaprvé morální jednání saturuje naši potřebu sebeúcty a zadruhé jím dokazujeme, že jsou pro nás druzí důležití. Současně je dle Hasse (1999) důležité, abychom morální složku své osobnosti užívali s rozumem, což znamená, že bychom své morální úsudky neměli nechat ovlivňovat svým aktuálním stavem, či nesrozumitelnými zakořeněnými frázemi. Morální jednání by mělo vycházet z analýzy konkrétní situace a mělo by být obohaceno o porozumění a empatii. Díky tomuto pak morálně inteligentní jedinec pocítuje odpovědnost za druhé, jako svou osobní povinnost, kterou přijímá zcela dobrovolně.

2 Poruchy osobnosti a psychopatie

Stejně jako u lidských orgánů či u různorodých lidských duševních procesů a stavů, dochází v oblasti lidské osobnosti k rozmanitým odchylkám od stanovené normy. Pro určení poruchy osobnosti musí být splněna jistá kritéria, jež Světová zdravotnická organizace formulovala v desáté revizi Mezinárodní statistické klasifikace nemocí a přidružených zdravotnických problémů (dále jen MKN-10). Současně jsou poruchy osobnosti definovány v páté verzi Diagnostického a statistického manuálu mentálních poruch vydaného Americkou psychiatrickou společností (dále jen DSM-5).

Dle MKN-10 (World Health Organization, 2017) jsou poruchy osobnosti zařazeny do skupiny Poruchy osobnosti a chování u dospělých pod kódy F60 až F69. V této části jsou

popsány stavy a vzorce chování klinického dopadu, které se projevují jako životní styl, postoj k sobě samému i druhým. Jde o výrazné odchylky od běžného způsobu vnímání, myšlení, cítění a sociálních interakcí tak, jak je můžeme shledávat u průměrného člověka dané kultury. Tyto pro jedince typické znaky jsou hluboko zakořeněné a mají tendenci přetrvávat jako konstantní reakce v různorodých osobních či sociálních situacích. Uvedený oddíl psychických poruch je dále členěn na devět diagnostických skupin, do nichž jsou zahrnuty konkrétní diagnostické jednotky.

Všechny diagnostikovatelné poruchy osobnosti se vyznačující odlišnostmi v určitých duševních oblastech, jež jsou dále pro každou jednu konkrétní poruchu specifické. Dané změny se projevují v těchto sférách života jedince (Cakirpaloglu, 2012; Praško et al., 2003):

- **oblast poznávání**

Zde dochází k narušení hodnocení sebe sama, druhých osob, konkrétních událostí.

- **oblast emotivity**

V rámci prožívání můžeme u poruch osobnosti shledat nestandardní intenzita emocí, neadekvátní přiléhavost emocí či odlišnosti v rozsahu emocionálních reakcí.

- **oblast seberegulace**

Problematická seberegulace se projevuje omezenou kontrolou impulzů či nedostatečným ovládním uspokojování potřeb.

- **oblast chování**

V oblasti behaviorální dochází zejména k problematickému udržování vztahů s druhými osobami a současně nedodržování norem či naopak nadměrné ulpívání na dodržování pravidel.

Pro možnou diagnostiku specifických poruch osobnosti musí být nejprve splněna obecná diagnostická kritéria. Prvním předpokladem je přítomnost odchylky ve více než v jedné z výše uvedených oblastí života jedince. Dále je nutné, aby se deviantní chování a prožívání projevovalo nespecificky, tzn. aby nebylo vázáno na působení určitého spouštěče a aby tyto projevy měly dopad na osobní obtíže jedince či jeho sociální prostředí. Podmínkou diagnózy poruchy osobnosti je také dlouhotrvající existence určité odchylky, která by měla být zaznamenána již ve věku pozdního dětství nebo adolescence. V neposlední řadě je nutné vyloučit diferenciální diagnostické kategorie a organicitu (Praško et al., 2003).

Obsah diplomové práce si žádá věnovat se první diagnostické skupině F60 Specifické poruchy osobnosti. Dle MKN-10 (World Health Organization, 2017) je tato skupina poruch charakterizována těžkým narušením charakterové konstituce a chování jedince. Obvykle zasahují do řady oblastí osobnosti, ve většině případů jsou spojeny s osobní tísní a poruchami v sociální oblasti. Obyčejně se jisté typické znaky projevují již od dětství či dospívání a v pozdějším věku mohou postupně ustupovat či některé povahové rysy ztrácejí s věkem svou intenzitu. Příkladem jsou zejména disociální projevy či agresivita. Pro diagnostiku těchto poruch je podstatná absence vlivu jiné nemoci, psychiatrické poruchy, poškození nebo jakéhokoli porušení mozku. Do této diagnostické skupiny jsou zařazeny tyto poruchy osobnosti: F60.0 Paranoidní porucha osobnosti, F60.1 Schizoidní porucha osobnosti, F60.2 Disociální porucha osobnosti, F60.3 Emočně nestabilní porucha osobnosti, F60.4 Histrionská porucha osobnosti, F60.5 Anankastická porucha osobnosti, F60.6 Anxiózní (vyhýbavá) osobnost, F60.7 Závislá porucha osobnosti. Pod kódem F60.8 je prostor pro diagnostiku Jiných specifických poruch osobnosti a kód F60.9 je stanoven pro Poruchu osobnosti nespecifickou (Pavlovský, Malá, Procházka, & Šrutová, 2004; World Health Organization, 2017). Z důvodu omezeného rozsahu práce a vzhledem k jejímu specifickému zaměření nejsou dále v textu charakterizovány všechny uvedené poruchy, nýbrž je pozornost zaměřena na disociální poruchu osobnosti.

2.1 Disociální porucha osobnosti

Mezi hlavní znaky této poruchy patří dle MKN-10 (World Health Organization, 2017) bezohlednost v sociálních závazcích, což je velmi úzce spjato s nedostatečnou emocionalitou vůči druhým lidem. Typickým důsledkem disociální poruchy osobnosti je značná nerovnováha mezi chováním jedince a uznávanými sociálními normami. Pro úpravu nevhodného chování není dostačující nová zkušenost ani odměna ani trest. Charakteristickým znakem je dále nízká frustrační tolerance, snadný rozvoj agresivního jednání včetně násilných činů a tendence ke klamání druhých osob (World Health Organization, 2017).

U jedince stíženého disociální poruchou osobnosti tedy typicky dlouhodobě pozorujeme vzorec sociálně necitlivého chování, ve kterém se promítá výrazný nezájem o práva druhých osob. V návaznosti na tuto charakteristiku uvedení jedinci uspokojují své potřeby bez předchozího zhodnocení situace a případně bez zapojení morálního uvažování a svědomí. Saturaci svých aktuálních potřeb tedy většinou nijak neomezují, neodkládají. U

disociálních osobností současně absentuje empatie a soucit, což se ve většině případů již od dětství projevuje ubližováním slabším jedincům či zvířatům. Dále můžeme v anamnéze těchto jedinců již v dětském období nalézt krádeže, časté lhaní, záškoláctví, toulání, problematické vztahy s autoritami či členství v asociálních partách, přesto se k uvedené diagnóze přistupuje až s dovršením osmnáctého roku života (Cakirpaloglu, 2012; Papežová et al., 2014; Praško et al., 2003).

Jak již bylo uvedeno výše u jedince s disociální poruchou osobnosti je velmi charakteristická nízká frustrační tolerance, která je úzce spjata naopak se zvýšenou reaktivitou. Tato nezřídka vede k agresivním projevům, jež se leckdy vyznačují značnou brutalitou, bezcitností, promyšleností, neboť jsou instrumentálního charakteru a jsou motivované ziskem či výhodou z daného jednání. Chování disociálních osobností není přizpůsobováno dle zákonů, hranic, norem ani jiných pravidel, neboť jakákoli restrikce je jim zcela lhostejná (Grambal, Praško, & Kasalová, 2017; Ocisková & Praško, 2015).

Jedinec s disociální poruchou osobnosti, stejně jako je tomu u všech poruch osobnosti, vnímá své chování jako egosyntonní a problém pocítuje především, zažívá-li kritiku, či v případě, že jemu samotnému někdo ublíží, nebo pokud nemůže uspokojit své potřeby. V tuto chvíli můžeme od disociální osobnosti očekávat impulzivní chování, jednání s touhou po pomstě či masivní úzus návykových látek. V případě, že jedinec vidí problém, svaluje vinu na okolí, nebo užívá nevyspělé obranné mechanismy, především agování a projekci (Cakirpaloglu, 2012; Papežová et al., 2014).

Pro disociální osobnosti je typický abúzus návykových látek, promiskuita potažmo i kriminalita. Jak lze usuzovat z výše uvedeného, část těchto osob má osobní zkušenost s trestním řízením, případně uloženým trestem. Chování disociálních osob však nelze dostatečně silně či na dostatečně dlouhou dobu modifikovat zkušeností, ani trestem. (Papežová et al., 2014; Praško et al., 2003). Není však možné uvedené informace generalizovat a striktně tvrdit, že každý jedinec s disociální poruchou osobnosti je automaticky pachatelem trestné činnosti. Ani naopak nelze mít za to, že u všech osob páchajících trestnou činností je možné diagnostikovat disociální poruchu osobnosti. Avšak Praško se svým kolektivem (2003) uvádí, že disociální poruchou osobnosti je stíženo až u 75 % vězňů.

2.2 Antisociální porucha osobnosti

Uvedená diagnóza je definována v aktuální páté verzi Diagnostického a statistického manuálu mentálních poruch Americké psychiatrické společnosti (2013). Je zařazena mezi poruchy osobnosti do skupiny B pod kódem 301.7.

V DSM-5 se oproti DSM-4 (American Psychiatric Association, 1994) odborníci pokusili o úpravu oblasti poruch osobnosti. Nejprve odborníci upravili obecnou definici poruch osobnosti, která již není omezena na všeprostupující negativní vzorec chování, myšlení a cítění, jak tomu bylo dříve. Dle aktuální definice se porucha osobnosti odráží v adaptivním selhání zahrnujícím narušené vnímání vlastní identity nebo selhání v rozvoji efektivního interpersonálního působení (American Psychiatric Association, 2013a).

DeFife (2010) uvedl, že na této definici je vhodné užití výrazu „adaptivní selhání“ a upozorňuje na to, že každý z nás pracuje s určitými osobnostními předpoklady, avšak je na každém z nás, jak je využijeme. Osobnost se stane poruchovou pouze tehdy, dojde-li k pervazivnímu selhání přizpůsobení vůči požadavkům každodenního života. Dále DeFife (2010) oceňuje uvedení typického neúspěchu v rozvoji efektivních interpersonálních reakcí a vazeb vzhledem k problémům s empatií, důvěrností, kooperací s druhými lidmi. Dále se pracovní skupina DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013a) pro oblast poruch osobnosti pokusila o vytvoření odlišného přístupu k diagnostice těchto poruch. Vznikl hybridní model, který vycházel z hodnocení osobního fungování jedince, konkrétně toho, jak zažívá sebe sama a druhé lidi, ve spojení s hodnocením pěti oblastí zahrnující patologické osobnostní rysy. Pomocí této alternativní metody by tedy odborníci hodnotili osobnost, případně diagnostikovali poruchu na základě konkrétních obtíží jednotlivce v osobním fungování ve spojení se specifickými vzorci patologie. Uvedený přístup je pro využití v klinické praxi komplikovaný, a proto nebyl zařazen do hlavní části příručky DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013). Přesto byl do DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013) zakomponován v rámci oddílu III s myšlenkou jeho ověření budoucího diagnostického využití v praxi či jeho využití jako metody k hlubšímu pochopení příčin a léčby poruch osobnosti. Vedle specifických poruch osobnosti tento přístup dále zahrnuje diagnózu PD-TS, která může být odborníky využita v případě, že kritéria pro specifickou poruchu osobnosti nejsou zcela splněna, například když jsou zaznamenány závažné poruchy ve fungování osobnosti, avšak nebyly by splněny obecné diagnostické znaky (American Psychiatric Association, 2013; DeFife, 2010).

I nadále je v DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013) definováno deset poruch osobnosti: 301.0 Paranoidní porucha osobnosti, 301.20 Schizoidní porucha osobnosti, 301.22 Schizotypální porucha osobnosti, 301.7 Antisociální porucha osobnosti, 301.83 Hraniční (borderline) porucha osobnosti, 301.50 Histrionská porucha osobnosti, 301.81 Narcistická porucha osobnosti, 301.82 Vyhýbavá porucha osobnosti, 301.6 Závislá porucha osobnosti, 301.4 Obsedantně-kompulzivní porucha osobnosti. S ohledem na téma práce je dále text zaměřen pouze na antisociální poruchu osobnosti.

K vyslovení diagnózy antisociální poruchy osobnosti může být dle DMS-5 (American Psychiatric Association, 2013) přistoupeno za dodržení následujících pravidel:

- **V oblasti ignorace a porušování práv druhých lidí, typicky s počátkem v patnácti letech věku, musí být splněna tři a více z následujících diagnostických kritérií:**
  - porušování sociálních a zákonných norem, vedoucích k opakované činnosti, která je důvodem pro zatčení
  - podvádění, projevující se opakovaným lhaním, užíváním přezdívek, využíváním druhých lidí pro osobní zisk nebo blaho
  - impulzivita nebo neplánování budoucnosti
  - podrážděnost a agresivita, projevující se opakovanými fyzickými útoky a boji.
  - nedbalost v oblasti bezpečí svého i druhých lidí
  - nezodpovědnost, projevující se neschopností soustavně pracovat nebo dodržovat finanční závazky
  - nedostatek či absence výčitek svědomí, projevující se lhotejností nebo racionalizací svého chování, kterým druhým lidem ublížili
- **Posuzované osobě je alespoň 18 let.**
- **Poruchy chování byly u daného jedince zaznamenány již před 15. rokem věku.**
- **Antisociální chování se nevyskytuje pouze v průběhu ataky bipolární poruchy nebo schizofrenie.**

Na základě výše uvedených informací můžeme zhodnotit, že charakteristické rysy disociální poruchy osobnosti dle MKN-10 (World Health Organization, 2017) a antisociální poruchy osobnosti tak, jak ji definuje DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013), se

značně překrývají. Také mezi odbornou veřejností jsou často oba pojmy vnímány shodně. Například Andrej Drbohlav ve své publikaci (2013, 104) věnuje uvedeným osobnostním charakteristikám část kapitoly a označuje je doslova „*dissociální (antisociální) porucha osobnosti*“. Oba pojmy tedy vůbec neodděluje. Pro snazší orientaci v následujícím textu budou poruchy osobnosti antisociální i disociální vnímány shodně a uváděna bude pouze antisociální porucha osobnosti, a to z důvodu použití Hareho škály psychopatie PCL-R, která pracuje s diagnostickými kritérii této poruchy dle DSM-4 (American Psychiatric Association, 1994).

Do odborné diskuze je však častokrát zapojován ještě pojem psychopatie. Dříve byl tento termín používán jako nadřazený pro všechny poruchy osobnosti, avšak vzhledem k tomu, že postupem času získal tento termín pejorativní zabarvení, od jeho užívání se mezi odborníky ustoupilo (Cakirpaloglu, 2012; Pavlovský et al., 2004; Říčan, 2007). V současné době však vznikla zejména z oblasti praxe potřeba označit lidské projevy leckdy odpovídající disociální poruše osobnosti, které jsou však intenzivnějšího charakteru či jsou obohacené o další negativní rysy. Pojem psychopat se proto začal opět užívat, nikoli však pro poruchu osobnosti tak, jak ji známe z diagnostických manuálů (World Health Organization, 2017; American Psychiatric Association, 2013), nýbrž pro jedince, kteří si za využití svého šarmu a umění manipulace s druhými lidmi bezohledně, beze strachu a bez pocitů viny jdou za svými cíli a zanechávají za sebou řadu obětí (Hare, 2015).

2.3 Psychopatie

Jak již bylo uvedeno výše, mezi psychopatií a poruchou osobnosti disociální či antisociální existuje jistý vztah. Dle autora škály psychopatie PCL-R Roberta D. Hareho (2014, 2015) je možné charakteristiky definující psychopatii rozdělit do tří obecných kategorií neboli profilů, ke kterým jsou dále přiřazeny konkrétní osobnostní rysy, se svými projevy, vlastnostmi atp. Tento systém je pak uplatněn i v metodě PCL-R:

- **Interpersonální oblast**

Do této kategorie Hare (2015) řadí *výmluvnost a povrchnost*, neboť psychopati jsou častokrát velmi vtípní, zábavní a v rozhovoru poutaví. Jejich reakce jsou chytré a rychlé, zdánlivě všeho znalé. Můžeme se setkat s přesvědčivým vyprávěním nepravděpodobných příběhů. Jsou okouzlující.

Současně jsou psychopatické osobnosti *sebestředné* a mají *pocit vlastní grandiozity*. Tato vlastnost se projevuje v přesvědčení o svých právech a nárocích. Jejich projev je často arogantní, sebejistý, panovačný. Nadhodnocují své schopnosti (Hare, 2014, 2015).

V interpersonálních vztazích se psychopati dopouštějí *klamavého a manipulativního chování*. V této oblasti je pro ně typická absence strachu z odhalení lži a v případě, že se tak stane, jsou schopni lež přeformulovat v jinou a s klidem v klamání dále pokračovat. Tuto taktiku lze odhalit díky protichůdným vyjádřením (Hare, 2014, 2015).

- **Afektivní oblast**

Pro psychopaty je typická *absence výčitek svědomí a pocitů viny*. V tomto případě nejde o pózu „tvrďáka“, nýbrž si ve většině případů nejsou vědomi důsledků svých činů. V mnoha případech jsou schopni lítost verbalizovat, motivací tohoto jednání nejsou však upřímné pocity, ale dosažení určité výhody, například při soudním jednání. Psychopati nejsou schopni akceptovat svou odpovědnost za činy, kterých se dopustili. Často se uchylují k racionalizaci, bagatelizaci či dokonce popření (Hare, 2014, 2015).

S tímto velmi úzce souvisí i *nedostatečná empatie*, kterou můžeme u psychopatů pozorovat. Ti jsou v prožitcích zaměřeni silně egocentricky, to znamená, že například lítost pociťují převážně jen vůči sobě, neboť byli odsouzeni atp. Pocity druhých nejsou pro psychopaty důležité. Druhé lidi vnímají jako prostředky k vlastnímu uspokojení nebo dosažení vlastních cílů. Tato necitelnost je pro psychopaty obecná, a proto můžeme pozorovat jejich lhostejnost i vůči jejich vlastní rodině. V případě, že s rodinou udržují kontakty, je to častokrát z důvodu toho, že ji chápou jako svůj vlastní majetek (Hare, 2014, 2015).

Pro psychopaty jsou typické *mělké emoce*, které můžeme pozorovat jako na jednu stranu naprostou necitelnost a na druhou stranu časté emocionální výbuchy, dramatické avšak krátké citové projevy. Častokrát nejsou schopni definovat odlišnosti mezi jednotlivými emocemi (Hare, 2014, 2015).

- **Oblast chování/životní styl**

Pro psychopaty je typická *impulzivita*, nevyhodnocují rizika svého jednání před jeho započítím. Jejich chování je motivováno okamžitým uspokojením, úlevou, dosažením cíle. Psychopati nejsou schopni oddálit své nároky, vytvářet kompromisy, což vede k jejich typickému životnímu stylu ze dne na den. O budoucnosti systematicky nepřemýšlejí, nedělá jim problém měnit plány (Hare, 2014, 2015).

Výše uvedené chování je ještě navíc podporováno *špatným sebeovládáním*, které se projevuje zejména ve chvílích zažívané kritiky, urážky, posměchu. Tehdy jsou psychopati velmi výbušní a reagují neadekvátně, často násilně. Zvláštní je na těchto agresivních reakcích to, že jsou chladnokrevné, bez emocionálního vzrušení. Psychopat v tu chvíli ví, co dělá (Hare, 2014, 2015).

U psychopatů je charakteristická jejich *potřeba vzrušení*, kterou si uspokojují nebezpečným, nezodpovědným životem, často ve spojení s nadměrným užíváním návykových látek (Hare, 2014, 2015).

Nezodpovědnost je dalším obvyklým rysem psychopatů, který se může projevovat v mnoha rovinách. Povinnosti, pravidla, sliby pro ně nic neznamenají. Nemají problém s vytvořením závazků, například půjček, i v případě, že již na počátku vědí, že povinnosti z toho vyplývající nedodrží (Hare, 2014, 2015).

Problémy s chováním jsou u psychopatů zaznamenány již v raném věku, kdy je typickým projevem nadměrná lhavost, záškoláctví, šikana, útěky z domova, úzus návykových látek, násilí, vandalismus, krutost ke zvířatům atp. (Hare, 2014, 2015).

Antisociální chování v dospělosti je u psychopatů ověřitelné dle jejich záznamů v rejstříku trestů, kriminální historii. Je pro ně typická také kriminální všestrannost, která se projevuje různorodou trestnou činností (Hare, 2014, 2015).

Psychopatie vzniká jako kombinace vzájemně souvisejících složek, které pokrývají výše uvedené oblasti lidského života. Tyto charakteristiky poukazují na velkou šíři osobnostních rysů, které se mohou mezi konkrétními jedinci lišit. V odborných kruzích dochází k diskuzi, zda by psychopatie měla být posuzována dimenzionálně, tzn. že by bylo možné určit její jistou míru, či kategoricky, jako je tomu u soudobých diagnostických systémů, tedy že psychopatem jedinec buď je, či není (Hare, 2014). Dimenzionálnímu modelu odpovídá názor, který psychopatii připodobňuje k mixážnímu pultu, na kterém dochází ke zvýšení či snížení určitých osobnostních rysů, tak jak je tomu i u nepatologické populace, avšak v extrémní míře (Dutton, 2012). Funkčnost dimenzionálního přístupu dokládá také skutečnost, že psychopaté jsou děleni do dvou základních skupin, a to právě z důvodu individuálního rozložení jejich charakterových vlastností.

První skupina je složena dá se říci z typických psychopatů, nebo chcete-li z psychopatů nefunkčních. Spadají sem osoby s extrémně patologickým chováním, tedy vrazi, jiní násilníci nebo zločinci a psychopatická část jedinců s antisociální poruchou osobnosti. Tento

okruh osob představuje značný podíl vězeňské populace ve vyspělých demokratických zemích. Druhým typem jsou psychopaté, kteří až na výjimky nekončí ve vězení. Tuto skupinu někdy označujeme jako neúplné, subklinické, úspěšné neboli funkční psychopaty (Koukolík & Drtilová, 2006).

Psychopati jednající násilně jsou jen omezenou skupinou psychopatů vyskytujících se ve společnosti. Jen málo probádanou a statisticky problematicky zaznamenanou je právě kategorie psychopatů, která před soudy, potažmo ve vězení končí sporadicky, neboť o sobě navenek vytváří velmi dobrý dojem a nepůsobí patologicky. Leckdy jsou ve svých životech, pracovní kariéře velmi úspěšní, což jim jen napomáhá k udržování zmiňovaného dojmu. Někteří odborníci dokonce tvrdí, že v určitých sociálních rolích jsou psychopaté prospěšní, neboť například díky jejich tendenci ignorovat pravidla mohou překračovat mantinely konvenčního myšlení a být tak velmi kreativní (Hare, 2015; Koukolík & Drtilová, 2006).

O velmi úspěšných psychopatech uvažuje také teorie temné triády (Jonason, Webster, Schmitt, Li, & Crysel, 2012), která tvrdí, že převážně muži se třemi specifickými rysy si v určitých situacích a na určitých pozicích vedou velmi dobře. Mezi uvedené tři osobnostní rysy patří narcistická sebeúcta, psychopatie se svými typickými znaky a machiavelismus, charakteristický vykořisťováním a zákeřným chováním vůči druhým lidem. Být nositelem temné triády je zejména v interakci s opačným pohlavím velmi výhodné. Jejich osobitost, sebejistota a úspěšnost, nemusejí být vždy kladně vnímány, naopak v běžných mezilidských kontaktech se mohou postupem času dostávat do problémů.

Prevalence psychopatie v běžné populaci je odhadovaná přibližně na 1 % a to v poměru jedna žena ku třem až čtyřem mužům. Neumann a Hare (2008) ve svém výzkumu dokonce uvádějí až 2%. Při přepočtu na aktuální počet obyvatel České republiky by se tedy jednalo o 106 až 212 tisíc psychopatických občanů. Současně však dle zahraničních výzkumů psychopaté tvoří 15 % - 20 % vězeňské populace a jsou zodpovědní za téměř polovinu závažných zločinů (Blair, Mitchell & Blair, 2007, in Tuvblad, Bezdjian, Raine & Baker, 2014).

Jak bylo již uvedeno psychopatie a antisociální porucha osobnosti nejsou totožné fenomény. Výskyt antisociální poruchy osobnosti je dokonce až třikrát častější, než je tomu u psychopatie (Patrick, 2005, in Drbohlav, 2013). Tato diferenciací je velmi podstatná, neboť dokazuje, že znaky antisociální poruchy osobnosti nalezneme u všech psychopatů, ale pouze 25 % osob s antisociální poruchou osobnosti je označeno za psychopaty. Současně je

důležité si uvědomit, že ne všichni pachatelé trestné činnosti jsou psychopaté nebo trpí antisociální poruchou osobnosti či jakoukoli jinou diagnostikovatelnou patologií (Koukolík, & Drtilová, 2006).

Po přihlédnutí k výše uvedeným typickým znakům psychopatie odlišuje tento životní styl od antisociální poruchy osobnosti především charakteristická až nepochopitelná absence strachu u psychopatů. Současně je pro ně velmi typická schopnost manipulace s druhými lidmi a nesnášenlivost jiných psychopatických osobností. (Honzák, R., & Honzák, 2018). Navarro a Poynterová (2015) popisují na základě dlouholeté kriminalistické zkušenosti jedince se shodnými znaky, jaké nalzáme u psychopatů, nýbrž je označují vcelku výstižně za predátory. Dodávají, že predátoři nepovažují ostatní za sobě rovné, tak jak je tomu v běžné interakci. Druhé lidi vnímají jako konkrétní příležitosti k dosažení svých cílů, či je chápou jako překážky na cestě k saturaci svých potřeb.

Na závěr této kapitoly je nutno ještě uvést, že v legislativním systému České republiky v případě spáchání trestného činu osobou stíženou antisociální poruchou osobnosti není tento pachatel ve většině případů zbaven trestní odpovědnosti pro nepřítetnost, neboť uvedená porucha nemá vliv na rozpoznávací a ovládací schopnosti pachatele. Pachatelé s antisociální poruchou osobnosti jsou znalí nebo mají předpoklady pro znalost platných norem a zákonů. Jejich deviantní chování je spíše dáno absencí snahy o regulaci svého chování. Psychopaté jsou za své činy samozřejmě také trestně odpovědní, a to ze stejných důvodů. Navíc psychopatie není uvedena v žádném diagnostickém manuálu, proto je její oficiální diagnostika v rámci případného znaleckého posudku zcela vyloučená. Snížení rozpoznávacích a ovládacích schopností je zvažováno v případě prokazatelně neočekávané situace, která vyvolala velmi silný afekt, jehož důsledkem byl spáchaný čin (Honzák, R., & Honzák, 2018; Pavlovský et al., 2004).

3 Pachatelé trestné činnosti

Problematické trestné činnosti, jejich pachatelů či kriminality se věnuje řada oborů, které se svými poznatky vzájemně obohacují. Můžeme vzpomenout například kriminologii, kriminalistiku, trestní právo, všechny oblasti forenzní psychologie, sociologii, penologii atp.

Pachatelé trestné činnosti se v rámci své kriminální kariéry vyskytují hned v několika rolích dle fáze procesu, ve které se aktuálně nacházejí. V návaznosti na tento průběh je pak pozornost odborníků zaměřena na problematiku osobnosti pachatele, obviněného, potažmo obžalovaného, případně odsouzeného a konečně propuštěného (Čírtková, 2009). Každá

z těchto rolí má svá specifika, na která není vhodné při práci s konkrétním jedincem zapomínat.

Aktuální kapitola diplomové práce je věnována této rozsáhlé interdisciplinární oblasti s užším zaměřením na pachatele trestné činnosti. Následující kapitola se pak dále věnuje navazujícím rolím, především roli odsouzeného.

V otázkách osobnosti pachatele se psychologie zajímá o to, jaké duševní činnosti a rysy vedou k trestné činnosti, pěstují ji a činí ji jedinečnou. Dále se forenzní psychologie snaží odpovědět na otázku, jestli jsou pro pachatele trestné činnosti typické určité zvláštnosti, které se nevyskytují u nekriminální populace. Jedním z hlavních zastánců tohoto názoru je Cesare Lombroso (2017), který popisuje zásadní odlišnosti zločinců od nekriminální populace ve fyzických znacích. Shledává rozdíly ve struktuře lebky, výšky, váhy, struktuře kosterního systému nebo například také v oblasti laterality, kde pozoroval častější leváctví v kriminální populaci (Lombroso, 2017). Opačný názor zastávají příznivci teorie labelingu, kteří tvrdí, že pachatelé trestných činů, se liší pouze tím, že jsou označeni za kriminálníky, a to již po prvním často malicherném porušení norem. Následně jedinec přijme roli, která je mu okolím určena a páchá sekundární zásadní trestnou činnost (Čírtková, 2009; Matoušková, 2013).

Uvedené otázky nejsou doposud zcela zodpovězeny. Do současné doby se nepodařila odhalit struktura osobnosti pachatele, která by jej odlišovala od nekriminální populace a zároveň tedy predisponovala ke kriminálnímu jednání. Existují však určité osobnostní rysy, které jsou pro páchaní trestné činnosti rizikové, což však neznamená, že by se tyto nevyskytovaly i u nepachatelů.

3.1 Typologie pachatele

Současná forenzní psychologie se zaměřuje na zkoumání odlišností mezi jednotlivými pachateli namísto jejich diferenciaci od nekriminální populace (Čírtková, 2009; Matoušková, 2013). Takto zacílený výzkum může mít význam především v penitenciární a postpenitenciární oblasti, neboť by mohl přispět ke správnému určení možností terapie či rehabilitace chování konkrétního pachatele.

Existuje řada typologií pachatelů. Tyto můžeme dělit například dle zaměření jimi páchané trestné činnosti. Toto dělení je však v našich poměrech nedostačující, neboť pachatelé se ve většině případů nespecializují na jeden typ trestné činnosti, ale páchají trestné činy v mnoha oblastech, častokrát dle aktuální příležitosti. Dále můžeme pachatele dělit dle

věku minimálně do tří skupin, na pachatele mladší 15 let, kteří nejsou trestně odpovědní, mladistvé pachatele a dospělé pachatele. V praxi se kriminálně činní jedinci dělí do skupin prvopachatelů a recidivistů, tedy těch, kteří páchají trestnou činnost opakovaně a zejména se za ni opakovaně dostávají do koloběhu trestního řízení. Odlišností mezi těmito dvěma skupinami totiž často není objektivní kriminální kariéra, nýbrž prokazatelné trestné činy. Z tohoto důvodu bychom při práci s prvopachateli neměli zapomínat na možnou existenci doposud latentní kriminality.

Je zřejmé, že možností členění pachatelů je velké množství. S ohledem na limity a potřeby naší práce je dále uvedena pouze základní, dobře srozumitelná diferenciací pachatelů dle jejich osobnostních charakteristik.

- **Socializovaný typ**

Tento pachatel odpovídá svými vlastnostmi standardním poměrům v oblasti lidského chování a prožívání. Pro posuzovatele to znamená, že struktura osobnosti a dynamika prožívání jsou dobře pochopitelné, mechanismus potřeb funguje běžným způsobem. Svědomí je u těchto pachatelů rozvinuté a reakce na spáchanou trestnou činnost jsou adekvátní. Tito pachatelé jsou schopni pociťovat lítost vůči druhým, smutek, obavy o budoucnost, úzkost atp. Překračování společenských norem není pro pachatele charakteristické, trestná činnost je většinou ojedinělá a má snadno uchopitelný motiv. Funkce trestu je vůči tomuto pachateli zachována. (Čírtková, 2009; Matoušková, 2013).

- **Neurotický typ**

Již z názvu vyplývá, že pro tohoto pachatele jsou charakteristické určité neurotické poruchy, například zvýšení úzkostnosti, depresivní ladění, hysterické reakce, obsese, kompulze atp., které se promítají i do motivace a způsobu spáchání trestného činu. V oblasti motivace mají neurotické projevy spojitost zejména s neuzavřenými emocionálními konflikty a frustrací zejména vůči lidem, se kterými má pachatel intenzivní vztahy. Trestný čin je poté zpravidla protestem proti této osobě či jeho jednání. Tito pachatelé bývají často označováni za emočně nestabilní (Čírtková, 2009; Matoušková, 2013).

Pro trestnou činnost tohoto pachatele je charakteristické její amatérské provedení, rychlé opuštění místa činu a tím zanechání stop a neúčelové jednání. U většiny neurotických pachatelů nalézáme fungující svědomí, i když někdy s určitými trhlinami, které jsou většinou dány již zmiňovaným interpersonálním konfliktem (Čírtková, 2009).

- **Psychopatický typ**

Pokud si uvědomíme, že u prvních dvou zmíněných typů pachatelů hrají důležitou roli při páchání trestné činnosti situační faktory, tak u psychopatického typu je kriminální jednání ovlivněno zejména osobností pachatele. Čírtková (2009) ve své publikaci hovoří o psychopatii jako o psychiatrické diagnóze, o relativně trvalé poruše osobnosti. Mezi psychopatii tak, jak je aktuálně všeobecně chápána a byla popsána v předchozí kapitole, a poruchami osobnosti, definovanými v aktuálních klasifikačních manuálech DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013) a MKN-10 (World Health Organization, 2017), není dle Čírtkové (2009) rozdíl. Psychopatie, tedy zde i porucha osobnosti, se projevuje svéráznými, nápadnými způsoby chování a prožívání. Dle autorky mohou být tyto projevy značně individuální, což znamená, že u některého psychopata můžeme odhalit zvýšenou agresivitu, u jiného absenci vyšších citů, další může být typický svou výbušností. (Čírtková, 2009; Matoušková, 2013).

- **Psychotický typ**

Pachatel psychotického typu je jedinec, který v době spáchání trestného činu objektivně trpěl psychotickým onemocněním. Většinou se jedná o násilné trestné činy, jež jsou bizarní, nesmyslné a často i velmi brutální. Motivace ke kriminálnímu jednání je značně nepochopitelná. U těchto pachatelů se zpravidla během soudního rozhodování přistupuje k využití znaleckého posudku z oboru psychiatrie či psychologie pro ověření jejich přičetnosti v době spáchání trestného činu (Čírtková, 2009; Matoušková, 2013).

- **Mentálně nedostatečný typ**

Zásadní charakteristikou tohoto pachatele jsou jeho snížené rozumové schopnosti, které ovlivňují i průběh trestné činnosti. Tato je nepromyšlená, jednoduše provedená, často násilného či sexuálního charakteru s deviací v objektu. Při trestné činnosti páchané ve formě spolupachatelství bývá převážně vykonavatelem nápadů druhých osob, neboť je s ohledem na své podprůměrné IQ silně sugestibilní (Čírtková, 2009; Matoušková, 2013).

Výše uvedenou typologii pachatelů doplňuje mimo jiné ještě definice chronického celoživotního pachatele, které se věnuje vývojová kriminologie. Chronický pachatel naplňuje představy o klasickém kriminálníkovi. Pro tyto jedince je typické jejich problematické chování vyskytující si již v jejich dětství. Při řešení výchovných problémů nejsou účinné běžné výchovné postupy využívající odměn a trestů. První zkušenosti se spoluprací s bezpečnostními sbory či správními orgány mají tito jedinci již ve věku mezi

šestým až dvanáctým rokem. Horní věková hranice dvanácti let je pak typická výskytem závažnějších deliktů, například násilného charakteru. V období mezi šestnáctým až osmnáctým rokem věku je pak jedinec odborně označován za polymorfně kriminálního, což znamená, že se v jeho jednání vyskytují jak majetkové, tak násilné delikty. Většina delikventního jednání není v tomto věku zjištěna a orgány činné v trestním řízení se zabývají až nejzávažnějšími činy jinak trestnými. Za ty můžeme považovat například loupeže, ublížení na zdraví, sexuální delikty atp. U chronického pachatele přetrvává kriminální jednání i v dospělosti, kdy je trestná činnost velmi nespecifická, pestrá a intervaly mezi jednotlivými trestnými činy se zkracují (Čírtková, 2009; Jolliffe, Farrington, Piquero, MacLeod, & van de Weijer, 2017; Matoušková, 2013).

Pro smysluplnou práci s těmito pachateli by bylo vhodné jejich včasné rozlišení, což je jedním z hlavních požadavků aktuální vývojové kriminologie. V praxi však dochází k diferenciaci mladistvých pachatelů, mezi kterými by byli rozeznáni pachatelé celoživotní, velmi zřídka. V tuto chvíli jsou v práci s nimi aplikovány shodné postupy, které však nemají ani minimální účinek. Celoživotní pachatelé i přes odborné působení páchají i nadále trestnou činností a vzhledem k vysoké závažnosti jejich deliktů, dochází také často k medializaci jejich případu, což může dále působit jako inspirace pro jiné mladistvé (Čírtková, 2009).

Zmíněné charakteristické znaky chronických celoživotních pachatelů velmi silně korespondují s typickými znaky psychopatie či antisociální poruchy osobnosti tak, jak jsou uvedeny v kapitole 2. Moffittová (1996) ve svém výzkumu však celoživotní pachatele od osob s poruchou osobnosti odlišuje. Psychopatickou osobnost vyznačující se impulzivitou a necitelností, slabými rodinnými vazbami a časným ukončením vzdělávání pak uvádí jako jeden z typických znaků pro celoživotní pachatele (Moffitt, Caspi, Dickson, Silva, & Stanton, 1996). Je zřejmé, že uvedené pojmy se ve značné míře prolínají a v praxi možná reprezentují téměř identického pachatele.

3.2 Kriminální jednání a jeho motivace

Dle obecné psychologie můžeme motivaci charakterizovat jako soubor vnitřních dynamických sil, které aktivizují a udržují chování a prožívání se záměrem změnit aktuální situaci či dosáhnout stanoveného cíle. Motivace je částečně neuvědomovaný proces. Vedle vnitřních motivů, které jsou děleny na sebezáchovné, stimulační, sociální a individuální psychické, ovlivňují konkrétní jednání také incentive neboli pobídky. Jedná se o vnější

objekty, které jedinci někdy umožnily zažít uspokojení uvedených potřeb a staly se tak jakousi odměnou (Čírtková, 2009; Plháková, 2003).

Otázky v oblasti kriminální motivace směřují k odpovědím ohledně příčin kriminality ať už obecným, či v jednom konkrétním kriminálním případě. Motivy pro páčání trestné činnosti zasahují však velmi širokou oblast. V podstatě lze říci, že každý lidský motiv může za určitých okolností vést ke kriminálnímu jednání. Přesto je správná identifikace motivace důležitá z mnoha důvodů. V procesu vyšetřování hraje významnou roli při porozumění a objasnění případu, v průběhu trestního řízení je motivace zásadní z důvodu určení právního hlediska daného činu, tzn. zda byl čin úmyslný či nikoli, zda byl způsoben ze zavrženíhodné pohnutky atp. V případě odsouzení pachatele je pak jeho seznámení se s jeho motivací k trestnému jednání důležité z důvodu vytvoření adekvátního a smysluplného programu zacházení, který by přispěl po jeho propuštění z výkonu trestu odnětí svobody ke snížení nebezpečí recidivy jeho kriminálního jednání a vedení řádného života (Čírtková, 2009; Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník; Zákon č. 169/1999 Sb., výkonu trestu odnětí svobody; Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody).

Prakticky všechny psychologické školy, psychoanalytická, behavioristická, kognitivistická aj., vytvořily v souladu se svými hlavními myšlenkami teorii kriminálního chování a jeho motivace. V současné době však vznikají další náhledy na toto stále aktuální téma. Jedním z nich je také teorie příležitosti zformulovaná Clarkem a Felsonem (1998, in Barlow, & Kauzlarich, 2010). Hlavní myšlenkou této koncepce je skutečnost, že každé chování vzniká na základě společného působení osobnosti a prostředí. Ke konkrétnímu jednání, ať už kriminálnímu či nikoli, je pak nutná příležitost.

Autoři vyslovili názor, že základní příležitosti ke kriminálnímu jednání nalezneme v rámci třech oblastí. Jako příležitost zejména pro majetkové trestné činy, kterým je například krádež vloupáním, je shledána absence schopného ochránce. Dále hraje zásadní roli urbanistické plánování, uspořádání prostoru nebo také denní či roční doba, neboť pro některou trestnou činnost, například plánované násilné či sexuální trestné činy, jsou typická osamělá, okrajová místa. Pro odlišnou kriminalitu, například kapesní krádeže, je charakteristická oblast s velkým počtem osob. Jako poslední determinanta konkrétního kriminálního jednání je v této teorii popisován jedinečný proces pachatelova rozhodování, během kterého zhodnocuje zisky a rizika dané trestné činnosti. Pachatel svým jednáním sleduje jistý záměr, který je v mnoha případech velmi krátkozraký. Častokrát je jeho

rozhodovací proces značně časově omezen, neboť příležitosti, které se zrovna naskytly, se nemusejí v budoucnu opakovat. Jen zřídka má tedy pachatel kriticky zhodnoceny všechna pozitiva a negativa svého plánovaného jednání (Felson & Clarke, 1998, in Barlow, & Kauzlarich, 2010; in Matoušková, 2013; Clarke, 2012).

Na základě praktických zkušeností došli Felson a Clarke (1998, in Barlow, & Kauzlarich, 2010; in Matoušková, 2013) k přesvědčení, že jedna trestná činnost tvoří příležitost pro další trestnou činnost. Avšak současně uvedli ideu pro řešení této situace, konkrétně skutečnost, že ke snížení kriminality můžeme dojít prostřednictvím snížení množství příležitostí v jakékoli z popsanych oblastí (Felson & Clarke, 1998, in Barlow, & Kauzlarich, 2010; in Matoušková, 2013; Clarke, 2012).

Konkrétní motivy trestné činnosti nejsou zcela evidentní. Čírtková (25. dubna 2018) však v rozhovoru pro Český rozhlas uvádí, že nejčastějším motivem trestné činnosti bývá hamižnost a na druhé místo poté řadí nenávisti různého druhu. Existenci motivu chamtivosti částečně dokládají také statistiky kriminality uvedené v nejnovější Zprávě o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2017 (Ministerstvo vnitra České republiky, 2018), neboť mladiství pachatelé byli nejčastěji odsouzeni za majetkovou trestnou činnost. Stejně tak skupina recidivistů byla nejčastěji opětovně odsouzena za trestné činy proti majetku.

S ohledem na motivaci kriminálního jednání je dalším cílem odborníků posuzování nebezpečnosti pachatele, a to ve všech etapách průběhu jeho spolupráce se státními orgány, neboť má značný význam pro predikci budoucího jednání pachatele. Ke splnění tohoto úkolu jsou využívány tři metody, statistická, klinická a intuitivní (Čírtková, 2009).

Poslední zmíněná metoda je založena na subjektivním odhadu budoucího chování pachatele konkrétním odborníkem. Výsledek tohoto přístupu závisí především na odbornosti, zkušenostech a znalostech posuzovatele. Oproti tomu klinický přístup využívá především psychodiagnostických metod a anamnestických údajů pachatele. Statistická metoda vychází z dostupných poznatků o současné kriminalitě, recidivě, osobnosti pachatelů a odsouzených. Jsou sledovány souhrnné rizikové znaky kriminálního jednání (Novotný et al., 2004). Čírtková (2009) řadí mezi statistické metody vhodné k posuzování nebezpečnosti pachatele Hareho škálu psychopatie PCL-R, která byla využita i v našem výzkumném šetření. Domnívám se, že tato metoda je na pomezí mezi statistickým přístupem a klinickou

metodou predikce nebezpečnosti, neboť hodnotí i osobnostní charakteristiky jedince, které nejsou do statistik zahrnuty, avšak jsou typické pro psychodiagnostické metody.

3.3 Aktuální trestná činnost v České republice

Každoročně vydává Ministerstvo vnitra České republiky Zprávu o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky, ve které hodnotí stav kriminality v průběhu uplynulého roku. Aktuálně je k dispozici zpráva za rok 2017, která uvádí, že celková kriminalita meziročně klesla o přibližně 7 % (Ministerstvo vnitra České republiky, 2018). Stejně tak tomu bylo i v roce předešlém. Klesající tendenci můžeme pozorovat již od roku 2003 s jistými výkyvy v letech 2011 a 2013 (Ministerstvo vnitra České republiky, 2017).

V roce 2013 měla na nárůst celkové kriminality vliv amnestie prezidenta republiky ze dne 1. ledna 2013, která se týkala i 6 401 odsouzeného k výkonu trestu odnětí svobody (Marešová, Biedermanová, Rozum, Tamchyna, & Zhřivalová, 2016). Toto dokládá i skutečnost, že v roce 2013 bylo stíháno a vyšetřováno téměř o 10 % více recidivistů oproti předchozímu roku. Jednalo se tehdy o nejvyšší počet vyšetřovaných recidivistů v historii České republiky (Ministerstvo vnitra České republiky, 2014). Podíl recidivistů na spáchaných trestných činech rostl dále ještě v roce 2014 (Ministerstvo vnitra České republiky, 2015). Od tohoto roku pak dochází k pozvolnému snižování podílu recidivistů na celkové kriminalitě. Přesto je ale z dlouhodobých statistik patrné, že recidivisté páchají nadpoloviční většinu trestné činnosti. Konkrétně od roku 2014 mají každoročně recidivisté na svědomí více jak 60 % všech objasněných trestných činů, což poukazuje na neúčinná opatření zacílená na snižování recidivy trestné činnosti (Ministerstvo vnitra České republiky, 2014; Ministerstvo vnitra České republiky, 2015; Ministerstvo vnitra České republiky; Ministerstvo vnitra České republiky, 2016; Ministerstvo vnitra České republiky, 2017; Ministerstvo vnitra České republiky, 2018). Míra recidivy byla sledována v řadě studií, z nichž výzkumy využívající pro zhodnocení rizika recidivy Hareho škálu psychopatie PCL-R uvádějí, že recidiva je u psychopatů, odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, v průměru téměř dvojnásobná oproti ostatním odsouzeným k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. V oblasti násilných činů je v porovnání stejných skupin recidiva u psychopatů dokonce trojnásobná (Hart, Kropp, & Hare, 1988; Serin, Peters, & Barbaree, 1990).

Nefunkčnost přístupu ke snižování recidivy dokládají také statistické informace z ročenky Vězeňské služby České republiky, zaměřující se na již odsouzené osoby. Zde je zaznamenáno, že v roce 2017 vykonávalo trest odnětí svobody přibližně 37 procent prvovězňených osob. Zbýlých 63 % odsouzených vykonávalo trest odnětí svobody již opakovaně (Vězeňská služba České republiky, 2018).

Významnou informací, kterou aktuální statistiky ukazují, je nárůst nejzávažnější kriminality. O více jak 5 % vzrostl počet mravnostních trestných činů. Tento ukazatel je pravděpodobně ovlivněn cíleným zaměřením vyšetřovacích postupů v oblasti kyberprostoru, kde se mravnostní kriminalita velmi rozvíjí. Současně vzrostla četnost spáchaných vražd, jež byla dokonce vyšší o více jak 7 %. V celkovém pohledu je kriminalita po kvantitativní stránce dlouhodobě snižována, avšak v zaměření trestné činnosti, způsobech jejího páčání nejsou u pachatelů zřejmé mantinely (Ministerstvo vnitra České republiky, 2018).

Jako obvykle zásadní většinu pachatelů trestné činnosti tvoří dospělí muži, aktuálně se jedná o 82,5 % stíhaných osob. Z celkového počtu vyšetřovaných osob pak 17 % zastupovaly ženy. V meziročním srovnání došlo ke snížení počtu dětí mladších 15 let vyšetřovaných pro spáčání činů jinak trestných i mladistvých pachatelů (Ministerstvo vnitra České republiky, 2018).

V návaznosti na teoretická fakta uvedená v předchozích kapitolách o sociální zralosti a typických znacích psychopatie, mezi které patří nefunkčnost trestu a ignorace pravidel či norem, můžeme poukázat na zvyšující se trestnou činnost osob aktuálně vykonávajících trest odnětí svobody či umístěných ve výkonu vazby či výkonu zabezpečovací detence. Nárůst úkonů v trestním řízení proti vězněným osobám můžeme sledovat již od roku 2014. V roce 2017 byly zahájeny úkony trestního řízení pro podezření ze spáčání trestného činu proti 1098 vězněným osobám ve věci 1272 trestných činů. Pro představu v roce 2016 bylo zahájeno prověřování vůči 756 osobám umístěných ve výkonu trestu odnětí svobody, ve výkonu vazby či výkonu zabezpečovací detence (Ministerstvo vnitra České republiky, 2018). K této informaci je ještě nutné na základě vlastních zkušeností doplnit, že uvedená četnost trestné činnosti je pravděpodobně ve skutečnosti mnohem vyšší, neboť velká řada trestných činů je latentních.

4 Penitenciární psychologie a výkon trestu odnětí svobody a v České republice

Aktuální kapitola vychází z odborných teoretických informací a současně čerpá z osobních zkušeností autorky diplomové práce, získaných jakožto zaměstnance Vězeňské služby České republiky. Je věnována základním informacím o trestu, potažmo trestu odnětí svobody. Zároveň uvádí elementární popis aktuálního stavu českého vězeňství.

Psychologickými fenomény spojenými s výkonem trestu, tedy s chováním a prožíváním osob ve fázi vykonávací, se zabývá penitenciární psychologie. Tato oblast zahrnuje jak teoretické přístupy a informace, tak aplikovanou činnost psychologů ve věznicích.

Teoretická oblast penitenciární psychologie je zaměřena mimo jiné na zkoumání účelu různých trestů. V legislativním rámci České republiky je vedle nepodmíněného trestu odnětí svobody, tedy uvěznění odsouzeného, zakotvena celá řada tzv. alternativních trestů, představujících sankce nezahrnující ztrátu osobní svobody. Jedním z hlavních důvodů udělování alternativních trestů je neustálá přeplněnost českých věznic a snížení nákladů na výkon trestu. Z pohledu psychologického by pak alternativní sankce měly pachateli umožnit přijmout snáze zodpovědnost za své sociálně patologické chování, odčinit své pochybení vůči oběti, zabránit kriminální recidivě pachatele a minimalizovat stigmatizaci odsouzeného (Vůjtěch et al., 2000).

Zda alternativní tresty dosahují kýženého účelu, není nikde uceleně zpracováno. K datu 31. prosince 2012 bylo v českých věznicích umístěno 22 644 odsouzených osob. Tento počet se již zmíněnou amnestií v roce 2013 snížil, avšak v následujících letech došlo opět k postupnému zaplňování věznic, kdy aktuální stav k 31. říjnu 2018 je 21 806 vězněných osob, tedy odsouzených, obviněných i chovanců, což představuje převýšení ubytovacích kapacit českých věznic o 3,56 % (Vězeňská služba České republiky, 2018; Vězeňská služba České republiky, 13. listopadu 2018). Současně mohu z vlastních profesních zkušeností říci, že ve své práci se setkávám pouze výjimečně s odsouzeným, který by byl za svůj první trestný čin ihned odsouzen k výkonu trestu odnětí svobody. Tento typ pachatele, je pak odsouzen za velmi závažnou trestnou činnost. Většinou však pracuji s odsouzenými, kteří ke svému prvnímu výkonu trestu odnětí svobody přichází již s řadou předchozích alternativních odsouzení a leckdy tyto alternativy nevyužijí, neboť pokračují ve své kriminální kariéře, či v době podmíněně odloženého trestu stanovené podmínky poruší.

Jak již bylo uvedeno, teoretická oblast penitenciární psychologie se zabývá zkoumáním účelnosti konkrétních trestů. Udělený typ trestu by měl vždy odpovídat závažnosti spáchané trestné činnosti, za kterou je ukládán. Všeobecně by se pak mělo ukládání trestů, ve snaze dosáhnout co největší funkčnosti konkrétní sankce, řídit několika principy. Uložený trest by měl být jakýmsi odrazem kriminálního jednání, což znamená, že by pro pachatele měl být citelný, avšak zároveň přiměřený. Současně by měl trest působit odstrašujícím dojmem a to jak pro pachatele, vzhledem k jeho dalšímu působení, tak i pro širokou společnost. Tato funkce trestu je však značně ovlivněna konkrétní újmou pocíťovanou konkrétním jedincem. Je tedy velmi individuální. Například u recidivistů, kterým je opakovaně ukládán nepodmíněný trest odnětí svobody, můžeme předpokládat, že popsany účel trestu bude velice silně oslaben a to zejména z důvodu adaptace na známé prostředí věznice, které se pro ně často stává druhým domovem. V rámci některých trestů je odsouzenému poskytováno odborné zacházení, které by zvýšilo jeho možnosti vést v budoucnu řádný život bez dalšího kriminálního jednání. Tuto funkci trestu ve spolupráci s odsouzenými zajišťují především zaměstnanci Vězeňské služby České republiky, kteří jsou v přímém kontaktu s odsouzenými a v případě alternativních trestů podobnou úlohu zastává Probační a mediační služba České republiky. Další funkcí zejména pak alternativních trestů je odstranění následků a náhrada škody vzniklé trestnou činností. Poslední zmíněnou velmi zásadní funkcí trestu je ochrana společnosti prostřednictvím izolace daného pachatele. Tato funkce je platná zejména ve formě trestu odnětí svobody, domácího vězení či vyhoštění, avšak ve většině případů je časově omezená s ohledem na výměru daného trestu (Novotný, et al., 2004).

S ohledem na limity této diplomové práce odkazujeme pro bližší seznámení s problematikou kriminologie a forenzní psychologie na příslušnou odbornou literaturu uvedenou v seznamu zdrojů. Následující text práce je věnován pouze trestu odnětí svobody, jeho specifikům a základním informacím o Vězeňském systému České republiky.

4.1 Diferenciace věznic v České republice

Základním členěním vězeňského systému jsou od sebe odlišeny věznice, vazební věznice a ústavy pro výkon zabezpečovací detence. Do vazebních věznic jsou pachatelé trestných činů umístováni dle zákonných norem v roli obviněných, tzn. v průběhu vyšetřovacího a soudního procesu. Do věznic či ústavů pro výkon zabezpečovací detence jsou pak pachatelé umístováni až po svém odsouzení, do věznic v roli odsouzených a do

ústavů pro výkon zabezpečovací detence v roli chovanců (Zákon č. 293/1993, o výkonu vazby; Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník).

V současné době je v České republice zřízeno 10 vazebních věznic a 25 věznic různého typu. Současně v rámci Vazební věznice Brno a Věznice Opava jsou navíc zřízeny ústavy pro výkon zabezpečovací detence.

Dne 1. října 2017 vešla v platnost novela zákona 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, jejíž zásadní změnou bylo stanovení nové diferenciaci věznic. Do této doby platné dělení věznic na věznice s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou bylo obměněno na stanovení dvou základních typů, věznice s ostrahou a věznice se zvýšenou ostrahou. Věznice s ostrahou jsou aktuálně dále děleny dle stupně zabezpečení na věznice s nízkým, středním a vysokým stupněm zabezpečení. Počet typů věznic zůstal tedy stejný, i nadále se odsouzení dospělí muži a odsouzené dospělé ženy rozmísťují do čtyř typů věznic. Současně jsou vedle těchto typů zřizovány ještě věznice či jejich oddíly pro mladistvé odsouzené.

Do konkrétního typu věznice, tedy ostrahy či zvýšené ostrahy je odsouzený zařazen soudem. Po svém nástupu, dodání Policií České republiky či převedení z vazby do jisté věznice je jeho umístění do konkrétní věznice určováno Generálním ředitelstvím Vězeňské služby České republiky ve spolupráci s ředitelem věznice, do které nastoupil. V rámci věznice s ostrahou je nutné odsouzeného zařadit do konkrétního stupně zabezpečení, o čemž rozhoduje na základě doporučení odborné komise ředitel dané věznice. Toto umístění je prováděno na základě zhodnocení míry vnějších a vnitřních rizik daného odsouzeného, kdy za vnější riziko je považována nebezpečnost odsouzeného pro společnost. Při zjišťování této míry se vychází z informací o páchané trestné činnosti, délce trestu či případné recidivě. Ohrožení bezpečnosti během výkonu trestu odnětí svobody pak vyjadřuje vnitřní riziko, které zohledňuje osobnostní charakteristiky odsouzeného, stupeň a povahu narušení odsouzeného, povahu trestné činnosti, průběh předchozích uložených trestů či hrozba útěku. Stejným způsobem může ředitel věznice, v případě změny míry vnějších či vnitřních rizik, rozhodnout o přeřazení odsouzeného do jiného stupně v rámci věznice s ostrahou a to jak do vyššího, tak nižšího stupně (Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody).

Pro seznámení se s konkrétními podmínkami umístění odsouzených do jednotlivých typů věznic s ostrahou odkazujeme na § 6a aktuálního znění Vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Na tomto

místě budou uvedeny pouze podmínky umístění odsouzených ve vysokém stupni zabezpečení, neboť právě odsouzení v tomto stupni byli účastníky výzkumného šetření této diplomové práce.

Do oddělení s vysokým stupněm zabezpečení je umístěn odsouzený, jenž spáchal úmyslný trestný čin, za který byl odsouzen k trestu odnětí svobody vyššímu než jsou 3 roky. Jedná se o recidivistu, který je ve výkonu trestu odnětí svobody minimálně po čtvrté, spáchal trestný čin proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti nebo trestný čin v oblasti nakládání s omamnými nebo psychotropními látkami či trestný čin spáchaný pod vlivem omamné nebo psychotropní látky, během kterého bylo ohroženo zdraví nebo život člověka, anebo násilný trestný čin, včetně pohrůžky násilí. Není nutné, aby odsouzený ve vysokém stupni zabezpečení splňoval všechny výše uvedené podmínky. Tato kritéria v praxi spíše vylučují jeho umístění do nižšího stupně zabezpečení, pokud však neprokáže, že míra rizika u něj byla snížena. V případě uložení více na sebe navazujících trestů se délky trestů sčítají a považují se za trest jediný (Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody).

Dle aktuální statistiky (Vězeňská služba České republiky, 13. listopadu 2018) je nejvíce odsouzených mužů umístěno ve věznici s ostrahou s vysokým stupněm zabezpečení a to 10 997 z celkových 18 308 odsouzených dospělých mužů. U žen je nejjobsazenějším typem věznice s ostrahou se středním stupněm zabezpečení.

4.2 Výkon trestu odnětí svobody – principy a specifika

Jedním z hlavních dokumentů, který ustanovuje základní podmínky výkonu trestu odnětí svobody (dále jen trest) je již zmíněný Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. V tomto právním předpisu je definováno, že trest může být vykonáván pouze způsobem, respektujícím důstojnost odsouzených a v jeho průběhu je nutné minimalizovat škodlivé účinky zbavení svobody, čili prizonizace (Matoušková, 2013). Podmínkou však je neohrozit tímto působením potřebu ochrany společnosti. Zákon také vyžaduje, aby byly v práci s odsouzenými podporovány postoje a dovednosti, které by jim mohly být prospěšné při návratu do společnosti a umožnily by jim vést po propuštění řádný soběstačný život (Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody).

Dozor nad odsouzenými a postupy nutné k dodržení podmínek trestu stanovených zákonem č. 169/1999 Sb., zajišťuje Vězeňská služba České republiky, která je složena

z příslušníků a civilních zaměstnanců. Mezi civilní zaměstnance přímo pracující s odsouzenými patří zejména vychovatelé, speciální pedagogové, psychologové, sociální pracovníci či kaplani. Každý z těchto zaměstnanců má nařízením generálního ředitele stanoven okruh svých pracovních činností. Základem jejich práce s odsouzenými je pro každého vězně individuálně zpracováváný program zacházení, plněním kterého by mělo být dosaženo účelu výkonu trestu, konkrétně soběstačného řádného života po propuštění. Program zacházení určuje základní podobu cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného. Obsah programu zacházení je zpracováván na základě dostupných informací o odsouzeném, jeho osobnostních charakteristikách, příčinách jeho trestné činnosti, jeho rizikových oblastech atp. (Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody). Základem programu zacházení je pak konkrétní cíl působení na odsouzeného. Příkladem základních cílů je dodržování norem výkonu trestu odnětí svobody, udržení kontaktu se sociálním zázemím, náhled na rizikovost svého dosavadního jednání, naprostá abstinence od návykových látek a zhodnocení negativních účinků návykových látek na organismus atp.

Dále je program zacházení rozdělen do specifických oblastí, v rámci kterých jsou jedinci stanoveny konkrétní činnosti a aktivity, kterých je povinen se během výkonu trestu odnětí svobody účastnit. Jedná se o činnosti pracovního charakteru, vzdělávací a speciálně výchovné aktivity, zájmové činnosti a oblast utváření vnějších vztahů. Plnění stanoveného programu zacházení je pravidelně vyhodnocováno. V případě jeho dlouhodobého aktivního plnění může být odsouzený kázeňsky odměněn, potažmo přeřazen do lepší dostupné skupiny vnitřní diference či dokonce přeřazen do nižšího stupně zabezpečení věznice s ostrahou. Také může být soudu navrženo jeho přeřazení z věznice se zvýšenou ostrahou do věznice s ostrahou. Naopak v případě dlouhodobého neplnění si povinností stanovených v programu zacházení či porušování dalších norem výkonu trestu odnětí svobody může být odsouzený kázeňsky trestán, přeřazen do horší dostupné skupiny vnitřní diference či vyššího stupně zabezpečení. V případě využití všech dostupných možností daného typu věznice, kde výkon trestu očividně neplní svůj účel, může být soudu podán návrh na přeřazení odsouzeného z věznice s ostrahou do věznice se zvýšenou ostrahou.

Zmíněné dostupné skupiny vnitřní diference jsou nejen způsobem interního rozdělení odsouzených do skupin dle svého působení ve výkonu trestu odnětí svobody, nýbrž také motivačním prostředkem k dosažení účelu trestu. V rámci výkonu trestu dospělých existují tři skupiny vnitřní diference. Konkrétní pravidla pro zařazování odsouzených do jednotlivých dostupných skupin vnitřní diference si stanovuje v rámci vnitřního řádu

každá věznice individuálně. Pravidlem však zůstává, že zařazení v první skupině znamená dlouhodobý bezproblémový a aktivní přístup k výkonu trestu odnětí svobody. Ve třetí prostupné skupině jsou pak odsouzení, kteří dlouhodobě program zacházení neplní, případně jej odmítají plnit, či porušují základní normy výkonu trestu odnětí svobody. Zde se v praxi ukazují hlavní limity tohoto motivačního systému. Ve chvíli, kdy je odsouzený zařazen ve třetí prostupné skupině vnitřní diferenciaci, bylo mu již uloženo několik kázeňských trestů, jeho trest již není dostatečně dlouhý na to, aby byl schopen tyto tresty zahladit, a zároveň ví, že ze stejného důvodu nemůže být rozhodnuto o jeho přerazení do věznice vyššího typu, je jakákoli snaha o jeho motivaci většinou zbytečná. Odsouzený je apatický, nebo naopak schopný všeho, neboť již nemá co ztratit.

Informace předložené v teoretické části práce mohou být vnímány jako širší psychologický náhled na multidimenzionální problematiku kriminality. Vedle uvedených osobnostních znaků a psychologických konstruktů jsou pro kriminální populaci typické jistě i jiné projevy. Výzkumné šetření však mělo za cíl ověřit ve vztahu k forenzní populaci možné souvislosti výše uvedených osobnostních charakteristik. Výsledky tohoto výzkumu předkládá následující část práce.

II. VÝZKUMNÁ ČÁST

5 Výzkumný problém, cíl práce, hypotézy

Teoretická část práce seznámila čtenáře s determinanty lidské psychiky, potažmo vlivy, které mají dopady na sociální zrání osobnosti ovlivňující míru konformity jedince s normami společnosti. Dle charakteristik sociální zralosti a vědění v oblasti poruch osobnosti a psychopatie je patrné, že se uvedené lidské projevy silně prolínají, případně i ovlivňují.

Z dostupných výzkumů v oblasti kriminologie a forenzní psychologie je současně doložen zvýšený výskyt psychopatických osobností a jedinců s anstisociální poruchou osobnosti ve věznicích. Například studie Fazela a Daneshe (2002) dokládá, že v populaci vězňených mužů byla antisociální porucha osobnosti diagnostikována ve 47 % v porovnání se 3 % prevalence téže poruchy u běžné populace (Drbohlav, 2013). U psychopatie je zároveň zvýšené riziko recidivy kriminality (Hart, Kropp, & Hare, 1988; Serin, Peters, & Barbaree, 1990). Výzkumy realizované v této oblasti jsou převážně zahraniční, a to i přesto, že se nedaří odhalit vhodné postupy ke snižování kriminality na našem území. Hlubší porozumění propojenosti jednotlivých osobnostních charakteristik, které mají vliv na kriminální jednání, by mohlo přispět k identifikaci rizikových faktorů či sestavení účinného resocializačního programu. Výzkumným problémem práce je ověření souvislostí vybraných osobnostních charakteristik.

Po zhodnocení multifaktoriální stránky problematiky osobnosti, potažmo psychopatie a specifik zamýšleného výzkumu, zaměřeného na predikci možných souvislostí mezi osobnostními charakteristikami pachatelů trestné činnosti, byly zvoleny následující výzkumné cíle:

- **Ověřit souvislost mezi psychopatií a vybranými poruchami osobnosti.**
- **Ověřit souvislost mezi psychopatií a aktuálním kognitivním výkonem.**
- **Ověřit souvislost mezi psychopatií a sociální zralostí.**
- **Ověřit souvislost mezi vybranými poruchami osobnosti a sociální zralostí.**
- **Ověřit souvislost mezi sociální zralostí a aktuálním kognitivním výkonem.**
- **Popsat možné souvislosti mezi opakovaným uvězněním a psychopatií.**

Se záměrem získat odpovědi na stanovené výzkumné cíle byly formulovány následující hypotézy:

H₁: Celkový skóre v Hareho škále psychopatie PCL-R pozitivně koreluje se skóre na škále sebejistý styl - disociální porucha osobnosti v Inventáři stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI u odsouzených mužů.

H₂: Celkový skóre v Hareho škále psychopatie PCL-R pozitivně koreluje se skóre na škále loajální styl – závislá porucha osobnosti v Inventáři stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI u odsouzených mužů.

H₃: Celkový skóre v Hareho škále psychopatie PCL-R negativně koreluje s aktuálním kognitivním výkonem v Krátkém testu všeobecné inteligence KAI u odsouzených mužů.

H₄: Celkový skóre v Hareho škále psychopatie PCL-R pozitivně koreluje s počtem odpovědí v asertivním stadiu v Testu sociálního zrání u odsouzených mužů.

H₅: Celkový skóre v Hareho škále psychopatie PCL-R negativně koreluje s hrubým skóre četností odpovědí v kategorii Emoce v Testu sociálního zrání u odsouzených mužů.

H₆: Skóre na škále loajální styl – závislá porucha osobnosti v Inventáři stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI pozitivně koreluje s hrubým skóre četností v kategorii Vztah k autoritě v Testu sociálního zrání u odsouzených mužů.

H₇: Skóre na škále sebejistý styl - disociální porucha osobnosti v Inventáři stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI negativně koreluje s hrubým skóre četností v kategorii Emoce v Testu sociálního zrání u odsouzených mužů.

H₈: Existuje statisticky významná souvislost mezi celkovým intelektovým výkonem v Krátkém testu všeobecné inteligence KAI a celkovou verbální produkcí v Testu sociálního zrání u odsouzených mužů.

H₉: Existuje statisticky významný rozdíl v celkovém skóre Hareho škály psychopatie PCL-R mezi prvovězňnými osobami a osobami opakovaně vězňnými u odsouzených mužů.

6 Metodologický rámec, metody sběru a analýzy dat

6.1 Typ výzkumu

S ohledem na výsledky teoreticko-kritické analýzy dostupných výzkumných závěrů a stanovené cíle výzkumu diplomové práce byla tvorba empirické části orientována kvantitativně.

Výzkumná data byla snímána a zpracována pro většinu stanovených hypotéz dle možností a pravidel korelační studie, neboť hlavním cílem výzkumu bylo prokázání souvislostí mezi osobnostními charakteristikami respondentů v rámci vybraných psychodiagnostických metod. Dle Hendla (2006) má korelační analýza za cíl popsat statistické vlastnosti vztahu dvou či více proměnných. Korelace v nejobecnější rovině vysvětluje stupeň asociace dvou proměnných, což znamená, že tyto proměnné jsou korelované v případě, že konkrétní hodnoty jedné proměnné mají prokazatelnou tendenci vyskytovat se spolu s konkrétními hodnotami proměnné druhé.

Pro ověření hlavních hypotéz bylo nutné testovat data také pomocí T-testu, kdy byly porovnávány dva výběrové vzorky. V případě našeho výzkumu se jednalo o dvouvýběrový t-test pro skupiny se shodnými rozptyly. Touto statistikou byl ověřován rozdíl mezi na sobě nezávislých populací, konkrétně na osobách vykonávajících trest odnětí svobody poprvé a na osobách, kteří jsou ve výkonu trestu odnětí svobody opakovaně (Dostál, nedat.; Hendl, 2006).

Ve fázi před samotným ostrým sběrem dat bylo provedeno pilotní testování, jehož účastníky byli tři odsouzení dospělí muži vykonávající trest odnětí svobody ve věznici s ostrahou s vysokým stupněm zabezpečení. Pilotní fáze byla ve výzkumném šetření využita z důvodu vyzkoušení si samotného sběru dat pomocí zvolených diagnostických metod tak, aby se při ostrém testování co nejvíce minimalizovalo neporozumění ze strany respondentů. Během pilotního testování se osvědčilo použít v Testu sociálního zrání (dále jen TSZ) zácvičnou tabuli, bez které respondenti podávali pouze strohé a jednoduché odpovědi. Tento postup byl dále využit také v ostrém sběru dat. Dále mělo pilotní testování za cíl ověřit délku samotného sběru dat u jednotlivých psychodiagnostických metod, a to hned ze dvou důvodů. Za prvé bylo nutné s ohledem na časovou náročnost, ověřenou právě v pilotním testování, rozložit výzkumné šetření u každého respondenta do několika setkání a s ohledem na efektivitu práce bylo nutné naplánovat návaznost daných psychodiagnostických metod.

Současně nebylo možné opomenout režimová a bezpečnostní opatření platná v prostředí, ve kterém bylo výzkumné šetření realizováno, a tato opakovaná setkání s respondenty bylo nutné přizpůsobit zdejšími podmínkám. Po zisku dat z pilotního testování bylo realizováno jejich vyhodnocení z důvodu osvojení si hodnotících principů jednotlivých psychodiagnostických metod. Uvedená data nebyla zařazena do hlavního výzkumného šetření.

Samotný sběr dat proběhl ve Věznici Všehrady v období od února do listopadu roku 2018. Data byla snímána skupinově i individuálně dle požadavků konkrétní metody. Po seznámení účastníků s výzkumem a jejich písemným vyjádřením souhlasu s účastí v daném výzkumu byl účastníkům dle režimových možností věznice skupinově zadán Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti (dále jen PSSI). Následně již probíhalo zadávání psychodiagnostických metod individuálně. Při dalším setkání byl u každého účastníka využit Krátký test všeobecné inteligence (dále jen KAI) a poté projektivní metoda Test sociálního zrání (dále jen TSZ). Poslední psychodiagnostickou metodou využitou ve výzkumu této diplomové práce byla Hareho škála psychopatie (dále jen PCL-R), jejíž časová náročnost vyžadovala, aby jí bylo věnováno samostatné setkání. S každým z respondentů byla tedy data získána v rámci minimálně tří schůzek. S některými respondenty byla realizována dokonce čtyři setkání, a to zejména z důvodu nepředvídatelných organizačních událostí ve věznici, jako například návštěva lékaře, příprava na eskortu, pohovor s ředitelem věznice, mimořádné prohlídky oddílu atp.

Pro sběr dat metod KAI a PCL-R je doporučeno zachytit odpovědi minimálně na audio záznamové zařízení, ale tento způsob sběru dat s použitím diktafonu nebylo možné v rámci našeho výzkumu realizovat z důvodu bezpečnostních směrnic, které omezují vnášení jakýchkoli záznamových zařízení do prostor Věznice Všehrady. Odpovědi respondentů byly tedy ihned během rozhovorů doslovně písemně zaznamenány, což ještě zvýšilo časové požadavky na výzkum.

6.2 Metody sběru dat

Již v první části této kapitoly bylo uvedeno, že před ostrým sběrem dat bylo realizováno pilotní testování, jehož cílem bylo mimo jiné seznámení se s psychodiagnostickými metodami. V průběhu pilotního testování se zvolené metody pro záměr výzkumu osvědčily, proto bylo i v ostrém sběru dat využito PSSI, KAI, TSZ a PCL-R.

6.2.1 Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI

Nejprve byl respondentům předložen sebeposuzovací Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI autorů Kuhla a Kazéna (2002) ve svém prvním českém znění od Josefa Švancary. Využita byla tištěná verze dotazníku. Inventář je složen ze 140 výpovědí, u kterých má respondent vyjádřit, nakolik s nimi souhlasí, míru nakolik vyjadřují jeho názor na připojené čtyřbodové škále od 0 do 3, kde 0 představuje vyjádření „určitě ne“, 1 znamená „spíše ne“, 2 odpovídá výroku „spíše ano“ a 3 vyjadřuje názor „určitě ano“. I přesto, že dle manuálu metody není nutné zadávat testovou instrukci ústně, neboť pokyny jsou uvedeny na úvodní straně dotazníku, vzhledem k dlouhodobým zkušenostem s vybranou skupinou respondentů byl systém zaznamenávání odpovědí respondentům vysvětlen osobně. Přesto docházelo během administrace k opakovaným dotazům na vysvětlení pojmů, například „cynický“, či objasnění, zda se výrok vztahuje k době uvěznění či k životu na svobodě.

Dle autorů (2002) může tento psychodiagnostický dotazník poskytnout důležité informace o ukazatelích potenciálních poruch osobnosti definovaných v Diagnostickém a statistickém manuálu mentálních poruch, 4. revizi, Americké psychiatrické společnosti. Vzhledem ke shodné klasifikaci poruch osobnosti v DSM-4 (American Psychiatric Association, 1994) a DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013) můžeme výsledky PSSI vztahovat také k charakteristickým znakům poruch osobnosti v DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013). Avšak je nutné výsledky interpretovat kriticky a vyloučit možné chvilkové vystupňování určitého osobnostního rysu. Dále je nutné pro diagnostiku poruchy osobnosti postupovat dle diagnostických kritérií stanovených v DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013). V případě, že tato kritéria nejsou splněna, PSSI slouží především k odhalení individuálního stylu, který je typický pro konkrétního jedince. Určitý respondent se může profilovat v několika individuálních stylech zároveň.

Cílová skupina, pro kterou je metoda PSSI určena, vyplývá z dostupných norem, je ohraničena pouze minimálním věkem 18 let. V českém vydání jsou normy děleny do dvou věkových kategorií a dle pohlaví, avšak nejsou standardizované na české populaci, nýbrž se jedná o připojení norem německých. Dle autora české verze (Švancara, 2001 in Kuhl & Kazén, 2002) se profily německých a českých respondentů výrazně neliší, a proto je možné dostupné normy aplikovat i na české populaci.

Důvodem využití dotazníku PSSI v realizovaném výzkumném šetření byla jeho snadná administrace, která mohla probíhat i skupinově. Švancara (2002, in Kuhl & Kazén, 2002)

v manuálu metody uvádí, že administrace trvá přibližně 40 minut. Ze všech účastníků našeho výzkumu pouze u dvou z nich byla doba trvání vyplnění dotazníku PSSI nižší než 60 minut. Současně je výhodou dotazníku PSSI jeho detailní propojení s DSM-5 a MKN-10 v oblasti charakteristik poruch osobnosti, což vhodně koresponduje s cílem diplomové práce. V neposlední řadě bylo stěžejní možné zachycení ukazatelů disociaální poruchy osobnosti a tedy možnost ověření souvislosti této poruchy s psychopatií.

6.2.2 Krátký test všeobecné inteligence KAI

Po nasnímání dat z PSSI bylo přistoupeno k individuálnímu zadání Krátkého testu všeobecné inteligence KAI autorů Sigfrieda Lehrla, Adolfa Gallwitze, Lothara Blahy a Bernda Fischera vydaného v České republice roku 1995. Při druhém vydání autoři upravili název testu na Krátký test základních obecných charakteristik zpracování informací, což je také jedna z oblastí, kterou KAI měří. Mezi základní charakteristiky je zahrnuta rychlost zpracování informací a trvání momentu přítomnosti. Propojením těchto dvou kategorií pak získáme kapacitu krátkodobé paměti daného jedince. Současně pak prostřednictvím KAI zjišťujeme aktuální úroveň obecné inteligence, resp. kognitivního výkonu.

Použití KAI není nijak věkově omezeno. Jediným praktickým předpokladem k možnému užití této metody je schopnost probanda číst, neboť v první části testování označované jako čtení písmen jsou probandovi postupně předkládány 4 karty. Na každé z těchto karet je řada dvaceti nesmyslně seřazených písmen, která má proband za úkol co nejrychleji přečíst. Jakmile proband přečte písmena na první kartičce, přistupuje se ke čtení kartičky druhé atd. Administrátor zaznamenává časy čtení pro každou kartičku zvlášť.

Druhá část, reprodukce znaků, je složena ze dvou částí. V první jsou probandovi administrátorem předčítány stále se prodlužující číselné řady, které má za úkol opakovat. Takto se postupuje, dokud proband při opakování jedné řady nevynechá číslici či ji nezamění. Po ukončení této části se dostává test ke své finální pasáži, ve které má proband zcela stejný úkol, pouze s tím rozdílem, že jsou mu předčítána písmena, která má opět opakovat. Následně jsou prvotní data dle stanovených pravidel analyzována, kategorizována a převedena do skóreů jednotlivých veličin testu zvlášť (Lehrl, Gallwitz, Blaha, & Fischer, 1995).

Důvodem využití testu KAI byla jeho schopnost ověřit obecnou kognitivní výkonnost. Současně je v rámci tohoto testování možné zjistit rychlost zpracování informací a trvání

momentu přítomnosti daného probanda, což může souviset s jeho impulzivními projevy a mít jisté vazby na životní styl účastníků našeho výzkumu.

6.2.3 Test sociálního zrání

Dále byla ve výzkumném šetření využita projektivní metoda Test sociálního zrání. Jedná se o metodu určenou dospělé populaci, v rámci které jsou probandům předkládány mnohoznačné černobílé obrazové karty o velikosti A6. Metoda je složena z 15 karet, avšak během administrace je probandovi předkládáno karet pouze 12, případně navíc jedna zácvičná. Zbylé dvě karty jsou verze pro opačné pohlaví. Tabule jsou probandům předkládány ve stanoveném pořadí a zachycují různorodé běžné sociální situace (Obereignerů, Čáp, Krausová, et al., 2016).

Metoda TSZ je zacílena na zjištění míry sociální zralosti jedince. Vzhledem k počátku užívání této metody nejsou dostupné standardizované normy ověřené na rozsáhlé populaci, které by jasně stanovily hranici sociální zralosti. Současně však vzhledem ke svým projektivním charakteristikám metoda poskytuje náhled do oblastí běžného života, které se odráží v kategoriích odpovědí, což může být přínosné pro určení rizikových situací. V rámci administrace by měla tato metoda, stejně jako jiné projektivní způsoby snímání dat, konfrontovat jedince se značně neurčitou podnětovou situací. Vzhledem k mnohoznačnosti podnětu proband zakládá svou odpověď na informacích o sobě samém (Urban, 1972, in Šípek, 2000).

Samotná administrace metody probíhala individuálně. Proband obdržel instrukci, ve které byl seznámen s metodou. Bylo mu sděleno, že neexistují špatné ani správné odpovědi, neboť jsou závislé pouze na jeho fantazii. Byl požádán o to, aby ke každé kartě, která mu bude předložena, sdělil, co se na ní odehrává, koho na ní vidí, co postavy dělají, jak se cítí, na co myslí. Jak bylo již uvedeno v kapitole 6.1, v rámci pilotního výzkumu se osvědčilo zadávání zácvičné karty. Řada probandů potřebovala pro své vyjádření jistou míru motivace. Dále jim bylo formou zácvičné karty ukázáno, jaké oblasti lidského chování a prožívání mohou na kartách pozorovat a popisovat. Během zadávání karet ostrého testu již nebylo do odpovědí účastníkům zasahováno.

Ve druhé části administrace bylo před jedince rozloženo všech 12 testových tabulí, ze kterých měl proband vybrat tři, které jsou mu nejvíce sympatické, a poté tři, které mu jsou sympatické nejméně. Měl je dle svých preferencí seřadit a svou volbu měl zdůvodnit. Analýza takto získaných dat nebyla nakonec pro dosažení účelu tohoto výzkumu

realizována. Avšak mohu zhodnotit, ale pouze klinicky a nikoli statisticky, že volba tabulí byla silně ovlivněna osobními zkušenostmi, stavem či aktuálními touhami odsouzeného. Projekce zde byla velmi intenzivní. Sympatické tabule se dle vyjádření probandů v řadě případů týkaly rodiny a pozitivních vztahů. Například při volbě tabule č. 2 znázorňující frontu osob u přepážky proband uvedl: „*Tady mi maminka posílá dopis*“. V případě zvolení tabule č. 9 znázorňující objímající se pár, muže a těhotnou ženu, proband uvedl: „*Líbí se mi, když jsou dva pár, rozumí si, mají se rádi*.“ Jiný z účastníků silně promítl do volby své osobní zkušenosti a k tabuli č. 9 sdělil: „*Protože má s sebou slečnu a potkali toho dealera, takže ze života mého*“. Stejný proband projevil shodné tendence také při volbě nesympatických tabulí, kdy vybral kartu č. 11, která zobrazuje na ulici se procházející davy lidí a jednoho člověka sedícího na kraji chodníku, kterého on sám považoval za závislého na alkoholu. Tuto volbu odůvodnil slovy: „*Kvůli tomu alkoholikovi. Sedával jsem tam taky a není to dobrý*.“

Reakce probandů byly doslovně zapisovány a poté vyhodnocovány dle postupů uvedených v publikaci autorů metody (Obereignerů, et al., 2016). Odpovědi probandů jsou skórovány ve čtyřech kategoriích – vztah k autoritě, vztah k druhým lidem, emoce a zaměření činnosti. U každé z těchto kategorií je dále nutné rozhodnout do jakého stádia zrání odpověď spadá. Tato stádia jsou také čtyři – receptivní, autonomní, asertivní a integrované.

Vztah k autoritě je skórován za uvedení formální autority či osoby, v jejímž působení můžeme znaky autority spatřovat. Kategorie Vztah k druhým lidem zahrnuje odpovědi vyjadřující jakýkoli vztah dvou a více osob. Hloubku vztahu poté zohledňujeme ve stádiích. Kategorii Emoce je možné skórovat v případě zmínky s emocionálním nábojem. Poslední kategorii Zaměření činnosti započítáme při uvedení aktivní i pasivní činnosti. Jednotlivá stádia pak vyjadřují hloubku daných kategorií od nejpovrchnějšího, nejméně intenzivního receptivního stádia, po velmi sociálně rozvinuté, na normy adaptované integrované stadium. Do tohoto rozložení stadií však zcela ideálně nezapadá stadium asertivní. Vzhledem k jeho třetí pozici mezi postupně udělovanými body by se dalo očekávat, že jevy sem spadající budou odpovídat téměř nejvyššímu stupni rozvoje sociálně zralého jedince. Naproti tomu je ve všech kategoriích charakteristické negativními projevy, chováním, prožíváním, ačkoli v kategorii Vztah k autoritě asertivní stadium skórujeme v případě uvedení opozice vůči autoritě, zneužívání moci autoritou atp. Asertivní stadium v kategorii Vztah k druhým lidem je typické izolací od skupiny, nezájmem o druhé, soupeřením atd. Pocity jsou v asertivním stádiu znatelné v odpovědích uvádějících negativní emoce, například hostilitu, nenávisť,

nepřátelství. Kategorie Zaměření činnosti je v asertivním stádiu charakteristická selháním zamýšlené činnosti, uvedením hádek nebo dokonce trestných činů a násilí. Pro detailnější obsah jednotlivých stadií odkazujeme na publikaci Obereignerů, věnované právě Testu sociálního zrání (et al., 2016).

Tento test byl v našem výzkumu využit z důvodu jeho zaměření podporující předpoklad, že osoby psychopatické či s poruchou chování budou dosahovat nižší sociální zralosti. Současně se jedná o projektivní metodu, která, jak se ukázalo i ve volbě preferenčních karet, dobře odkazuje na konkrétní oblasti života probanda. Její administrace je snadná a pro probanda zajímavá, což je ve spojení s testovými metodami výhodou.

6.2.4 Hareho škála psychopatie PCL-R

Poslední zadávanou metodou byla Hareho škála psychopatie PCL-R (2014), její druhá verze. Prvotní verzi vydal autor Robert D. Hare v roce 1991. Aktuální znění PCL-R bylo vydáno v původní verzi roku 2003. První česká verze, která byla využita v našem výzkumu, byla vydána v roce 2014 a za jejím převodem do české formy stojí jako hlavní autor Radek Ptáček a dále pak Hana Kuželová, Jan Vevera, Michaela Borovanská a Adéla Rudá. V oblasti hodnocení psychopatie je uvedená metoda považována za velmi zásadní. Jedná se o metodu zahrnující 4 škály, interpersonální, afektivní, škálu sociálního stylu a antisociální škálu. Obsah těchto škál je dále dělen do 20 skórovacích položek, které zahrnují různé oblasti jedincova života. Informace nutné k ohodnocení uvedených položek jsou získávány několika způsoby. Prvním z nich je polostrukturovaný rozhovor s probandem, během kterého se výzkumník dotazuje na různá období a oblasti jeho dosavadní života, například jeho pracovní zkušenosti, dětství, rodinné vztahy, ale také na jeho kriminální kariéru, důvody páchaní trestné činnosti atp. Současně je rozhovor věnován budoucím plánům probanda, úvahám nad změnou svého dosavadního přístupu k životu atd. Oblasti, na které je PCL-R zaměřeno, korespondují s hlavními znaky psychopatie, které popsal Hare (2014, 2015) tak, jak je uvedeno v kapitole 2.3. Rozhovor výzkumník zaznamenává, ideálně ve formě videa, případně audio záznamu. V našem výzkumu však byly rozhovory z bezpečnostních důvodů pouze doslovně zapisovány.

Zásadní odlišností PCL-R je to, že výsledky nejsou založeny pouze na sebeposuzovací škále nebo informacích, které poskytne proband, nýbrž velmi intenzivně využívá také informace z jiných dostupných zdrojů, například rozhodnutí soudu, záznamy o průběhu výkonu trestu, záznam z vyšetřovacích výsledků, zprávy ze spolupráce s dalšími státními

orgány, lékařské, psychiatrické a psychologické záznamy a cokoli dalšího, co by mohlo přispět k získání objektivního náhledu na životní situaci probanda. Současně je hodnoceno standardní chování probanda, jeho současné chování během administrace. Jako zdroj dat mohou být využity i rozhovory s jinými osobami, například rodinou probanda, sociálním pracovníkem, pracovníkem probační a mediační služby, zaměstnanci vězeňské služby atp. Tyto rozhovory by měly sloužit k ověření informací (Hare, 2014).

Při sběru dat pro PCL-R v rámci výzkumu diplomové práce bylo využito informací z polostrukturovaného rozhovoru s probandy, dále pak spisového materiálu a osobních zkušeností s odsouzenými. Spisový materiál obsahoval informace o páchané trestné činnosti probandů, průběhu vyšetřování a soudního dokazování trestné činnosti, zamítnutých žádostech o podmíněné propuštění, porušení soudem stanovených podmínek. Dále byly pro hodnocení dostupné informace o průběhu trestu odnětí svobody, a to jak aktuálního, tak již proběhlého. Zde bylo možné zhodnotit chování odsouzeného ve výkonu trestu, jeho aktivita či pasivita, spolupráce, kontakty s rodinou, případně snaha vyrovnání svých dluhů atp. Všechny tyto informace byly doplněny zkušenostmi s jednotlivými odsouzenými, které mohly poukazovat na lživé informace podávané odsouzeným, či jeho typický projev, který je ve škále PCL-R také hodnocen.

Metoda PCL-R je určena pro mužskou i ženskou populaci, pro použití ve forezní, klinické i penitenciární praxi. Pro klasifikaci psychopatie byl v USA určen hraniční skór 30, ve Velké Británii 25, avšak sám autor této metody uvádí, že psychopatické rysy je vhodné vnímat jako kontinuum, neboť mohou být u jednotlivých osob zastoupené v odlišném počtu a odlišné míře. Určení míry psychopatie pak může být smysluplnější než určení, zda jedinec patří do skupiny psychopatů či nikoli (Babiak, & Hare, 2007; Hare, 2014; Semple, 2005, in Drbohlav, 2013). Metoda PCL-R tedy může být mimo jiné využita pro zhodnocení nebezpečnosti osoby, pravděpodobnosti recidivy, prognózy resocializace či léčebného programu atp. (Hare, 2014). Právě uplatnitelnost metody ve vězeňském prostředí bylo důvodem využití této metody ve výzkumu diplomové práce.

Pro určení míry psychopatie Hare (2014) definoval možné popisné schéma PCL-R. Celkové skóry rozdělil do 5 kategorií dle míry psychopatických projevů. Tato možnost deskripce vzorku je uvedena spolu s výsledky našeho výzkumu v kapitole 7.

Celkovou dobu sběru dat u jednoho probanda je těžké stanovit a to zejména s ohledem na širší zdrojů, které je nutné prověřit při hodnocení položek v rámci metody PCL-R.

Samotný rozhovor s probandem dle PCL-R trval přibližně 3 hodiny. Někdy musel být dokonce rozložen na dvě setkání. Následné ověřování informací z dostupné dokumentace bylo také velmi časově náročné, trvalo několik hodin a celková doba se odvíjela od rozsahu dokumentace, délky a počtu výkonů trestu odnětí svobody, neboť čím delší a častější věznění, tím více informací bylo k dispozici.

6.3 Metody zpracování a analýzy dat

Každá z použitých diagnostických metod vyžadovala specifický postup pro zpracování nasnímaných dat dle odpovídajícího manuálu či příručky. Hrubý skóre inventáře PSSI byl získán součtem bodů pro každou ze škál. Body byly přiřazovány za pomoci přiložené skórovací šablony. Po získání hrubých skóre pro každou škálu byly tyto převedeny dle normovacích tabulek odpovídajícího pohlaví a věku na odpovídající percentily a t-skóre, které byly poté využity v rámci statistické analýzy (Kuhl, & Kazén, 2002). V tomto bodě výzkumu došlo u škály kritický styl – negativistická porucha osobnosti k situaci, kdy u šesti probandů dosáhl součet bodů tak vysokého hrubého skóre, že k němu v převodních tabulkách není odpovídající T-skóre. Vzhledem k faktu, že se jednalo o rozdíl pouze v jednom až dvou bodech od posledního převedeného hrubého skóre uvedeného v normovacích tabulkách, byl chybějící t-skóre našich probandů nahrazen na dané škále nejvyšším možným T-skórem.

Zpracování dat z KAI kopírovalo postup uvedený v příručce daného testu. V subtestu Čtení písmen byla získána hodnota BuL jako nejnižší dosažený čas ze čtení čtyř řad písmen. Skóre z následujících subtestů reprodukce čísel a písmen odpovídala počtu znaků nejdelšího správně reprodukováného řádku. Pro výpočet hodnot konkrétních kognitivních vlastností lze využít postup a převodní tabulky v příručce zvlášť (Lehrl, Gallwitz, Blaha, & Fischer, 1995). Pro výpočty v rámci našeho výzkumu byl využit Excel program pro vyhodnocení KAI zpracovaný doc. PhDr. Martinem Lečbychem, PhD. Z tohoto testu je pro účel našich statistických analýz nutné stanovení IQ, jako ukazatele aktuálního kognitivního výkonu.

Data získaná prostřednictvím projektivní metody TSZ byla vyhodnocována opět způsobem stanoveným autory metody. Ze získaného materiálu je možné vypočítat hrubý skóre četností výskytu určité kategorie (HSk), tedy například kolikrát proband podal odpověď odpovídající kategorii emoce. Druhým skóre je pak hrubý skóre stádií (HSs) pro jednotlivé kategorie, který získáme vynásobením odpovědí v určité kategorii koeficientem stadia, ve kterém se odpověď nachází. Získaný výsledek vydělíme počtem reakcí v dané kategorii

(Obereignerů, et al., 2016). V našem výzkumu byl však z uvedených skóru použit pouze hrubý skór četností.

Dále byla v odpovědích každého probanda sledována četnost vyjádření spadajících do asertivního stádia všech kategorií. Důvodem volby tohoto využití TSZ byl základní teoretický předpoklad charakterizující osoby s antisociální poruchou osobnosti jako jedince, pro které jsou typické negativní vzorce chování, myšlení a cítění projevující se v konfliktech se sociálními normami (American Psychiatric Association, 2013; World Health Organization, 2017). Pro projevy psychopatů jsou typické podobné znaky, doplněné absencí strachu a svědomí (Honzák, R., & Honzák, 2018). Dle manuálu TSZ jsou těmito projevy typická právě asertivní stádia zraní. V kategorii Vztah k autoritě uvádí autoři metody jako příklad vyjádření: „*Takže je u ředitele a ten mu říká, ty debile, jaks to mohl zvorat*“ (Obereignerů, et al., 2016, 106). V kategorii Zaměření činnosti odpovídá asertivnímu stadiu například výrok: „*Tady ty dva přišli třeba loupit, protože na to vypadaj*“ (Obereignerů, et al., 2016, 113).

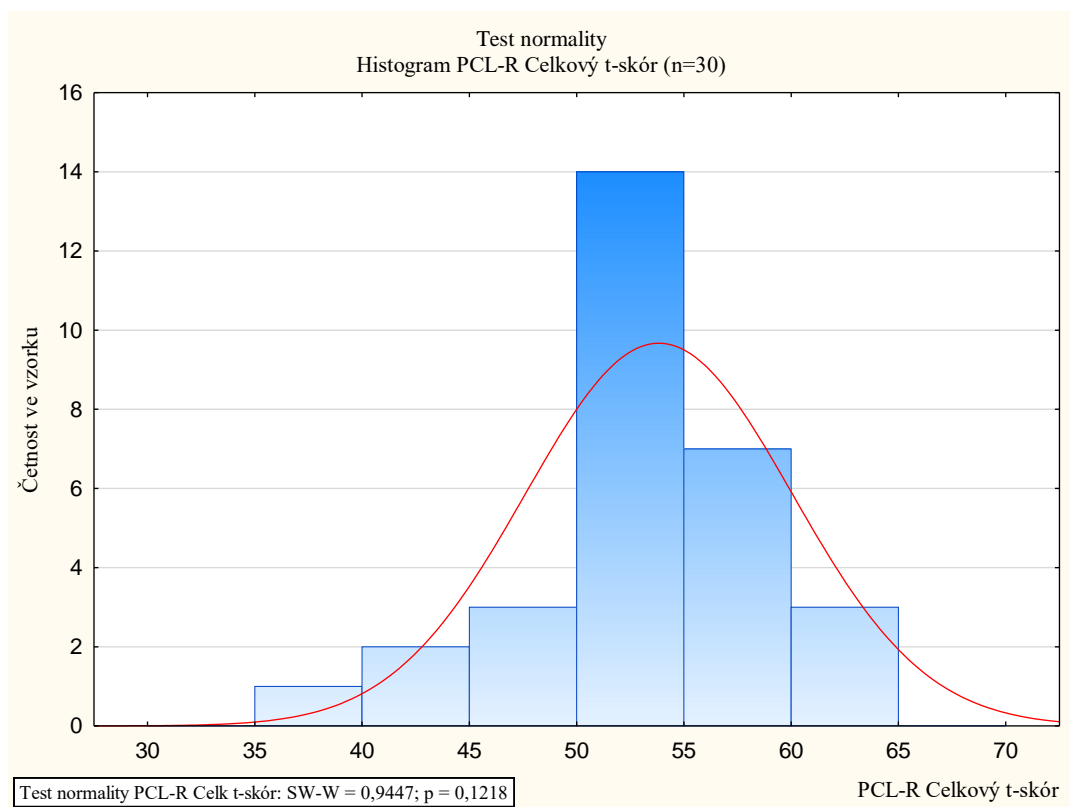
Zpracování dat pro metodu PCL-R se řídilo specifickými skórovacími kritérii uvedenými v manuálu PCL-R, kde jsou popsány typické projevy skórované položky a v případě, že definovaná položka zcela vystihuje probanda, je skórována 2 body. V případě pouze částečné shody mezi získanými informacemi a definovanou položkou PCL-R je přidělen bod 1. Pokud položka vůbec daného probanda nevystihuje je mu přiděleno 0 bodů. Pro zaznamenání bodového ohodnocení jednotlivých položek a pro výpočet skóru je k dispozici skórovací list. Nejprve jsou body sečteny na úroveň uvedených 4 škál, posléze jsou body z těchto škál sečteny pro dva faktory a následně je možné získat celkový skór PCL-R. Všechny tyto skóry můžeme převést pomocí převodních tabulek na T-skóry. K dispozici jsou převodní tabulky pro českou forenzní populaci (Hare, 2014).

Po popsaném prvotním získání dat dle jednotlivých metod byla data zakódována v podobě hrubých skóru a T-skóru v programu Microsoft Excel. Vzniklá matice dat (Příloha 1) poté sloužila jako podklad pro konkrétní statistické operace prováděné v programu Statistica 13. V počátku statistického zpracování dat byly jednotlivé proměnné podrobeny ověření normality z důvodu rozhodnutí užití parametrických či neparametrických statistických testů.

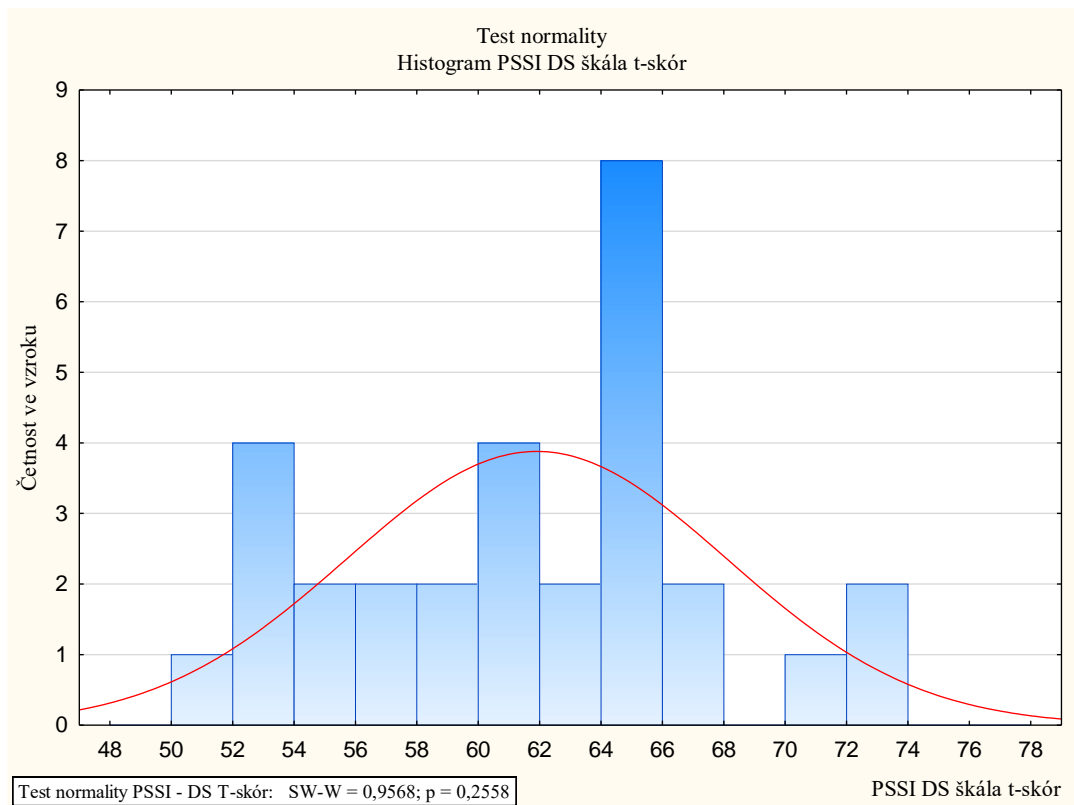
Ověření normality dat bylo nutné provést pro všechny jednotlivé operacionalizované proměnné v rámci stanovených hypotéz. Ověření každé hypotézy, vyjma H_0 , vycházelo ze

statistického porovnání dvou souborů o velikosti $n=30$. Normalita byla ověřována za využití grafického posouzení normálního rozložení a také prostřednictvím Shapiro-Wilkova testu, kterým byla na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ ověřena nulová hypotéza, že data mají normální rozložení. Celkem byla tato analýza provedena pro osm datových vzorků (graf č. 1 – graf č. 8). Abychom mohli uvažovat nad normálním rozložením dat, je nutné, aby nulová hypotéza byla přijata, p-hodnota tedy musí být větší, než je stanovená hladina významnosti. Realizace Shapiro-Wilkova testu normality prokázala normální rozložení pouze u některých proměnných. Těmito jsou celkový t-skór PCL-R (graf č. 1), T-skór škály sebejistý styl - disociální porucha v PSSI (graf č. 2), dle očekávání data IQ v KAI (graf č. 4) a data získaná z TSZ v kategorii Emoce (graf č. 6).

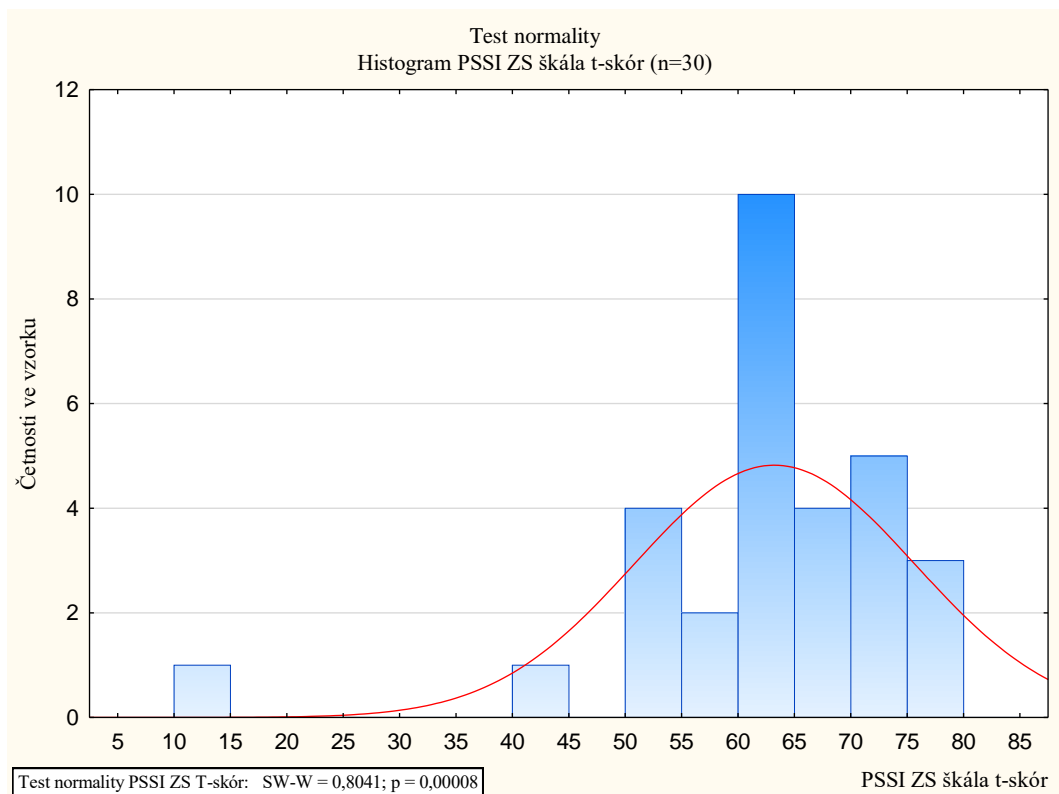
Dle grafického znázornění normality lze s výsledky statistického testu souhlasit ve všech případech s výjimkou souboru dat škály sebejistý styl - disociální porucha v PSSI. Při testování hypotéz s uvedenou proměnou byl využit neparametrický test.

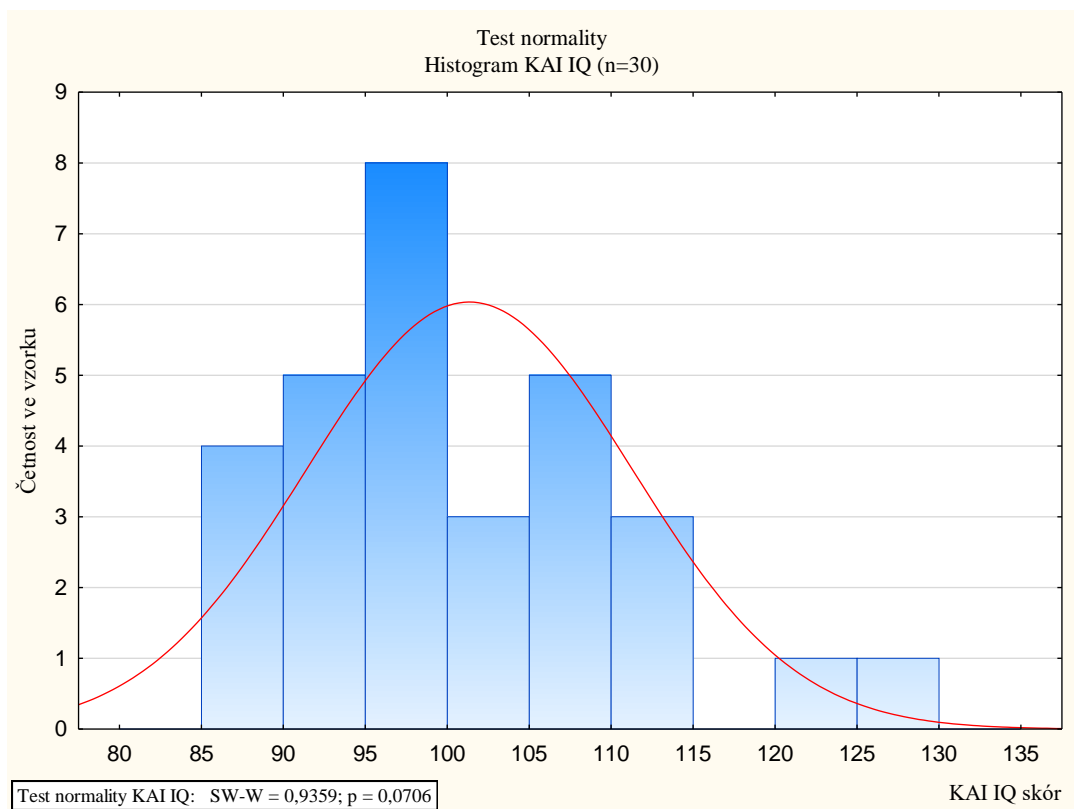
Graf.č. 1: Test normality – Hareho škála psychopatie PCL-R

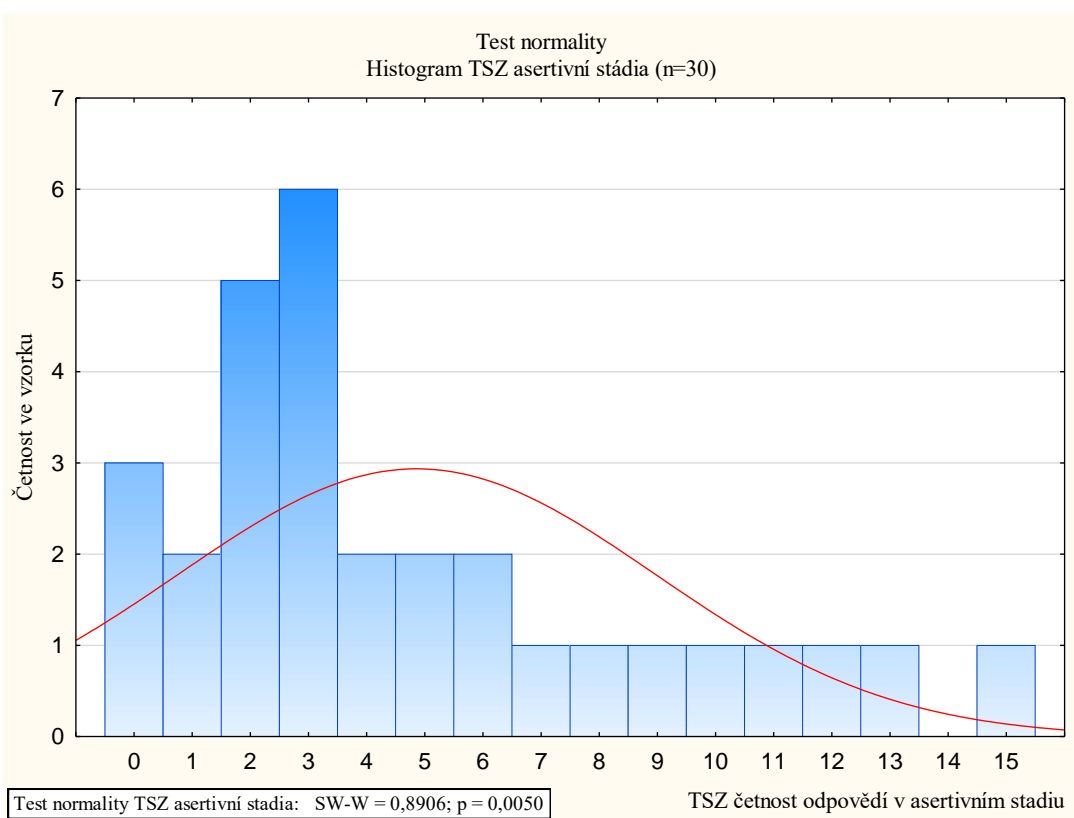
Graf.č. 2: Test normality – Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI – škála sebejistý styl - disociální porucha osobnosti

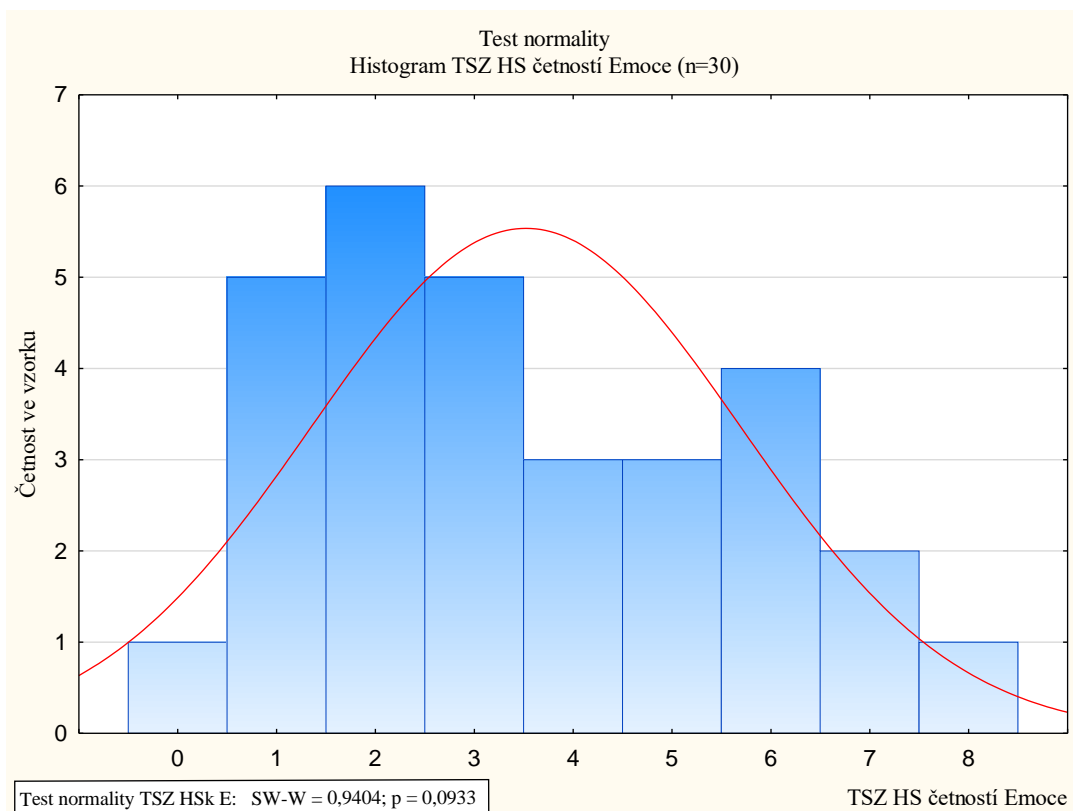
Graf.č. 3: Test normality – Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI – škála loajální styl – závislá porucha osobnosti

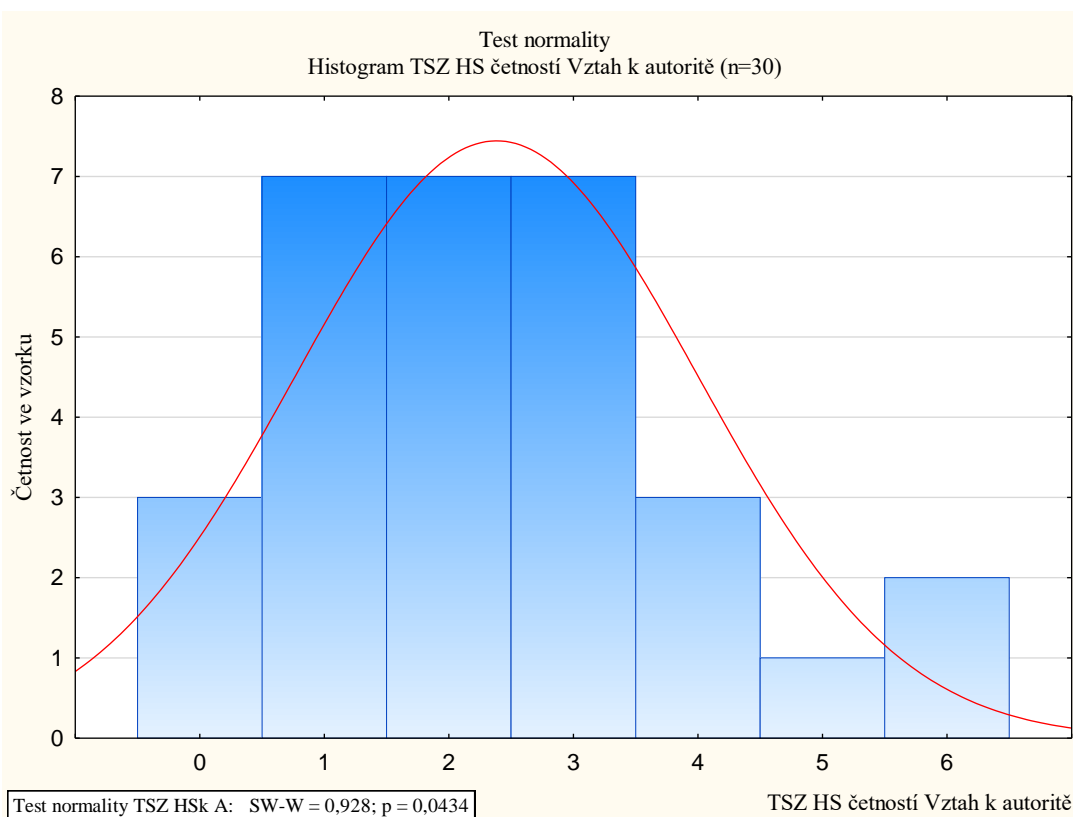
Graf.č. 4: Test normality – Krátký test všeobecné inteligence KAI – IQ

Graf.č. 5: Test normality – Test sociálního zrání – četnost odpovědí v asertivním stadiu

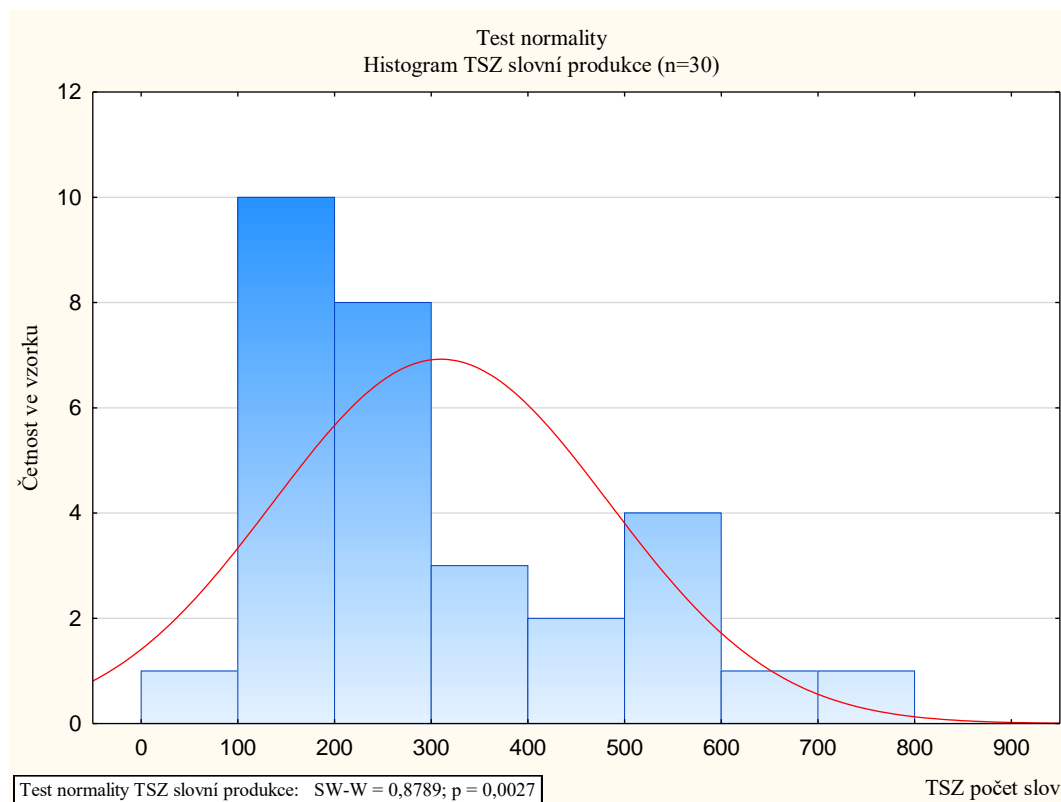

Graf.č. 6: Test normality – Test sociálního zrání – hrubé skóre četností v kategorii Emoce

Graf.č. 7: Test normality – Test sociálního zrání – hrubé skóre četností v kategorii Vztah k autoritě

Graf.č. 8: Test normality – Test sociálního zrání – slovní produkce

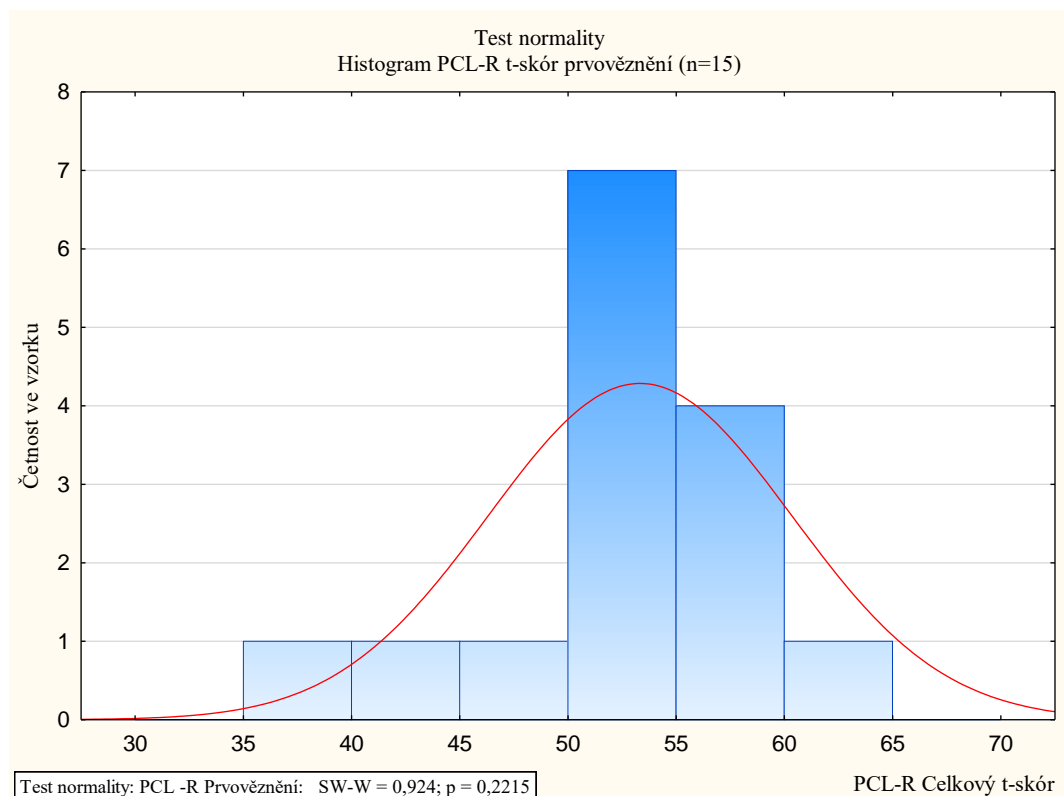
Různé varianty korelací jsou, jak již bylo uvedeno v úvodu výzkumné části práce, využívány k ověření těsnosti vztahů mezi určitými proměnnými. Míra tohoto vztahu se posuzuje pomocí korelačního koeficientu, jenž může nabývat hodnot v intervalu od -1 do +1. Čím více se korelační koeficient přibližuje hodnotě +1 či -1, tím existuje těsnější souvislost mezi danými proměnnými. V případě absence jakéhokoli vztahu mezi dvěma proměnnými bude korelační koeficient odpovídat hodnotě 0. Hodnotou +1 je značena pozitivní souvislost mezi dvěma proměnnými, v případě korelačního koeficientu rovnajícímu se hodnotě -1 existuje mezi proměnnými negativní souvislost (Ferjenčík, 2010; Reiterová, 2011).

V našem výzkumu byla statistická analýza provedena za pomoci Pearsonova korelačního koeficientu a v případech, kde pro něj nebyly splněny podmínky, byl využit Spearmanův korelační koeficient. Pearsonův korelační koeficient je v případě testování souvislostí metodou první volby. Pro jeho využití je však nutné, aby data splňovala určité podmínky. Tento statistický test je velmi silně ovlivněn odlehlými hodnotami, a proto je doporučeno v případě výskytu odlehlých hodnot použít jinou metodu pro ověření souvislostí. Dále je pro něj samozřejmě typické, že nepopisuje data se všemi jejich charakteristikami. Korelace ani ta nejsilnější neznámá, že změny nastalé v proměnné A,

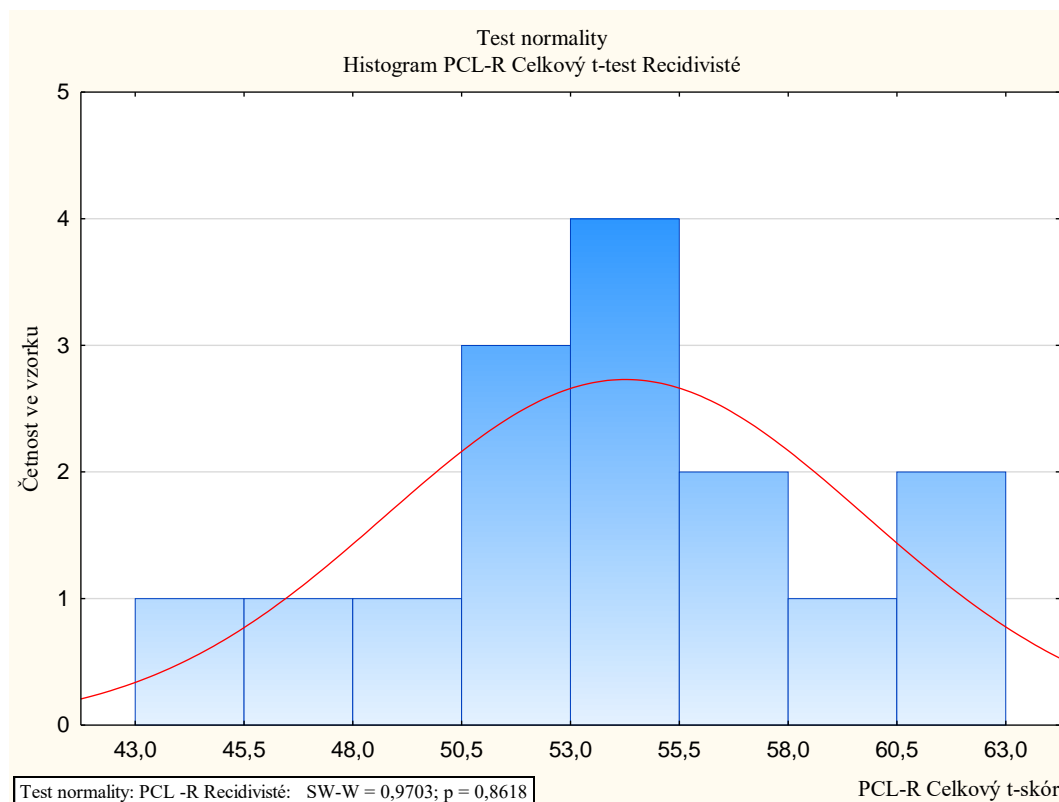
ovlivňují proměnnou B. Značí se písmenem r a stejně jako jiné korelace se jeho hodnoty pohybují v intervalu od -1 do 1 (Hendl, 2006; Reiterová, 2011).

V případě, že data nespĺňují obecné podmínky pro užití parametrických dat je možné, využít neparametrické verze užívaných statistických metod. Jedním z nich i Spearmanův korelační koeficient, který byl také využit v našem výzkumu. Oproti koeficientu Pearsona není Spearman citlivý na odlehlé hodnoty. Dále je užíván v případě, že nemůžeme očekávat linearitu vztahu a také normální rozložení dat (Hendl, 2006).

Pro správné rozhodnutí o statistickém testu ověřujícím hypotézu H9 bylo nutné zjistit, jaké je rozložení dat u skupiny prvovězňených (n=15) a opakovaně vězňených (n=15) osob zvláště, čímž se výzkumný soubor (n=30) rozdělil na dvě části. Po provedení Shapiro-Wilkova testu normality na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ bylo zjištěno, že přijímáme nulovou hypotézu o normalitě, že tedy oba soubory dat mají normální rozložení, neboť p-hodnoty obou skupin byly větší než $\alpha = 0,05$ (graf č. 9 a graf č. 10).

Graf.č. 9: Test normality – Hareho škála psychopatie PCL-R – soubor prvovězňených

Graf.č.10: Test normality – Hareho škála psychopatie PCL-R – soubor opakovaně vězněných

6.4 Etické problémy a způsob jejich řešení

V oblasti etiky výzkumu bylo potřebné ohlídat několik zásadních kroků, ještě před započítím samotného výzkumu. Vzhledem k velmi specifickému výběrovému vzorku bylo nutné zajistit souhlas vedení Věznice Všehrdy s realizací výzkumu. V lednu roku 2018 byla tedy podána žádost o umožnění realizace výzkumného šetření k rukám ředitele Věznice Všehrdy, ve které byl výzkum představen (Příloha 2). Podaná žádost byla kladně vyřízena. Následně bylo přistoupeno k oslovení potenciálních respondentů a jejich seznámení s obsahem a průběhem výzkumného šetření a současně také se zaměřením využitých metod. Dále byli potenciální respondenti seznámeni s možností kdykoli ukončit svou účast ve výzkumu, a to až do doby zpracování dat. Respondenti, kteří projeví zájem o zařazení do výzkumného šetření, vyjádřili také svůj souhlas s účastí ve výzkumu a se zpracováním zaznamenaných dat (Příloha 3).

Ve snaze zvýšit validitu výzkumu bylo uvažováno o sdělení omezených informací ohledně zaměření psychodiagnostických metod, zejména PCL-R. Vznikla obava, že by účastníci mohli mít tendence cíleně modifikovat své odpovědi. Současně však bylo možné spoléhat na reliabilitu výzkumných metod, neboť prvotní obavy plynoucí zejména

z administrace PCL-R byly zhodnoceny jako zbytečné s ohledem na sběr dat z více zdrojů. Zároveň s ohledem na osobní a několikaleté zkušenosti se skupinou odsouzených byla snaha eliminovat klamavé jednání vůči těmto účastníkům výzkumu a bylo tedy přistoupeno ke sdělení všech potřebných informací, s cílem předejít jakýmkoli interpersonálním konfliktům s probandy. Účastníkům stačily poskytnuté informace, žádný z nich se nedotazoval na více detailů.

Etické hledisko výzkumu bylo dále podpořeno anonymním zpracováním získaných dat. Každý proband si vytvořil svůj identifikační kód a to tak, aby zpětná identifikace dat jednotlivých probandů nebyla vnějším pozorovatelem možná. Současně bylo nutné zajistit, aby si každý proband svůj kód pamatoval, pokaždé jej při administraci dat sdělil a měl tuto možnost i v době po ukončení sběru dat v případě, že by chtěl svou účast na výzkumu ukončit. Bylo přistoupeno k variantě kódu, který si byl proband schopen vždy znovu vytvořit a nemusel si jej tedy pamatovat. Specifické kódy byly složeny následovně. Počátek kódu značil čísla odpovídající dnu narození účastníka, dále byly připojeny iniciály probanda, následovaly iniciály matky či jiné pečující osoby probanda a na závěr byl uveden den narození matky či případně uvedené pečující osoby. Pro příklad můžeme uvést fiktivní kód účastníka narozeného 6. ledna jménem Fredy Cole, jehož matka narozena 25. května se jmenuje Lisa Davisová. Kód tohoto probanda by vypadal následovně 6FCLD25.

Ještě před započítím sběru dat bylo uvažováno o jisté „dvojroli“ autorky práce. Jako zaměstnanec Vězeňské služby České republiky, konkrétně na pozici vychovatele, jsem v každodenním kontaktu s odsouzenými, vůči kterým mohu v mantinelech svých pracovních kompetencí a dle legislativních norem uplatňovat kázeňskou pravomoc. V praxi to znamená, že v případě jejich dlouhodobě kladně hodnoceného chování a aktivity je mohu kázeňsky odměnit. Naopak v případě porušování norem výkonu trestu odnětí svobody a stanovených povinností jim mohu udělit kázeňský trest. Bylo uvažováno nad možným vlivem mé pracovní pozice na účast odsouzených ve výzkumu.

Jedním z těchto důsledků mohlo být snížení počtu účastníků, neboť jejich zařazení do výzkumu bylo zcela dobrovolné a mohli pocítovat obavu ze situace, kdy překročím své běžné pracovní kompetence a zjistím o odsouzených detailnější informace. Současně mohla má profesní spolupráce s probandy vést ke snaze odsouzeného účastnit se výzkumu zejména z důvodu zlepšení svého obrazu, potažmo získání pozitivního hodnocení vychovatelkou, resp. realizátorkou výzkumu. Odsouzení byli ještě před vyslovením jejich souhlasu s účastí ve výzkumu seznámeni s mým naprostým oddělením rolí. S probandy bylo souhlasně

domluveno, že v případě jejich účasti ve výzkumu, nebude tato nijak zohledňována v jejich hodnocení výkonu trestu a že výsledky zjištěné tímto výzkumem nebudou ani nijak ovlivňovat mou další pracovní spolupráci s odsouzenými. Ti odsouzení, kteří s uvedenými podmínkami souhlasili, byli zařazeni do výzkumu.

Dále byla tato dvojrole riziková během rozhovoru PCL-R, kde zaznívají otázky na problémy během aktuálního výkonu trestu, či užívání návykových látek během aktuálního věznění. Toto jednání je v České republice protizákonné a v případě odhalení zneužití návykových látek v průběhu výkonu trestu je odsouzený nejprve kázeňsky trestán. V případě opakovaného porušení této zákonné normy je odsouzený vyšetřován orgány činnými v trestním řízení a většinou soudem potrestán za maření výkonu úředního rozhodnutí. Uděleným trestem pak zpravidla je odnětí svobody v řádech měsíců. Tento postup je však specifický pro každou věznici. V případě poskytnutí těchto informací externímu výzkumníkovi by probandi viděli jistě menší riziko dopadu, než v případě sdělování těchto informací svému vychovateli. Toto riziko bylo minimalizováno předchozí domluvou s účastníky, že data získaná během výzkumu nebudou mít vliv na posouzení průběhu jejich trestu.

Úvahy nad realizací výzkumného šetření v rámci jiné věznice či jiného oddílu, tedy s probandy, se kterými jako s odsouzenými nepracuji vůbec nebo pouze jen příležitostně, byly ihned zamítnuty. Jedním z důvodů byla snazší administrace a pružnější přizpůsobení se časovému rozvrhu dne na daném oddíle. Dalším velmi důležitým důvodem byla skutečnost, že v případě realizace výzkumu v jiné věznici, bych měla značně omezenější přístup k informacím, potřebných zejména pro vyhodnocení PCL-R. Ani v případě administrace na jiném oddíle bych neměla stejné množství informací, jako na oddíle „svém“, kde znám odsouzené v jejich běžném chování, snáze odhalím klamavé jednání, neboť je mi znám průběh jejich výkonu trestu. Dále se lépe orientuji v jejich vztazích s rodinou a osobami blízkými. Z těchto důvodů byla zvolena realizace výzkumu na kmenovém pracovišti realizátorky výzkumu.

Etické riziko shledávám v konkrétních otázkách metody PCL-R. Jedná se o otázku, zda někdy proband spáchal nějakou trestnou činnost, která nebyla odhalena. Účastník výzkumu má současně sdělit, o jakou trestnou činnost šlo, co se tehdy odehrálo atp. Dle legislativního rámce České republiky má každý občan tohoto státu povinnost, v případě, že se dozví o trestném činu, tuto skutečnost ohlásit. Pokud by tedy proband na tuto otázku odpovídal zcela upřímně a sděloval konkrétní informace, mohlo by být vůči němu zahájeno další

vyšetřování. Tato situace dostává do etického dilematu výzkumníka, neboť ten musí zhodnotit, zda jsou případné informace natolik faktické, že by je měl dle své zákonné povinnosti nahlásit, či zda se bude držet etických principů výzkumu, tedy nepoškodit probanda. Během realizovaného výzkumu byla tato situace většinou vyřešena pouze strohou odpovědí „Ano“ či „Ne“ a případné doplňující informace byly vždy značně obecné, například bylo jen definováno, o jaký druh trestné činnosti se jednalo.

7 Výzkumný soubor

Základním souborem realizovaného výzkumu jsou odsouzení dospělí muži ve věku od 18 let, vykonávající trest odnětí svobody ve věznicích s ostrahou s vysokým stupněm zabezpečení. Nejaktuálnější statistika stavu vězněných osob uvádí, že k 23. listopadu 2018 je umístěno ve věznicích s ostrahou s vysokým stupněm zabezpečení 11 024 dospělých mužů (Vězeňské služba České republiky, nedat.).

Výběrový soubor je složen z odsouzených dospělých mužů ve věku od 18 let, vykonávající trest odnětí svobody ve Věznicích Všechny ve věznicích s ostrahou s vysokým stupněm zabezpečení. Výzkumu se účastnilo 30 probandů, z toho 15 prvovězněných a 15 opakovaně vězněných. Průměrný věk probandů je 30,43 let, směrodatná odchylka 9,35.

Prvovězněným se pro potřeby našeho výzkumu i v praxi myslí jedinec, který je poprvé ve výkonu trestu odnětí svobody, což nevylučuje jeho opakovaná odsouzení, avšak s jiným trestem než nepodmíněným trestem odnětí svobody. Opakovaně vězněné osoby jsou naopak jedinci, kteří již byli ve výkonu trestu minimálně jednou před tímto uvězněním. I v jejich anamnéze však můžeme nalézt další typy trestů.

Výběr výzkumného vzorku probíhal dle charakteristik příležitostného výběru a to nejprve na úrovni skupiny, kdy byla do výzkumu zařazena Věznice Všechny, konkrétně oddíl 3 patro odpovídající věznicím s ostrahou s vysokým stupněm zabezpečení. Tento typ výběru vzorku byl zvolen z důvodů uvedených již v kapitole 6.4. Na tomto místě pouze doplňujeme, že se jedná o velmi specifický výběrový soubor, jehož dostupnost je značně omezená zejména bezpečnostními předpisy, ale také nařízeními zaměřujícími se na ochranu dat vězněných osob. Realizovat výzkum v tomto rozsahu, s těmito dostupnými informacemi by v jiné věznicích bylo velmi nereálné.

Následně byli osloveni všichni odsouzení muži z oddílu 3 patro s žádostí o svou účast ve výzkumném šetření. Odsouzených mužů zařazených na tomto oddíle bylo v době jejich

oslovení 58, což je maximální rozsah ubytovací kapacity. Hned po prvním seznámení s výzkumem souhlasilo se svým zařazením 31 odsouzených. Během sběru dat byla z různých důvodů ukončena účast 10 probandů (tabulka 1) Nikdo však nevzal zpět svůj souhlas se zařazením do výzkumu.

Ukončení účasti ve výzkumném šetření	
Důvod ukončení účasti	Počet probandů
Odsouzený přerázen do nižšího stupně věznice s ostrahou	1
Odsouzený soudně přerázen do věznice se zvýšenou ostrahou	1
Odsouzený přerázen na jiný oddíl věznice s ostrahou v témže stupni	2
Odsouzený propuštěn z VTOS – podmíněné propuštění	3
Kladně vyřízená žádost odsouzeného o přemístění do jiné věznice	2
Odsouzený přemístěn do jiné věznice z bezpečnostních důvodů	1
Celkem	10

Tabulka 1: Ukončení účasti ve výzkumném šetření

Z důvodu validity výsledků výzkumu bylo vhodné, aby po ukončení účasti těchto 10 probandů, byla tato ztráta nahrazena. Proto byli osloveni odsouzení z oddílu 3/patro, kteří se výzkumného šetření prozatím neúčastnili a nebyli doposud s žádostí o spolupráci osloveni. Od prvního zařazování do výzkumu bylo na daný oddíl umístěno 14 nových odsouzených. Z tohoto počtu byli 3 odsouzení, kteří měli stanoven termín konce výkonu trestu v následujících 5 týdnech, a proto nebylo jejich zařazení do výzkumu z časového hlediska vhodné. Se zařazením do výzkumného šetření souhlasilo 9 odsouzených.

Volba výběrového vzorku byla ovlivněna již zmíněnými výhodami plynoucími z mého pracovního zařazení. Současně bylo předpokládáno, že osoby s psychopatickými rysy a charakteristikami antisociální poruchy osobnosti budou ve větší míře zastoupeny v nejpřísnějším typu věznice s ostrahou.

V oblasti deskriptivní statistiky bylo tedy ověřeno rozložení psychopatie v našem vzorku a to dle popisného schématu PCL-R, definovaného v kapitole 6.2.4. Nejprve v tabulce č. 2 uvádíme toto schéma a poté dle stanovených kategorií určujících míru psychopatie daného jedince uvádíme rozložení tohoto jevu v našem výzkumném vzorku (tabulka č. 3 a graf č. 11).

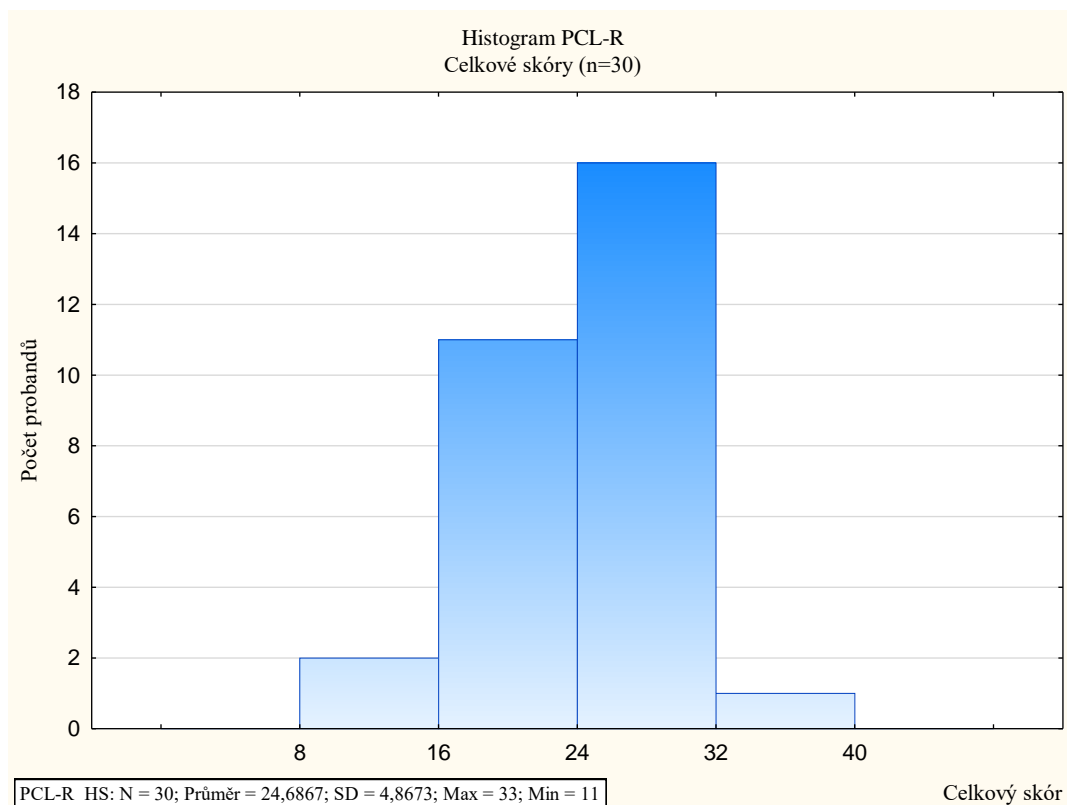
Popisné schéma pro PCL-R = Míra psychopatie		
Celkový PCL-R skór	Úroveň	Popis
33 - 44	5	Velmi vysoké
25 - 32	4	Vysoké
17 - 24	3	Střední
9 - 16	2	Nízké
0 - 8	1	Velmi nízké

Tabulka 2: popisné schéma PCL-R = Míra psychopatie (Hare, 2014)

Rozložení psychopatie ve výběrovém vzorku		
Celkový PCL-R skór	Popis	Počet probandů
33 - 44	Velmi vysoké	1
25 - 32	Vysoké	16
17 - 24	Střední	11
9 - 16	Nízké	2
0 - 8	Velmi nízké	0

Tabulka 3: Rozložení psychopatie ve výběrovém vzorku

Graf č. 11: Rozložení celkových skóru PCL-R ve výběrovém vzorku

Z uvedených výsledků je patrné, že nejvíce probandů se nachází na 4. úrovni psychopatie. Dle hraničního skóru pro Velkou Británii bychom tedy všechny tyto probandy mohli klasifikovat jako psychopaty. V celkovém součtu dvou nejvyšších úrovní by tedy takto definovanými bylo 17 probandů z výběrového vzorku o velikosti $n=30$. Jedná se tedy o nadpoloviční většinu. Vysoké rozložení daného jevu v našem vzorku dokládá i průměrná hodnota ($M=24,68$), která je v porovnání s normami české populace ($M=21,8$; $SD=7,6$) vyšší (Hare, 2014). Dále můžeme vzhledem k malé směrodatné odchylce mluvit o relativně homogenním výběrovém vzorku, neboť skóry PCL-R spadají v 90 % případů ($n=27$) do dvou kategorií.

8 Výsledky

Následující část práce představuje statistické zpracování dat a následnou stručnou prezentaci jeho výsledků. Pro snadnou orientaci a přehlednost je kapitola systematicky členěna dle jednotlivých stanovených hypotéz. Vlastní interpretace výsledků a jejich integrace do teoretického základu problematiky je uvedena v kapitole 9. Jak již bylo uvedeno, veškeré statistické analýzy byly zpracovány v programu Statistica 13.

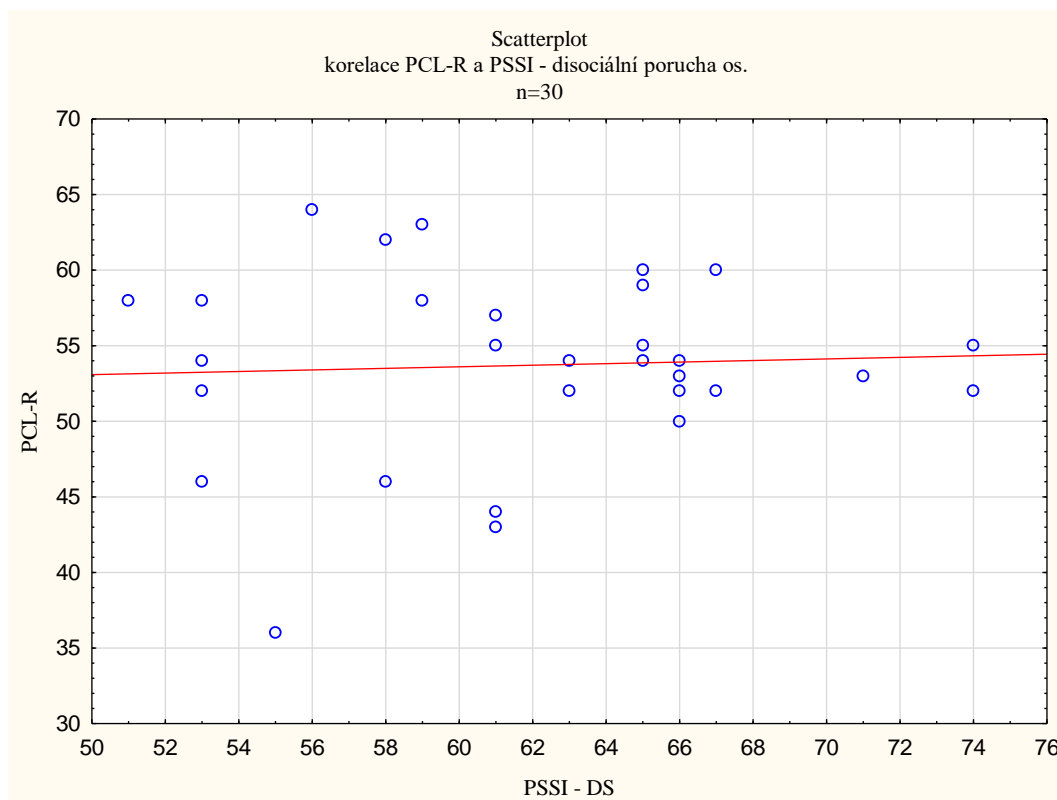
8.1 Analýza dat dle výzkumných hypotéz

Hypotéza 1: Celkový skóre v Hareho škále psychopatie PCL-R pozitivně koreluje se skórem na škále sebejistý styl – disociální porucha osobnosti v Inventáři stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI u odsouzených mužů.

Formulace této hypotézy byla ovlivněna odbornou deskripcí disociální poruchy osobnosti a současně teoretickým ukotvením jevu psychopatie, jejichž charakteristiky se vzájemně prolínají a blíže jsou popsány ve druhé kapitole této práce.

Grafické znázornění normality dat, které je uvedeno v kapitole 6.3, u testovaných proměnných potvrdilo normální rozložení proměnné celkového T-skóru v PCL-R. Zhlédnutím histogramu T-testu škály sebejistý styl – disociální porucha osobnosti bylo očekáváno, že data nebudou normálního rozložení, avšak Shapiro-Wilkův test provedený s oběma proměnnými potvrdil, že jejich data mají normální rozložení, neboť výsledná p-hodnota = 0,12 dat PCL-R je větší než $\alpha = 0,05$ a p-hodnota = 0,26 u PSSI je také větší než $\alpha = 0,05$. Bylo tedy možné použít parametrický test Pearsonův korelační koeficient. Výsledky naznačují, že celkový skóre v PCL-R a skóre škály sebejistý styl – disociální porucha osobnosti v PSSI jsou na sobě nezávislé proměnné, neboť $r(28) = 0,05$; $p(0,39) > 0,05$.

Zamítáme tedy hypotézu H_1 o pozitivní souvislosti mezi skórem v PCL-R a skórem škály sebejistý styl – disociální porucha osobnosti v PSSI. Výsledky jsou podpořeny grafem č. 12.

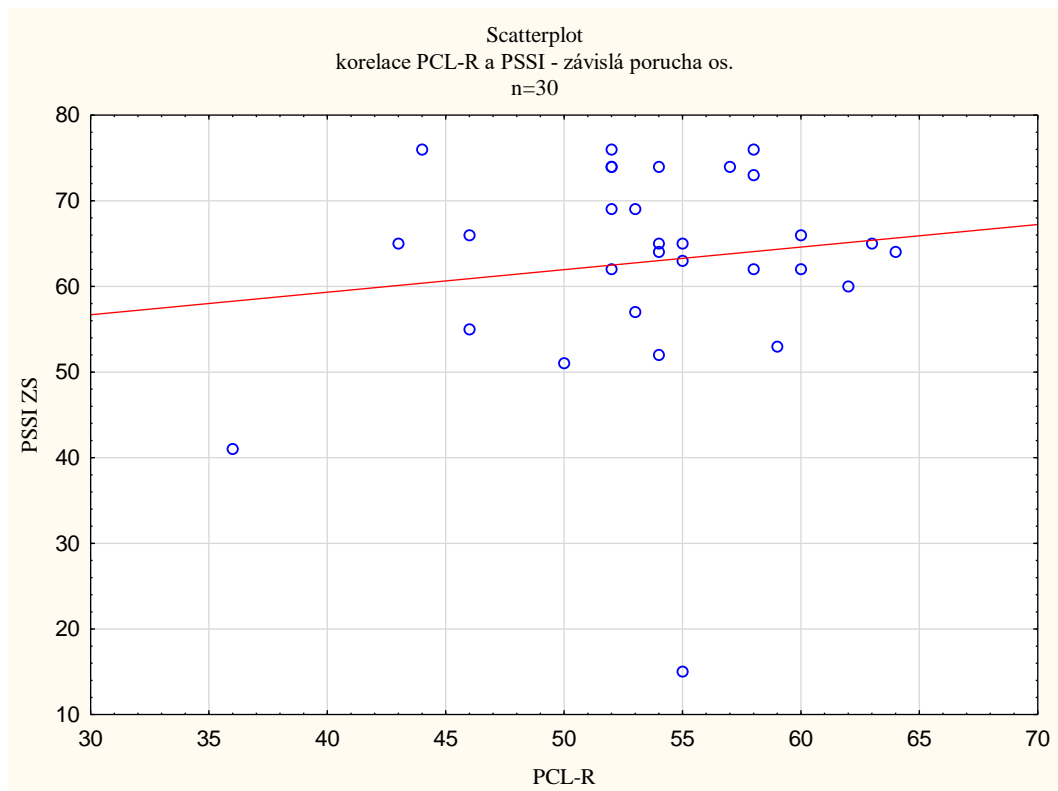
Graf č. 12: Korelace PCL-R a PSSI škály sebejistý styl – disociální porucha osobnosti

Hypotéza 2: Celkový skóre v Hareho škále psychopatie PCL-R pozitivně koreluje se skórem na škále loajální styl – závislá porucha osobnosti v Inventáři stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI u odsouzených mužů.

Test normality dat neprokázal pro proměnnou PSSI na škále loajální styl – závislá porucha osobnosti normální rozložení, neboť $p=0,00 < \alpha = 0,05$. Grafické znázornění dat současně dokládá přítomnost odlehle hodnoty, na které je Pearsonův korelační koeficient značně citlivý (Hendl, 2006). Z těchto důvodů byl v případě testování této hypotézy využit neparametrický Spearmanův korelační koeficient.

Korelační koeficient $r_s(n=30) = -0,06$; $p(0,625) > \alpha(0,05)$ naznačuje, že mezi proměnnou PSSI na škále loajální styl – závislá porucha osobnosti a skórem PCL-R neexistuje statisticky významná souvislost.

Zamítáme tedy hypotézu H_2 o pozitivní korelaci mezi skórem v PCL-R a skórem škály loajální styl – závislá porucha osobnosti v PSSI. Výsledky jsou podpořeny grafem č. 13, kde vidíme naopak náznak negativního vztahu mezi uvedenými proměnnými.

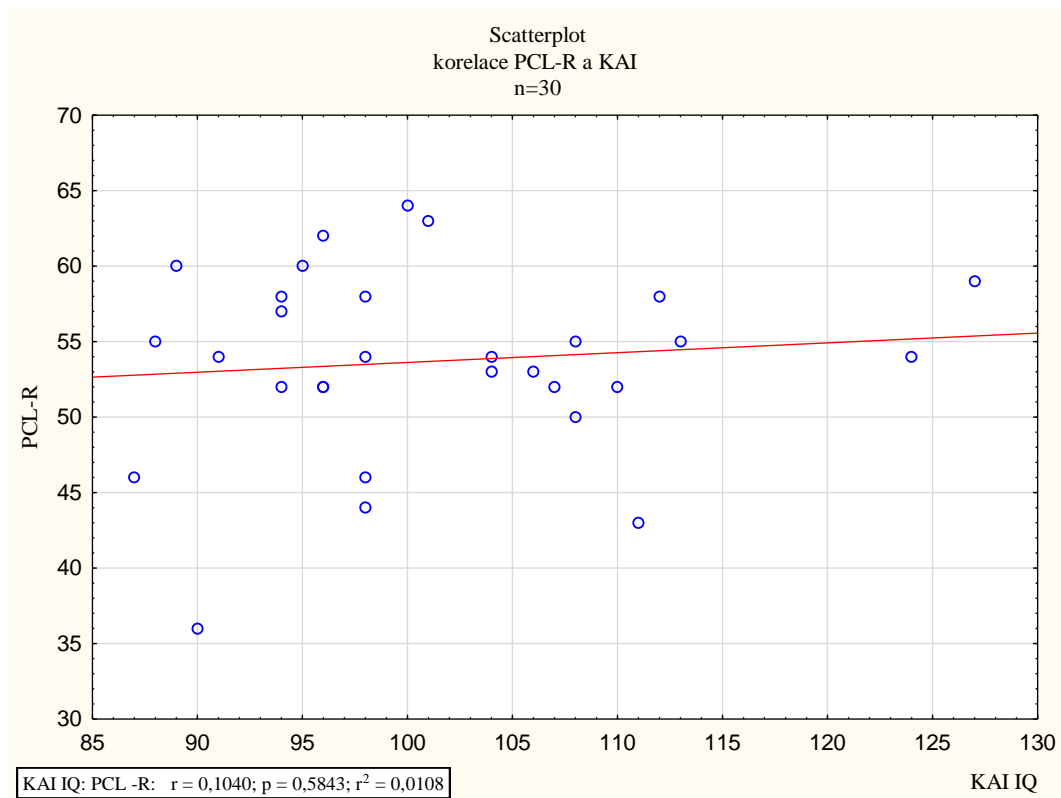
Graf č. 13: Korelace PCL-R a PSSI škály loajální styl – závislá porucha osobnosti

Hypotéza 3: Celkový skóre v Hareho škále psychopatie PCL-R negativně koreluje s aktuálním kognitivním výkonem v Krátkém testu všeobecné inteligence KAI u odsouzených mužů.

Formulace uvedené hypotézy vycházela z teoretického dělení psychopatů na dvě skupiny, funkční a nefunkční, jak je uvedeno v kapitole 2.3. U obou proměnných byla zjištěna normalita dat, což vedlo k využití Pearsonova korelačního koeficientu pro statistické zpracování dat.

Výsledky naznačují, že celkový skóre v PCL-R a hodnota IQ v KAI dosahují velmi malé statisticky nevýznamné asociace, neboť $r(28) = 0,10$; $p(0,71) > 0,05$.

Opět tedy hypotézu H_3 o negativní souvislosti mezi skórem v PCL-R a IQ v KAI zamítáme. Rozprostření dat mimo lineární přímku znázorňuje také graf č. 14.

Graf č. 14: Korelace PLC-R a KAI

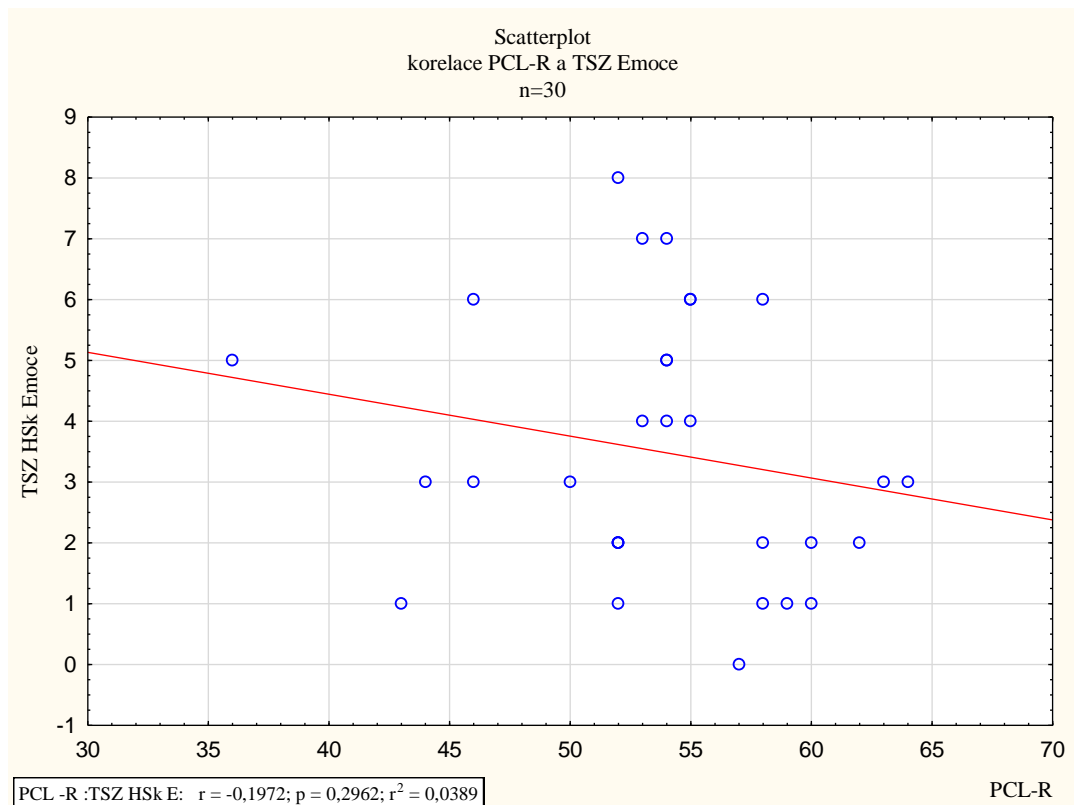
Hypotéza 4: Celkový skór v Hareho škále psychopatie PCL-R pozitivně koreluje s počtem odpovědí v asertivním stadiu v Testu sociálního zrání u odsouzených mužů.

Test normality dat neprokázal pro proměnnou četnosti odpovědí v asertivním stadiu v TSZ normální rozložením, neboť $p=0,01 < \alpha = 0,05$. Grafické znázornění (graf č. 5) ukazuje plochou distribuci dat ve vzorku. Z důvodu nenormálního rozložení dat jedné proměnné, byl pro ověření souvislosti využit Spearmanův korelační koeficient.

Korelační koeficient $r_s(n=30) = 0,24$; $p(=0,1) > \alpha(0,05)$ ukazuje dle Hendla (2006) na malou sílu asociace mezi proměnnou PCL-R a asertivními stadii v TSZ.

H_4 o pozitivní korelaci mezi skórem v PCL-R a četností asertivních stádií zamítáme, neboť souvislost mezi proměnnými není statisticky významná.

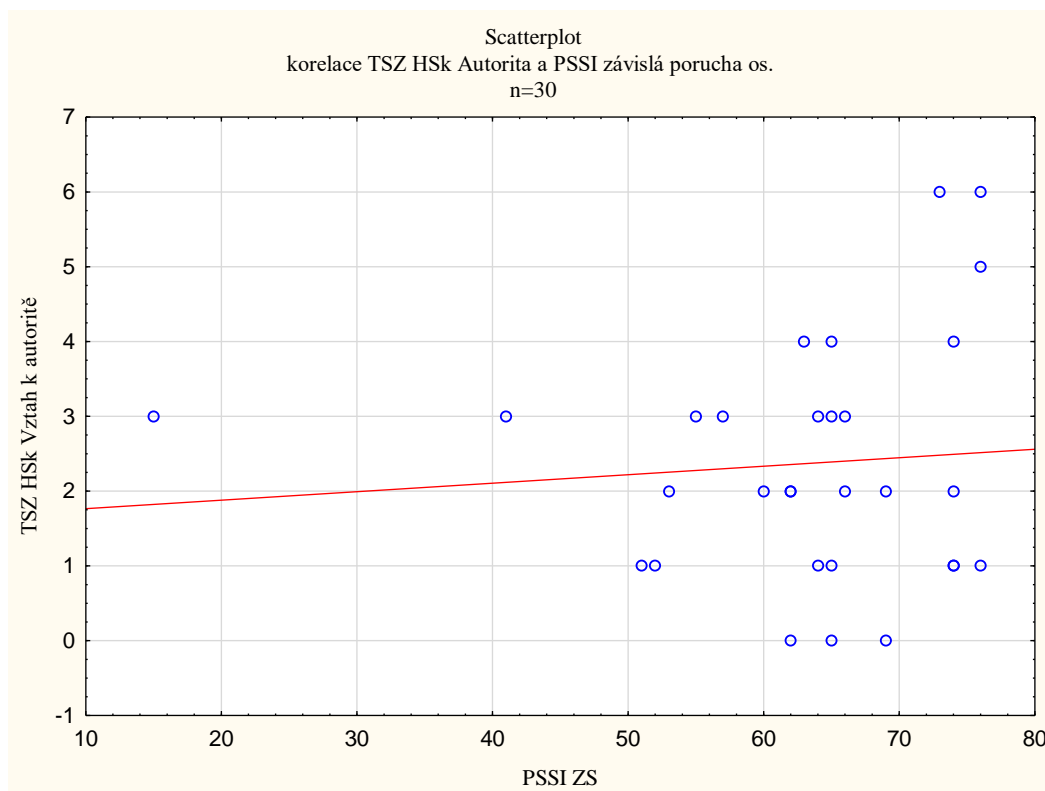
Graf č. 16: Korelace PLC-R a TSZ v kategorii Emoce

Hypotéza 6: Skór na škále loajální styl – závislá porucha osobnosti v Inventáři stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI pozitivně koreluje s hrubým skóre četností v kategorii Vztah k autoritě v Testu sociálního zrání u odsouzených mužů.

Test normality dat neprokázal pro proměnnou četnosti odpovědí v kategorii Vztah k autoritě v TSZ normální rozložení, neboť $p=0,04 < \alpha = 0,05$. Graf č. 7 situaci potvrzuje. Z důvodu nenormálního rozložení dat jedné proměnné byl pro ověření souvislosti využit Spearmanův korelační koeficient.

Korelační koeficient $r_s(n=30) = 0,1$; $p (=0,29) > \alpha (0,05)$ můžeme tedy opět podle Hendla (2006) považovat pouze za velmi slabou asociaci.

Hypotézu H_6 o pozitivní korelaci mezi skórem škály loajální styl – závislá porucha osobnosti v PSSI a četností kategorie Vztahu k autoritě asertivních stádií zamítáme, neboť souvislost mezi proměnnými není statisticky významná. Výsledky jsou znázorněny v grafu č. 17.

Graf č. 17: Korelace PSSI škály loajální styl – závislá porucha osobnosti a TSZ HSK v kategorii Vztah k autoritě

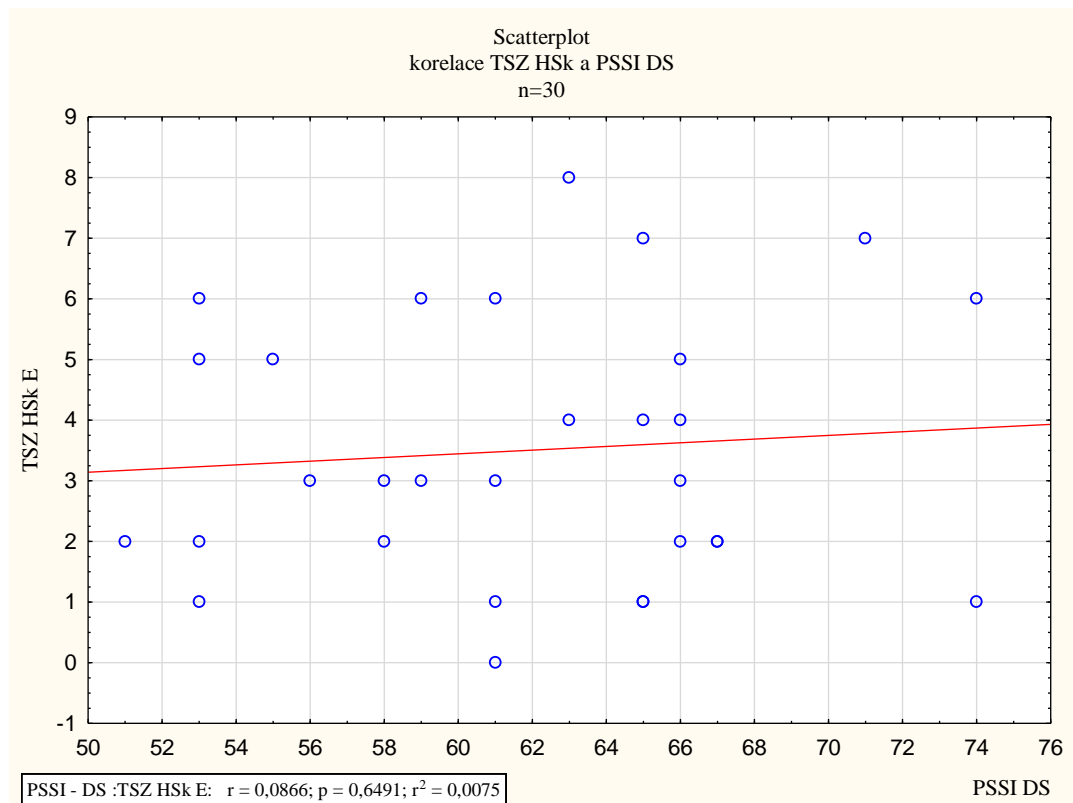
Hypotéza 7: Skór na škále sebejistý styl - disociální porucha osobnosti v Inventáři stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI negativně koreluje s hrubým skóre četností v kategorii Emoce v Testu sociálního zrání u odsouzených mužů.

Jak již bylo uvedeno při ověření předchozích hypotéz, u obou proměnných bylo prokázáno normální rozložení dat. Graf č. 2 ukazuje rozložení dat škály sebejistý styl - disociální porucha osobnosti v PSSI, kdy $p(0,26) > \alpha (0,05)$. Normalitu dat hrubého skóre četnosti v kategorii Emoce v TSZ dokládá graf č. 6 a uvedený Shapiro-Wilkův test normality s hodnotou $p=0,09 > \alpha=0,05$. Po potvrzení normality dat byl pro statistické zpracování dat proveden Pearsonův korelační koeficient.

Výsledky naznačují, že mezi danými proměnnými nejsou statisticky významné asociace, neboť $r(28) = 0,09$; $p(0,675) > 0,05$.

Hypotézu H₇ o negativní souvislosti mezi skóre škály sebejistý styl - disociální porucha osobnosti v PSSI a hrubým skóre četností v kategorii Emoce v TSZ zamítáme. Výsledky jsou zaznamenány také v grafu č. 18, kde je patrný spíše pozitivní směr asociace.

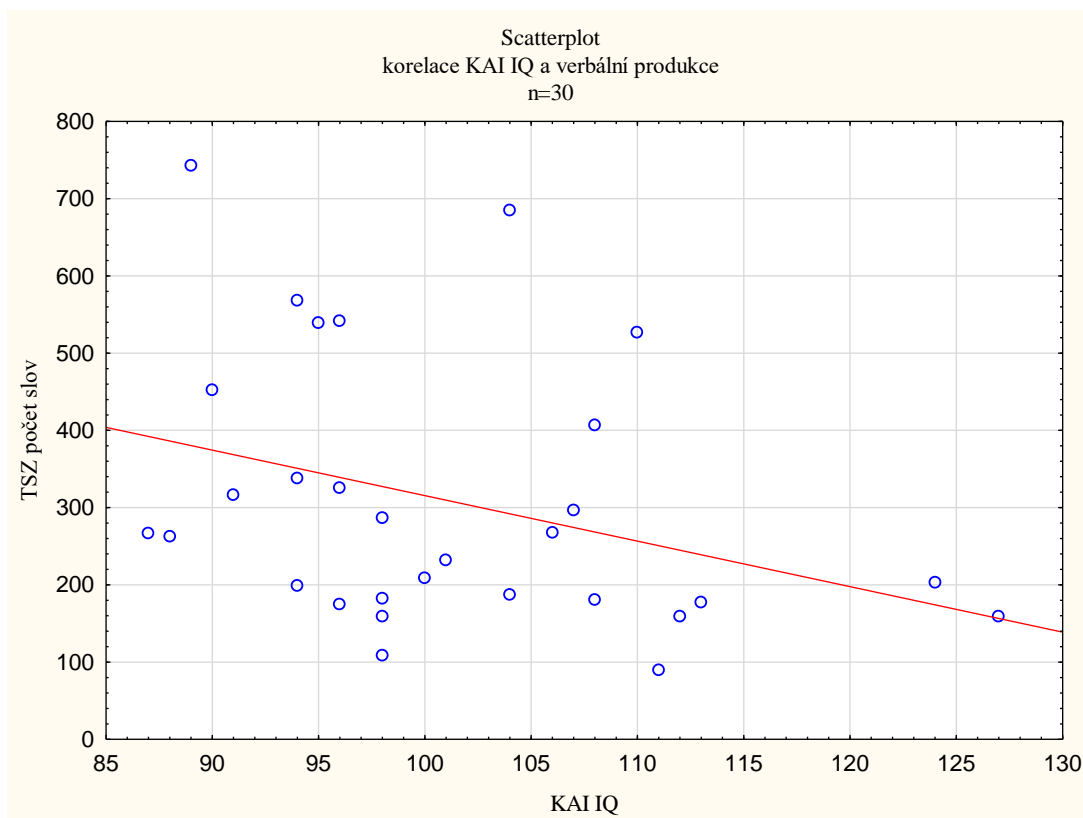
Graf č. 18: Korelace PSSI škály sebestýl - disociální porucha osobnosti v PSSI a HSk kategorie Emoce v TSZ

Hypotéza 8: Existuje statisticky významná souvislost mezi celkovým intelektovým výkonem v Krátkém testu všeobecné inteligence KAI a celkovou verbální produkcí v Testu sociálního zrání u odsouzených mužů.

Pro proměnnou vyjadřující celkovou verbální produkci v TSZ, tedy počet slov, kterými probandi v TSZ popsali tabule, nebyla prokázána normalita dat (graf č. 8). Při testování dané hypotézy byl z tohoto důvodu využit neparametrický Spearmanův korelační koeficient.

Výsledky naznačují, že mezi danými proměnnými existuje statisticky významná negativní korelace, neboť $r_s(n=30) = -0,43$; $p(0,01) < \alpha(0,05)$. Dle Hendla (2006) se jedná o středně silnou korelaci.

Hypotézu H_8 o souvislosti mezi intelektovým výkonem v KAI a verbální produkcí v TSZ přijímáme. Výsledky jsou graficky znázorněny v grafu č. 19.

Graf č. 19: Korelace mezi celkovým intelektovým výkonem v KAI a celkovou verbální produkcí v TSZ

Hypotéza 9: Existuje statisticky významný rozdíl v celkovém skóru Hareho škály psychopatie PCL-R mezi prvovězňnými osobami a osobami opakovaně vězňnými u odsouzených mužů.

V rámci výzkumného projektu bylo pouze v případě testování této hypotézy využito jiného statistického testu, než jsou korelace. Porovnávali jsme skór PCL-R u skupin prvovězňných a opakovaně vězňných osob. Na počátku testování hypotézy byl opět proveden Shapiro-Wilkův test normality dat, který potvrdil normální rozdělení dat v obou skupinách. Z tohoto důvodu mohlo být přistoupeno k volbě parametrického testu, konkrétně t-testu pro dva nezávislé výběry. Tento test pracuje s komparací průměrů dvou skupin, v případě uvedené hypotézy průměru celkového skóru u PCL-R u prvovězňných a opakovaně vězňných osob.

Matematickým zápisem lze tento test ve své jednostranné variantě vyjádřit $\mu_1 - \mu_2 > \Delta$, kde jako μ_1 označujeme průměr skupiny prvovězňných osob a μ_2 značí průměr ve skupině osob opakovaně vězňných (recidivistů). Velikost rozdílu v rámci nulové hypotézy je pak $\Delta = 0$ (Hendl, 2006). Stanovená alternativní hypotéza vyžaduje pro své přijetí rozdílné průměry

skórů mezi skupinami. Pro ucelenost informací uvádíme v tabulce č. 4 popisné charakteristiky obou skupin.

Proměnná	Deskriptivní statistika					
	počet	průměr	medián	minimum	maximum	SD
Prvověznění PCL-R	15	53,20	54,00	36,00	64,00	6,98
Recidivisté PCL-R	15	54,20	54,00	43,00	63,00	5,48

Tabulka 4: Deskriptivní statistika skupiny prvověznění X recidivisté

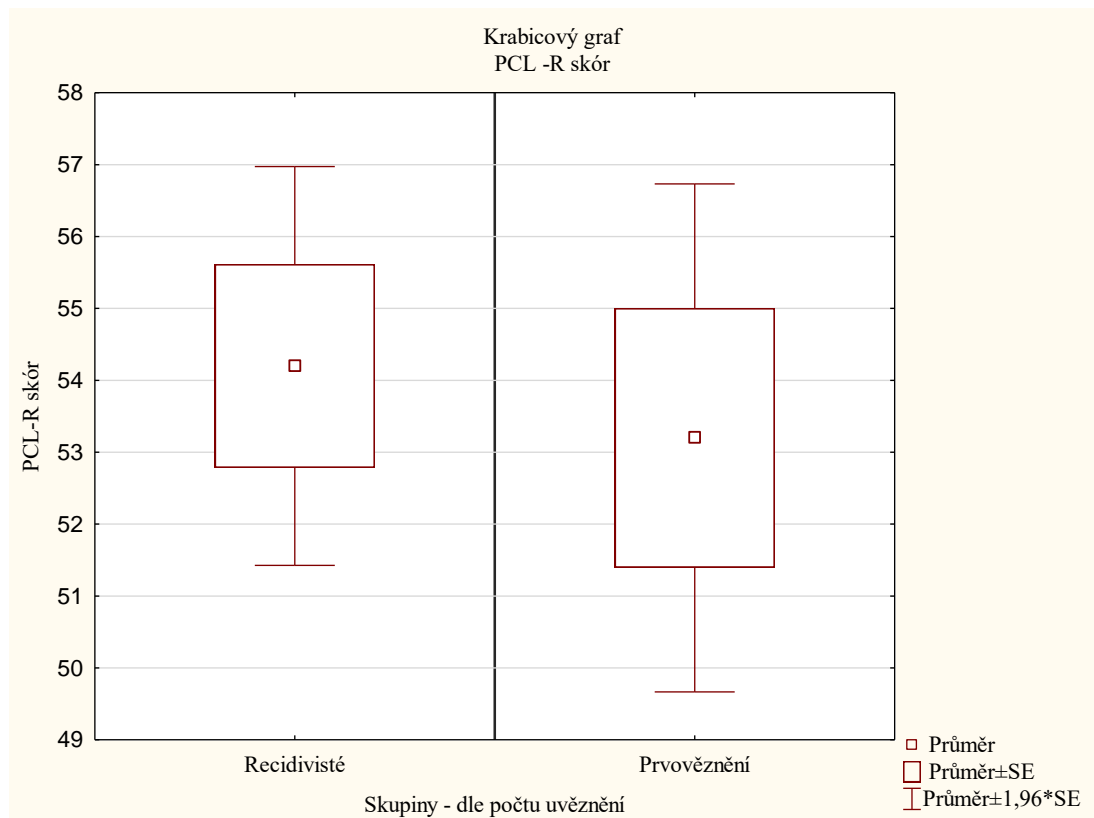
Výsledky provedeného t-testu pro dva nezávislé výběry na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ reprezentuje tabulka č. 5. Z této vyplývá, že p-hodnota (0,66) $>$ α (0,05).

Současně zde vidíme výsledky analýzy rozptylů F-testu, která je důležitá pro výběr konkrétního dvouvýběrového t-testu a testuje nulovou hypotézu o shodě rozptylů výběrů. Ta byla testována na hladině významnosti $\alpha = 0,05$. Testová statistika F-testu o hodnotě 1,62 a s odpovídající p-hodnotou 0,37 $>$ α (0,05) vyjadřuje shodu mezi rozptyly daných skupin. Tímto byla přijata nulová hypotéza o shodě rozptylů a mohla být zhodnocena data vyplývající z dvouvýběrového t-testu pro skupiny se shodnými rozptyly.

Na základě těchto výsledků přijímáme nulovou hypotézu o shodě středních hodnot, která uvádí, že s rizikem omylu maximálně 5% neexistuje statisticky významný rozdíl mezi středními hodnotami skóru PCL-R u prvovězněných a opakovaně vězněných osob. Zamítáme tedy naší alternativní hypotézu, která o tomto rozdílu hovoří.

Proměnná	T-test: prvověznění X recidivisté						
	Hladina významnosti $\alpha = 0,05$						
	Průměr reci	Průměr prvo	T	Stupně volnosti	p	F poměr - rozptyly	p - rozptyly
PCL-R	54,20	53,20	0,44	28	0,66	1,62	0,37

Tabulka 5: Dvouvýběrový t-test - prvověznění X recidivisté

Graf č. 20: Skór PCL-R – skupiny dle počtu uvěznění

I přes zamítnutí alternativní hypotézy můžeme v grafu č. 20 shledat jisté rozdíly mezi skupinou prvovězněných osob a skupinou vykonávající trest odnětí svobody opakovaně. Skupina prvovězněných dosahuje ve svých hodnotách větší variability oproti skupině recidivistů, jejichž výsledky jsou více homogenní a současně dosahují vyššího průměrného skóru v PCL-R.

9 Diskuze

Aktuální kapitola je věnována úvahám nad možnými faktory ovlivňujícími výsledky výzkumu. Současně je text věnován kritickému náhledu na realizaci výzkumu a možným postupům, které by případně zvýšily jeho validitu. Podkapitola je poté zaměřena na detailnější zhodnocení výsledků výzkumné části a jejich propojení či komparaci s dostupnými teoriemi.

Zásadní vliv na výsledky daného výzkumu mohl mít rozsah výběrového vzorku. Do výzkumu se podařilo zařadit 40 odsouzených, avšak 10 z nich z různých důvodů, uvedených v kapitole 7, výzkum nedokončilo. Toto riziko bylo známé již při tvorbě výzkumného projektu a ze strany výzkumníka byla vynaložena veškerá snaha o minimalizaci

účastnické mortality. Prostředí, ve kterém byl výzkum realizován, je však značně specifické. V první řadě je vždy nutné zajistit bezpečnost všech osob, ať už odsouzených či zaměstnanců, a proto dochází k mimořádným přemístěním odsouzených do jiné věznice, jako v našem případě. Dále není možné z důvodu probíhajícího výzkumu upírat odsouzeným jejich práva a nároky, které si získali v průběhu svého výkonu trestu odnětí svobody. Z tohoto důvodu došlo ke ztrátě probandů, neboť byli přerazeni do jiného stupně zabezpečení věznice s ostrahou. V případě, že by s těmito probandy bylo dále ve výzkumu spolupracováno, vystavovali bychom se riziku zkreslení skupiny, tzn. že by náš vzorek již nebyl reprezentativní pro zevšeobecnění výsledků na populaci odsouzených mužů zařazených ve věznici s ostrahou s vysokým stupněm zabezpečení. Bylo tedy rozhodnuto, že odchozí probandi budou nahrazeni jinými odsouzenými umístěnými v daném stupni věznice s ostrahou.

Do výzkumu nebylo zařazeno více probandů také z důvodu jeho značné náročnosti, zejména v případě co nejefektivnějšího vyhodnocování škály PCL-R. Získávání dat z dostupné dokumentace mohlo probíhat pouze v prostorách věznice, neboť se jednalo o dokumenty zahrnující osobní údaje odsouzených. Současně vzhledem k anonymitě sběru všech dat, nebyly ani záznamy z rozhovorů PCL-R evidovány pod konkrétními jmény odsouzených. Proto bylo nutné každý rozhovor spolu s doplňujícími informacemi z dokumentace vyhodnotit obratem po realizovaném sběru dat, neboť do hodnotících kritérií PCL-R je zahrnuto i chování a jednání odsouzeného v průběhu administrace a v případě zpětného hodnocení pouze ze záznamu rozhovoru by mohlo dojít k opomenutí či zkreslení důležitých informací o probandovi. Velikost výběrového souboru mohla ve výsledcích hrát značnou roli. Je možné, že v případě jeho zvětšení by byly závěry odlišné.

Pro správné vyhodnocení PCL-R by bylo ještě vhodné doplnění dat od osob blízkých danému probandovi a to zejména v otázkách zaměřujících se na dětství a dospívání, které byly v rámci našeho výzkumu vyhodnocovány především z informací poskytnutých probandem.

V porovnání míry psychopatie našeho výzkumného vzorku se vzorky české forenzní populace či zahraničních populací byla zjištěna vyšší míra psychopatie u našeho výběrového vzorku. Tento výsledek mohl být zkreslen jak chybou výzkumníka, tak i probandů. Ze strany výzkumníka mohlo dojít při vyhodnocování dat PCL-R a částečně také TSZ ke kritičtějšímu přístupu. Data byla však vyhodnocena ve snaze o dosažení co nejobjektivnějšího náhledu. Ze strany účastníků výzkumu mohla být zvýšená míra psychopatie ovlivněna skutečností, že

se dobrovolného výzkumu zúčastnili zejména odsouzení s psychopatickými rysy, neboť právě pro ně je typické zapojování do aktivit z důvodu zvýšeného pocitu nudy, současně jsou charakterističtí svým pocitem nadřazenosti, který může souviset se snahou „předvádět se“ (Hare, 2014). Tuto snahu měli někteří i v průběhu výzkumu. Například v rámci TSZ odsouzený uvedl: „*Co to je za obrázky? Kdo to maloval. To bych namaloval líp. Nechcete to přemalovat.*“ Jiný proband si před započítím rozhovoru k PCL-R posunul židli blízko mému místu, během rozhovoru byl značně familiární, často zapojoval do svých odpovědí dotazy na mou osobu, projevoval zájem o mé názory.

Ze strany probandů mohly být výsledky kresleny také tendencemi zavděčit se, či zalíbit se tazateli. Tyto snahy byly patrné zejména při sběru dat PCL-R či TSZ. Například v otázce v PCL-R, zda by toužil po častějším kontaktu se svou rodinou se odsouzený zamyslel a poté uvedl: „*Noooo, ale tak napište tam, že jo.*“ Dále stejný proband na otázku v PCL-R, zda existuje někdo, jehož názoru si váží, uvedl: „*No, vy.*“ Na dotaz, proč uvedl zrovna mě, odsouzený sdělil: „*No, jste chytrá.*“ Toto jsou příklady snahy o ovlivnění dat, které lze snadno odhalit. Manipulace zde je velmi patrná a v rámci vyhodnocení PCL-R byla v tomto případě také zhodnocena. Avšak v případě spolupráce s psychopatickými osobnostmi je riziko skryté a těžce odhalitelné manipulace zvýšené.

Vyhodnocení škály loajální styl – závislá porucha osobnosti v PSSI bylo jistě ovlivněno chybějící hodnotou T-skóru v převodních tabulkách. Tyto jsou konstruované tak, že u vyšších hrubých skóru, kterých dosahovali i naši probandi, nejsou T-skóry již vytvořeny. Po dohodě s vedoucím práce byla situace s chybějícím skórem vyřešena doplněním nejvyššího možného skóru uvedeného v převodních tabulkách. Do výsledků výzkumu zasáhly tyto nuance minimálně, protože se jednalo pouze o skór na škále loajální styl – závislá porucha osobnosti u jednoho probanda. Vyšší počet těchto chybějících T-skóru se vyskytoval na škále kritický styl a pasivně agresivní porucha. Tato škála nebyla do našich hypotéz z tohoto důvodu zahrnuta, avšak stojí za zmínku, že na ni probandi dosahovali tak vysokých skóru. Typické pro tuto poruchu osobnosti je pasivní odpor vůči vyžadovaným výkonům v sociální a profesní oblasti a pocit daného jedince, že je s ním zacházeno nespravedlivě, že je na něj kladeno nadměrné množství povinností a že je nepochopen (Kuhl, & Kazén, 2002).

Vlastní administrace dat měla také svá omezení a to zejména v případě rozhovoru PCL-R a sběru dat formou TSZ. V oboru případech, jako již bylo uvedeno, byly reakce účastníků výzkumu zaznamenávány písemnou formou, a to z důvodu bezpečnostních nařízení věznic. Pro výzkumníka je tento sběr dat velmi náročný, jelikož během zaznamenávání odpovědi

může výzkumník přeslechnout nebo přehlédnout důležité informace. Znaky neverbální komunikace, například při reakci na obrazovou tabuli, jsou pro správné skórování nepostradatelné. Jako příklad uvádíme situaci z našeho výzkumu, kdy první reakcí probanda po zadání tabule č. 9 v TSZ, na které je znázorněn muž s těhotnou ženou v objetí na procházce a třetí osoba, bylo leknutí, následované časovou prodlevou, kdy proband pravděpodobně přemýšlel, zda může uvést to, co mu karta evokovala a nakonec sdělil: „*Frajer, jde s těhotnou holkou a ten druhý a já nevím, vytáhl přirození. To je na tom obrázku.*“ V případě starostí o zajištění doslovného záznamu odpovědí probandů se může výzkumníkovi stát, že takovéto reakce přehlédne. Zde bylo díky viditelného emocionálního podbarvení reakce skórována negativní emoce E3. V případě, že by bylo skórováno pouze na základě opisu rozhovoru, byla by skórována kategorie vztahu a činnosti.

9.1 Diskuze o výsledcích výzkumu

Dle výsledků statistických hypotéz uvedených v předchozí kapitole byla přijata pouze hypotéza 8. Výsledky ostatních hypotéz nedosahovaly statistické významnosti. Avšak dle Hendlovy klasifikace síly korelace (2006) bychom mohly vyhodnotit jako slabě asociované také hypotézy 3, 4, 5 a 6.

Jedním ze závěrů výzkumu byl nález zvýšené psychopatie u výběrového vzorku v porovnání s českou forenzní populací a britským souborem pachatelů trestné činnosti (Hare, 2014). Zde je nutné zhodnotit rozdílné rozsahy výběrových populací, kdy výsledky české studie realizované v letech 2011 – 2013 (in Hare, 2014) vycházely z měření u 260 probandů a výběrový vzorek ve Velké Británii byl zastoupen dokonce 699 účastníky. Porovnání našeho výběrového vzorku je proto pouze orientační. Dále by bylo vhodné, aby výběrové vzorky pocházely ze shodné populace. Nemáme však dostatek informací pro zodpovězení této otázky, neboť česká studie byla zaměřena velmi široce na pachatele majetkové i nemajetkové trestné činnosti.

Během testování hypotéz zaměřujících se na data nasnímaná v Hareho škále psychopatie PCL-R bylo zjištěno, že oproti očekávání hodnoty skóru PCL-R nekorelují s projevy disociální poruchy osobnosti zjištěnými v PSSI. Tento výsledek odporuje našemu předpokladu, že mezi disociální poruchou osobnosti a skórem psychopatie bude pozitivní korelace, že se vzrůstající mírou psychopatie bude narůstat i hodnota na škále sebejistý styl - disociální porucha osobnosti PSSI směrem k poruše osobnosti. Při konstrukci dané hypotézy se vycházelo z výsledků výzkumu Hart a Hare (1989), kteří prokázali korelaci

mezi antisociální poruchou osobnosti dle DSM-III a celkovým skóre psychopatie v PCL o hodnotě $r = 0,46$. V našem výzkumu se však korelace s PSSI neprojevila, $r = 0,05$ a naopak se ukázala naprostá absence souvislosti mezi těmito dvěma jevy.

Žádné informace o diagnostikovaných poruchách osobnosti ve výběrovém vzorku jsme neměli. Ověřit souvislost mezi disociální poruchou osobnosti a psychopatií by bylo vhodné právě u pachatelů trestné činnosti, kteří zároveň splňují oficiální diagnostická kritéria pro disociální poruchu osobnosti. Případně by bylo ještě vhodné, porovnat jejich výsledky s výsledky neforezní běžné populace.

Jako další poruchu osobnosti k ověření její souvislosti s PCL-R jsme zvolili škálu loajální styl – závislá porucha osobnosti, u které jsme očekávali pozitivní korelaci se skórem PCL-R, neboť pro závislou poruchu osobnosti popsanou v PSSI je charakteristické odkládání svých povinností, pasivní odpor vůči požadavkům na svou osobu v profesní či sociální oblasti. Dále mají jedinci s vysokým skóre na této škále častý a neobjektivní pocit, že jsou nepochopeni a jednání vůči nim je nespravedlivé. V popisu této poruchy jsme mohli vyzorovat mnoho znaků psychopatie, například grandiozita, absence zodpovědnosti vedoucí k neplnění svých povinností atp. Výsledek provedené korelační analýzy byl opačný, negativní, avšak naprosto statisticky nevýznamný. Hare a Hart (1989) ve své studii prokázali statisticky významnou negativní korelaci závislé poruchy osobnosti s Faktorem 1 v PCL-R, který sleduje interpersonální a afektivní oblast projevů daného jedince. Korelace s celkovým skóre PCL-R nebyla prokázána ani v této studii.

Výsledky metody PCL-R byly dále korelovány s Testem všeobecné inteligence KAI ve snaze ověřit předpoklad existence dvou druhů psychopatů. Tato teorie tvrdí, že se ve společnosti nacházejí dva druhy psychopatických osobností, avšak za své nekonformní jednání je trestána zejména skupina tzv. pravých neboli nefunkčních psychopatů (Hare, 2015; Koukolík & Drtilová, 2006). Na základě teoretických dat, které tvrdí, že většina funkčních psychopatů se pohybuje na vysokých funkčních, pracovních či politických pozicích, osobnostní charakteristikou odlišující je od psychopatů nefunkčních by mohly být kognitivní schopnosti, zejména inteligence. Hypotéza 3 měla za cíl ověřit, zda s rostoucí mírou psychopatie klesá rozsah inteligence. Tato hypotéza byla zamítnuta, neboť korelace dosahovala pouze hodnoty 0,10 a výsledky nebyly na hladině významnosti $\alpha=0,05$ statisticky významné. Korelace této hypotézy dokonce vyšla mírně pozitivní. V případě statistické významnosti by to znamenalo, že míra psychopatie souvisí s mírou inteligence.

Souvislost psychopatie se sociálním zráním osobnosti jsme si dávali za cíl ověřit mimo jiné za využití odpovědí v asertivním stadiu. Motivy vedoucí k tomuto rozhodnutí byly popsány již v kapitole 6.2.3, proto se zde o charakteristice tohoto skórovacího kritéria zmíníme jen okrajově. Asertivní stadia v TSZ vyjadřují v oblasti každé kategorie jisté negativní tendence. V našich datech se toto projevilo například v kategorii Zaměření činnosti vyjádřením: „*To je nuž?! Vidím tam, že tam chce někdo někoho oloupit. Jsou namačkaní vedle sebe. Chce krást.*“ Toto byla reakce na kartu Fronta, již popsanou výše. V kategorii Emoce může jít například o vyjádření: „*Vidím milenecký pár. Potkávají v lesoparku paní. Ta má divný postoj, jakoby vyhrožovala.*“ Zde byla popsána karta č. 9. Z nabízených odpovědí je zřejmé, že asertivní stadia jsou často využívána při vyjádření negativních, nebo dokonce deviantních či kriminálních projevů. Pro psychopatii jsou všechny tyto rysy typické. Proto vznikl uvedený předpoklad o souvislosti. Nesmíme však zapomínat, že dané projevy můžeme najít i v běžné populaci. Hypotéza o pozitivní souvislosti mezi psychopatií a četností asertivních stadií v odpovědích byla zamítnuta, neboť slabá korelace $r_s(30) = 0,24$ nebyla statisticky významná. V grafu č. 15 můžeme pozorovat odlehle hodnoty, které však neměly na statistický výsledek vliv, neboť byla využita pro ověření souvislosti Spearmanova korelace.

Negativní souvislost mezi skórem PCL-R a hrubým skóre četností v kategorii Emoce byla očekávána s ohledem na teoretické předpoklady mělkých emocí psychopatů, absence výčitek svědomí, bezohlednosti vůči druhým lidem. Korelační analýza prokázala $r(28) = -0,20$, což může být interpretováno jako slabá korelace. Avšak tento výsledek není statisticky významný, a proto byla hypotéza č. 5 zamítnuta.

Na základě teoretických poznatků o vyšším procentuálním rozložení psychopatie ve vězeňském souboru byla zformulována hypotéza č. 9, která tvrdí, že existuje významný rozdíl mezi skóry PCL-R mezi prvovězněnými osobami a osobami, které jsou ve výkonu trestu opakovaně. Předpokládali jsme, že u osob, které se do výkonu trestu odnětí svobody dostávají poprvé, nebudou psychopatické znaky tak časté jako u recidivistů, kteří jsou ve výkonu trestu odnětí svobody opakovaně. Uvedená hypotéza byla na hladině významnosti zamítnuta. Jedním z důvodů může být malý datový soubor, neboť byly porovnávány dvě skupiny osob, čítající 15 jedinců. Dále může být zásadní skutečnost, popsaná v teoretické části práce, že se odsouzení dostávají poprvé do výkonu trestu odnětí svobody až po udělení několik alternativních trestů. Jejich sociálně-patologické chování není tedy v době nástupu výkonu trestu odnětí svobody ve většině případů nové, ani ojedinělé. K porušování norem

se uchylují již delší dobu. Psychopatie by tedy spíše než s počtem uvěznění mohla souviset s počtem odsouzení k jakémukoli trestu. Náhled na tuto problematiku by bylo možné získat porovnáním forenzní populace s populací zdravých dospělých.

Hypotéza o souvislosti závislé poruchy osobnosti, tak jak je charakterizována v PSSI a jak byla popsána výše, s četností odpovědí v kategorii Vztah k autoritě byla také zamítnuta. Avšak v grafu č. 17 je vidět rozložení, kdy se většina výsledků probandů pohybuje ve vyšších skórech PSSI. Současně vidíme odlehle hodnoty nacházející se v nízkých skórech škály PSSI. Důvody tohoto rozložení mohou být ovlivněny uvězněním a značnou závislostí probandů na systému, rozhodování druhých osob, včetně určování denního režimu, tedy procesem prisonizace. Jde o velký zásah do osobní svobody a potažmo i nezávislosti a adaptace na tento stav a výkon trestu odnětí svobody by mohly souviset s projevy závislé poruchy osobnosti. Stejně jako jsme očekávali souvislost mezi psychopatií a slabšími emocemi, mohlo být myšleno také na negativní asociaci mezi disociální poruchou osobnosti a četnostmi odpovědí v kategorii Emoce v TSZ. Tato hypotéza byla na základě výsledků uvedených výše zamítnuta. Výsledky testové statistiky byly dokonce pozitivní.

Rozumové schopnosti probandů byly kromě psychopatie porovnávány také s verbální produkcí v TSZ. Hypotéza č. 8 byla vyhodnocena jako statisticky významná s hodnotou r_s ($n=30$) = - 0,43. Výsledky hypotézy tvrdí, že s rostoucími rozumovými schopnostmi klesá produkce slovního vyjádření. Tento výsledek je nutné brát značně kriticky, neboť verbální produkce u všech probandů byla velmi významně nižší oproti souboru zdravých dospělých. Probandi v našem výzkumu poskytovali během administrace v průměru 308 slov. Oproti tomu populace zdravých dospělých použila průměrně 7089 slov. Nejnižší počet slov v rámci našeho výzkumu bylo 90 slov, v porovnání s běžnou populací, kde nejmenší slovní produkcí bylo 2606 slov. Maximum našeho testování bylo 743 slov, zatímco u běžné populace maximum přesahovalo 10 000 slov (Obereignerů, 2016). Výsledek byl tedy ovlivněn mimokognitivními schopnostmi daného jedince. Za možné vysvětlení by se dala považovat neochota probandů rozvinout své vlastní myšlenky. S ohledem na výběrový vzorek mužů, jejich testování realizovala žena, můžeme také uvažovat nad změnou výsledků v případě, že by výzkumníkem byl muž. Můžeme uvažovat nad tím, že probandi nechtěli sdělovat projikované obsahy ženě. Je možné, že asociální procesy korigovaly a podávaly zejména odpovědi, které považovali za očekávané.

Ohledně dalšího odborného směřování v této oblasti, shledávám jako zásadní ověření účinnosti uvedených metod k predikci patologického chování, zejména u forenzní populace.

Hare (2014) uvádí, že metoda PCL-R je silným prediktorem kriminálního jednání. Současná penitenciární a postpenitenciární oblast by v případě existujícího nástroje k predikci rizikového potažmo kriminálního chování měla více možností ke správnému uchopení práce s pachateli trestných činů. Zmíněná novela zákona o výkonu trestu, ve které došlo ke změně diferenciaci věznic, měla za cíl diferencovat vězněné osoby dle osobnostních charakteristik tak, aby nedocházelo k jejich vzájemnému negativnímu ovlivňování. Zde by mohla být metoda PCL-R smysluplně využita.

Dále by mohla přispět k posouzení připravenosti pachatele na návrat do života ve společnosti. Tato informace by byla užitečná zejména během rozhodování o podmíněném propuštění. V případě, že by soudce obdržel informace o odsouzeném, které by nebyly založeny pouze na hodnocení značně účelového jednání odsouzených, bylo by podmíněné propuštění bezpečnější pro společnost. Postup, který by nebyl založen pouze na striktních pravidlech soudů, by také více motivoval odsouzené k práci na svém osobnímu růstu.

U Testu sociálního zrání sledávám jeho uplatnitelnost také v penitenciární oblasti, neboť její projektivní charakter by mohl přispět k náhledu na rizikové oblasti pachatele, například jako metoda pomáhající při určování smyslu zařazení odsouzeného do specializovaného programu či ke zhodnocení případných změn v jeho chování a prožívání po absolvování specializovaného programu. Během administrace TSZ se jedinci ve svých odpovědích dostávali snadno k vlastním životním zkušenostem, osobnímu prožívání a typickým projevům, v čemž jim nebránila ani pro ně velmi typická podezřívavost.

10 Závěry

Výzkumný záměr byl započatý formulací hlavních cílů práce uvedených v úvodu její výzkumné části. Práce si dala za cíl ověřit možné souvislosti psychopatie s dalšími osobnostními charakteristikami. S ohledem na teoretická východiska byl výzkum orientován směrem k poruchám osobnosti, sociálnímu zrání a také rozumovým schopnostem. Výsledky korelační studie dokládají velmi omezené souvislosti mezi jednotlivými osobnostními charakteristikami. Předpokládané asociace, které byly promítnuty do hypotéz, nebyly potvrzeny.

Na základě našich výsledků můžeme říci, že mezi psychopatií a disociální poruchou osobnosti neexistuje souvislost. Se závislou poruchou osobnosti psychopatie dle našich výsledků nekoreluje, avšak výsledky našeho výzkumu stejně jako zahraničních studií poukázaly na možnou souvislost těchto osobnostních rysů negativním směrem.

Předpoklad souvislosti psychopatie s rozumovými schopnostmi, vyjádřený na základě odborných dat o dvou skupinách psychopatů, byl také vyloučen. Byla však prokázána negativní souvislost mezi aktuálními rozumovými schopnostmi a verbální produkcí.

V rámci vývoje v sociální oblasti bylo ověřeno, zda psychopatie souvisí s omezením emocionálních projevů, tak jak je pro ni dle odborných názorů typické. Afektivní omezení bylo zjišťováno také u disociální poruchy osobnosti. Výsledky testů nebyly statisticky významné, avšak ukázaly slabou asociaci očekávaným směrem mezi psychopatií a afektivní oblastí. Ve vztahu k disociální poruše osobnosti nebyla souvislost emocí prokázána.

Úroveň psychopatie výběrového vzorku byla vyhodnocena v porovnání s normami české i zahraniční forenzní populace jako vysoká. Na druhou stranu předpoklad, že psychopatie bude typičtější pro osoby vykonávající trest odnětí svobody opakovaně oproti prvovězněným se nepotvrdil.

Souhrn

Uvedená diplomová práce byla zaměřena na hlubší seznámení a porovnání vybraných osobnostních charakteristik se zaměřením na forenzní populaci. Teoretická část práce byla ve svém úvodu věnována informacím z oblasti psychologie osobnosti. Dále byl prostor věnován základním determinantům tvorby osobnosti a procesům jejího utváření. V souvislosti se zráním osobnosti byly představeny myšlenky teorie sociálního zrání, jako důležité komponenty v konformním jednání. Tento psychologický jev byl charakterizován z několika odborných pohledů s návazností na morální vývoj osobnosti. Zde byly uvedeny základní teorie morálního vývoje, včetně sociálně-intuicionistického modelu morálního rozhodování. Myšlenky uvedeného přístupu byly vztaženy k determinaci deviantního jednání, potažmo psychopatie.

Následující kapitola byla věnována nejprve poruchám osobnosti. Byly představeny hlavní myšlenky aktuálních diagnostických manuálů MKN-10 a DSM-5. Po uvedení diagnostických kritérií pro všechny poruchy osobnosti byla pozornost věnována pouze antisociální poruše osobnosti a jejího konstruktů dle DSM-5. Následně byly uvedeny charakteristiky disociální poruchy osobnosti tak, jak ji chápe MKN-10. V návaznosti na psychodiagnostické možnosti patologického chování byla popsána psychopatie jako další možnost vnímání deviantního jednání. Náhled na psychopatii a její typické znaky vyplývá z teorie Roberta Hare a právě jeho diferenciaci psychopatie byla uvedena v pro celistvé uchopení tohoto jevu. Byly popsány typické znaky psychopata v afektivní oblasti, interpersonální oblasti a oblasti životního stylu. Byly uvedeny náhledy na psychopatii jako kategorický či dimenzionální jev.

Dále se práce věnovala dělení psychopatů do dvou základních skupin. První skupina typických psychopatů je složena z osob s extrémně patologickým chováním. V praxi se s těmito lidmi setkáváme zejména ve věznicích. Druhou skupinou jsou pak psychopaté běžně fungující ve společnosti, kteří jsou častokrát značně úspěšní, neboť využívají své schopnosti manipulace. Na tyto myšlenky navazuje teorie temné triády, která popisuje osoby vykazující tři specifické rysy, psychopatii, machiavelismus a narcistickou sebeúctu.

Práce uvádí statistická data o výskytu psychopatie v běžné a ve forenzní populaci, kde se psychopatů vyskytuje 15% - 20%. Z těchto předpokladů vycházely oblasti našeho výzkumu. Současně byl definován vztah a rozdíly mezi psychopatii a antisociální potažmo

disociální poruchou osobnosti. Důležitým rozdílem je možnost jasné diagnostiky uvedených poruch osobnosti oproti konstruktů psychopatie.

Další část teoretického náhledu byla věnována pachatelům trestné činnosti. Byly definovány role pachatele trestné činnosti od samotného spáchání trestné činnosti, přes vyšetřování až po roli odsouzeného. Byly uvedeny základní přístupy forenzní psychologie k odlišení pachatelů trestné činnosti od většinové populace ve snaze o možnou predikci kriminálního jednání.

V části zaměřené na typologii pachatele byla uvedena základní diference pachatelů. Socializovaný typ, neurotický pachatel, psychopatický typ, mentálně nedostatečný typ je charakteristický sníženými rozumovými schopnostmi, trestná činnost je často velmi násilná až brutální (Čírtková, 2009). Tato typologie byla doplněna o koncept celoživotního pachatele, jehož typické znaky, necitelnost, slabé rodinné vazby a časné ukončení vzdělání, velmi silně odpovídají diagnostickým kritériím antisociální poruchy osobnosti (Moffitt, et al., 1996).

V návaznosti na definování pachatelů trestné činnosti bylo popsáno kriminální jednání a jeho motivace. Byla představena teorie příležitosti, která tvrdí, že ke každému lidskému jednání je nutná příležitost (Clark, & Felson, 1998, in Barlow, & Kazlarich). Autoři tyto příležitosti definovali na třech úrovních – absence schopného ochránce, urbanistické plánování, pachatelovo rozhodování.

Následující část seznamovala s aktuálním stavem kriminality v České republice. Více jak nadpoloviční většina objasněných trestných činů je připisována recidivistům. Recidiva trestné činnosti je u psychopatů odsouzených k trestu odnětí svobody téměř dvojnásobná oproti ostatním odsouzeným (Hart, Kropp, & Hare, 1988; Serin, Peters, & Barbaree, 1990). Muži pachatelé zastupují 82,5 % stíhaných osob.

Další část práce věnovaná specifikům výkonu trestu definovala trest, jeho účel, výkon trestu odnětí svobody a alternativní tresty. Byla představena aktuální data o forenzní populaci, kdy k 31. říjnu 2018 je ve výkonu trestu odnětí svobody 21 806 vězňů osob. Další oblastí teoretické části práce byla problematika vězňů, specifika výkonu trestu. Byla představena diference vězňů, principy zařazování a přeřazování odsouzených, základní činnosti zaměstnanců Vězeňské služby České republiky ve spolupráci s odsouzenými.

V návaznosti na teoreticko-empirický základ byly představeny hlavní myšlenky empirické části práce. Jako výzkumný problém bylo stanoveno ověření souvislostí vybraných osobnostních charakteristik. Následně byly formulovány výzkumné cíle a hypotézy. S ohledem na stanovené cíle byl pro zpracování empirické části práce zvolen kvantitativní přístup, konkrétně korelační analýza a analýza rozptylů.

Bylo realizováno pilotní testování s cílem otestovat administraci metod, ověřit časovou náročnost a přizpůsobit průběh administrace bezpečnostním nařízením věznice. Sběr dat proběhl ve Věznici Všehrady. Bylo využito skupinového i individuálního testování. Potenciální probandi byli seznámeni s výzkumem. Následně písemně vyjádřili souhlas s účastí v daném výzkumu. Postupně byla u všech účastníků nasnímana data z Inventáře stylů osobnosti a poruch osobnosti (dále jen PSSI), poté Krátkého testu všeobecné inteligence (dále jen KAI), projektivní metody Testu sociálního zrání (dále jen TSZ) a dále Hareho škály psychopatie (dále jen PCL-R). Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI. Jednotlivé proměnné byly podrobeny ověření normality z důvodu rozhodnutí užití parametrických či neparametrických statistických testů.

Výběrovým souborem byli dospělí muži ve věku od 18 let, vykonávající trest odnětí svobody ve Věznici Všehrady ve věznici s ostrahou s vysokým stupněm zabezpečení. Bylo zapojeno 30 probandů.

Po ověření normality dat byly v závislosti na stanovených hypotézách provedeny testy korelačního koeficientu Pearsonův a Spearmanův. Dále pak pro ověření hypotézy 9 byl využit dvouvýběrový t-test. Dle výsledků statistických testování byla přijata pouze hypotéza 8.

U výběrového vzorku byla zjištěna zvýšená míra psychopatie v porovnání s českou forenzní populací a britským souborem pachatelů trestné činnosti (Hare, 2014).

Souvislost mezi psychopatií dle PCL-R a projevy disociální poruchy osobnosti nebyla prokázána. Výsledek odporuje předpokladu výzkumu Hart a Hare (1989). Zde byla prokázána souvislost mezi antisociální poruchou osobnosti a celkovým skóre psychopatie v PCL.

Dále byla ověřena souvislost mezi PCL-R a závislou poruchou osobnosti. Ve snaze ověřit předpoklad existence dvou druhů psychopatů byla zjišťována souvislost mezi PCL-R a Testem všeobecné inteligence KAI. Tato hypotéza byla zamítnuta. Pro ověření souvislosti psychopatie a sociálního zrání osobnosti prostřednictvím odpovědí v asertivním stadiu v TSZ, neboť asertivní stadia v TSZ vyjadřují v oblasti každé kategorie jisté negativní

tendence. Hypotéza o pozitivní souvislosti mezi psychopatií a četností asertivních stadií v odpovědích byla zamítnuta.

Dále byla ověřována souvislost mezi skórem PCL-R a hrubým skóre četností v kategorii Emoce. Korelační analýza prokázala slabou, ale statisticky nevýznamnou korelaci. Na základě teoretických poznatků o vyšším procentuálním rozložení psychopatie ve vězeňském souboru došlo ke zformulování a ověření hypotézy č. 9. Uvedená hypotéza byla zamítnuta. Hypotéza č. 8 byla statisticky významná a tvrdí, že s rostoucími rozumovými schopnostmi klesá produkce slovního vyjádření. Verbální produkce výběrového vzorku byla velmi významně nižší oproti souboru zdravých dospělých.

Seznam použitých zdrojů

- 1) American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder, Fourth Edition*. Washington, DC: American Psychiatric Association.
- 2) American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder, Fifth Edition*. Arlington: American Psychiatric Association.
- 3) American Psychiatric Association. (2013a). *Personality Disorder*. Získáno 18. listopadu 2018 z <https://www.psychiatry.org/psychiatrists/practice/dsm/educational-resources/dsm-5-fact-sheets>.
- 4) Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., & Noel-Hoeksema, S. (2003). *Psychologie*. Praha: Portál.
- 5) Babiak, P., & Hare R. D. (2014). *Hadi v oblecích: aneb psychopat jde do práce*. Praha: Academia.
- 6) Balcar, K. (1991). *Úvod do studia psychologie osobnosti*. Chrudim: MACH.
- 7) Barlow, H. D., & Kazlarich, D. (2010). *Explaining Crime. A Primer in Criminological Theory*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publisher, Inc.
- 8) Cakirpaloglu, P. (2012). *Úvod do psychologie osobnosti*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- 9) Clarke, R. V. (2012). Opportunity Makes the Thief. Really? And so What?. *Crime Scienc*e. doi: [org/10.1186/2193-7680-1-3](https://doi.org/10.1186/2193-7680-1-3) Získáno 14. října 2018 z <https://crimesciencejournal.springeropen.com/track/pdf/10.1186/2193-7680-1-3>.
- 10) Čírtková, L. (2009). *Forezní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- 11) Čírtková, L. (25. dubna 2018). Moderuje Stáňa Lekešová. *Omluva a pokání pachatele trestného činu je absolutní výjimkou, říká policejní psychologka*. Český rozhlas. Praha. Získáno z <https://dvojka.rozhlas.cz/omluva-a-pokani-pachatele-trestneho-cinu-je-absolutni-vyjimkou-rika-policejni-7449230>.
- 12) DeFife, J. (10. února 2010). *DSM-V Offers New Criteria for Personality Disorders*. Získáno 19. listopadu 2018 z <https://www.psychologytoday.com/us/blog/the-shrink-tank/201002/dsm-v-offers-new-criteria-personality-disorders>

- 13) Dombeck, M. (nedat.). *Robert Kegan's Awesome Theory Of Social Maturity*. Získáno z <https://www.mentalhelp.net/articles/robert-kegan-s-awesome-theory-of-social-maturity/>
- 14) Dombeck, M. (nedat.a). *Helping People to Mature*. Získáno z <https://www.eastcentralmhc.org/476-personal-growth/article/58347-helping-people-to-mature>
- 15) Dostál, D. (nedat.). *Statistické metody v psychologii*. Olomouc: Filozofická fakulta.
- 16) Drbohlav, A. (2013). *Psychologie sériových vrahů*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- 17) Dutton, K. (2013). *Moudrost psychopatů. Praktická lekce od svatých, špiónů a sériových vrahů*. Brno: Emitos.
- 18) Fazel, S., Danesh, J. (2002). Serious mental disorder in 23 000 prisoners: a systematic review of 62 surveys. *The Lancet*. 359. 545 – 550. doi: 10.1016/s0140-6736(02)07740-1
- 19) Ferjenčík, J. (2010). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál.
- 20) Freud, S. (1997). *Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství.
- 21) Fromm, E. (1997). *Člověk a psychoanalýza*. Praha: Aurora.
- 22) Grambal, A., Praško, J., & Kasalová, P. (2017). *Hraniční porucha osobnosti*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- 23) Greenberger, E., & Sørensen, A. B. (1973). *Education Children for Adulthood: A Concept of Psychosocial Maturity*. Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University. Získáno 05. listopadu 2018 z <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED086925.pdf>.
- 24) Hare, R. D. (2014). *Hareho škála psychopatie PCL-R 2. vydání: Příručka*. Praha: Hogrefe – Testcentrum.
- 25) Hare, R. D. (2015). *Bez svědomí: Znepokojivý svět psychopatů mezi námi*. Praha: Dům Harfa.
- 26) Hart, S. D., Kropp, P. R., Hare, R. D. (1988). Performance of Male Psychopaths Following Conditional Release From Prison. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 56(2). 227 – 232. Získáno dne 26. 10. 2018 z databáze EBSCOhost.

- 27) Hart, S. D., & Hare, R. D. (1989). Discriminant Validity of the Psychopathy Checklist in a Forensic Psychiatric Population. *Psychological Assessment*. 1(3), 211 – 218. Získáno dne 05. 06. 2018 z databáze EBSCOhost.
- 28) Hartl, P. (1993). *Psychologický slovník*. Praha: Budka.
- 29) Hass, A. (1999). *Morální inteligence. Jak rozvíjet a kultivovat dobro v nás*. Praha: Columbus.
- 30) Hendl, J. (2006). *Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.
- 31) Jolliffe, D., Farrington, D. P., Piquero, A. R., MacLeod, J. F., & van de Weijer, S. (2017). Prevalence of Life-Course-Persistent, Adolescence-limited, and Late-Onset Offenders: A Systematic Review of Prospective Longitudinal Studies. *Aggression and Violent Behavior*. 33, 4 – 14. doi: 10.1016/j.avb.2017.01.002
- 32) Jonason, P. K., Webster, G. D., Schmitt, D. P., Li, N. P., & Crysel, L. (2012). The Antihero in Popular Culture: Life History Theory and the Dark Triad Personality Traits. *Review of General Psychology*. 16(2), 192 – 199. doi: 10.1037/a0027914
- 33) Koukolík, F. (2010). *Lidství: Neuronální koreláty*. Praha: Galén.
- 34) Koukolík, F., & Drtilová, J. (2001). *Zlo na každý den*. Praha: Galén.
- 35) Koukolík, F., & Drtilová, J. (2006). *Vzpouza deprivantů*. Praha: Galén.
- 36) Kuhl, J., & Kazén, M. (2002). *PSSI – Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti*. Praha: Testcentrum.
- 37) Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- 38) Lehrl, S., Gallwitz, A., Blaha, L., & Fischer, B. (1995). *Krátký test všeobecné inteligence KAI. Psychická výkonnost – teorie a měření biologické inteligence. Příručka*. Brno: Psychodiagnostika, s. r. o.
- 39) Lombroso, C. (2017). *Nejnovější objevy a aplikace psychiatrie a kriminalistické antropologie*. Praha: Academia.
- 40) Matoušková, I. (2013). *Aplikovaná forenzní psychologie*. Praha: Grada Publishing, a.s.

- 41) Marešová, A., Biedermanová, E., Rozum, J., Tamchyna, M., & Zhřivalová, P. (2016). *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- 42) McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1986). Clinical Assessment Can Benefit From Recent Advances In Personality Psychology. *American Psychologist*, 41(9), 1001 – 1003. doi:10.1037/0003-066x.41.9.1001
- 43) Melchers M., Plieger, T., Montag, Ch., Reuter M., Spinath F. M., & Hahn, E. (2018). The heritability of response styles and its impact on heritability estimates of personality: A twin study. *Personality and Individual Differences*. 134, 16 - 24. doi:10.1016/j.paid.2018.05.023
- 44) Ministerstvo vnitra České republiky. (2014). *Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2013*. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky.
- 45) Ministerstvo vnitra České republiky. (2015). *Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2014*. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky.
- 46) Ministerstvo vnitra České republiky. (2016). *Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2015*. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky.
- 47) Ministerstvo vnitra České republiky. (2017). *Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2016*. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky.
- 48) Ministerstvo vnitra České republiky. (2018). *Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2017*. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky.
- 49) Moffitt, T. E., Caspi, A., Dickson, N., Silva, P., & Stanton, W. (1996). Childhood-onset versus adolescent-onset antisocial conduct problems in males: Natural history from ages 3 to 18 years. *Development and Psychopathology*. 8, 399 – 424. doi:10.1017/s0954579400007161
- 50) Navarro, J., & Poynter, T. S. (2015). *Nebezpečné osobnosti. Jak odhalit a chránit se před nimi*. Praha: Grada Publishing, a.s.

- 51) Neumann, C. S., & Hare, R. D. (2014). Psychopathic Traits in a Large Community Sample: Links to Violence, Alcohol Use, and Intelligence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*.76(5), 893 – 899. doi: 10.1037/0022-006X.76.5.893
- 52) Novotný, O., Zapletal, J., Brabcová, I., Cejp, M., Karabec, Z., Marešová, A., ... Zoubková, I. (2004). *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing.
- 53) Obereignerů, R., Čáp, D., Krausová, V., et al. (2016). *Vybrané ukazatele sociální zralosti osobnosti v projektivních psychodiagnostických metodách*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- 54) Ocisková, M., & Praško, J. (2015). *Stigmatizace a sebestigmatizace u psychických poruch*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- 55) Osladilová, D., Homola, M., Jochmanová, A., & Papica, J. (1982). *Základy psychologie pro učitelské studium na FF*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- 56) Papežová, H., Anders, M., Bareš, M., Černý, M., Čierná, J., Doubek, P., ... Zvěřová, M. (2014). *Naléhavé stavy v psychiatrii*. Praha: Maxdorf.
- 57) Pavlovský, P., Malá, E., Procházka, L., & Šrutová, L. (2004). *Soudní psychiatrie a psychologie*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- 58) Piaget J., & Inhelderová, B. (2007). *Psychologie dítěte*. Praha: Portál.
- 59) Plháková, A. (2003). *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia.
- 60) Plomin, R., Corley, R., Caspi, A., Fulkner, D. W., & DeFries J., (1998). Adoption Results for Self-Reported Personality: Evidence for Nonadditive Genetic Effects? *Journal of Personality and Social Psychology*. 75(1), 211 – 218. doi:10.1037/0022-3514.75.1.211
- 61) Praško, J., et al. (2003). *Poruchy osobnosti*. Praha: Portál.
- 62) Reiterová, E. (2011). *Základy statistiky pro studeny psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- 63) Říčan, P. (2007). *Psychologie osobnosti: Obor v pohybu*. Praha: Grada Publishing, a.s.

- 64) Serin, E., Peters, R. DeV., & Barbaree, H. E. (1990). Predictors of Psychopathy and Release Outcome in a Criminal Population. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2(4), 419 – 422. Získáno dne 26. 10. 2018 z databáze EBSCOhost.
- 65) Šípek, J. (2000). *Projektivní metody*. Praha: ISV.
- 66) Tuvblad, C., Bezdjian, S., Raine, A., & Baker, L. A. (2014). The Heritability of Psychopathic Personality in 14- to 15-Year-Old Twins: A Multirater, Multimeasure Approach. *Psychological Assessment*. 26(3), 704 – 716. doi: org/10.1037/a0036711
- 67) Vágnerová, M. (2010). *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum.
- 68) Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.
- 69) Vězeňská služba České republiky. (2018). *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2017*. Praha: Odbor správní Generálního ředitelství Vězeňské služby České republiky.
- 70) Vězeňská služba České republiky. (13. listopad 2018). *Informace o stavu a složení vězňených osob ve vazebních věznicích, věznicích a ústavech pro výkon zabezpečovací detence Vězeňské služby České republiky za měsíc Říjen 2018*. Získáno z <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2018/11/MSH10-2018.pdf>
- 71) Vězeňská služba České republiky. (nedat.). *Týdenní statistické hlášení ke dni 23. 11. 2018*. Získáno z <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2018/11/TSH-23.-11.-2018.pdf>
- 72) Vůjtěch, J., Diblíková, S., Hanák, V., Karabec, Z., Kotulan, P., ... Zeman, P. (2000). *Účinky transformace trestního zákonodárství na stav kriminality a zvyšování efektivity justice ve vztahu k bezpečnosti občanů ČR v horizontu roku 2000*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- 73) Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.
- 74) Výrost, J., & Slaměník, I. (Eds.). (2008). *Sociální psychologie*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- 75) World Health Organization. (2017). *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotnických problémů: desátá revize*. Ženeva: World Health Organization.

- 76) Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů.
- 77) Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Abstrakt diplomové práce

Název práce:	Porovnání osobnostních charakteristik u osob vykonávajících trest odnětí svobody v rámci vybraných psychodiagnostických metod
Autor práce:	Veronika Daňková
Vedoucí práce:	PhDr. Radko Obereignerů, Ph.D.
Počet stran a znaků:	95 stran a 195 635 znaků
Počet příloh:	3
Počet titulů použité literatury:	77

Abstrakt:

Magisterská diplomová práce se zabývá porovnáním osobnostních charakteristik odsouzených mužů vykonávajících trest odnětí svobody ve Věznici Všehrdy, ve věznici s ostrahou s vysokým stupněm zabezpečení. Souvislosti jsou zjišťovány mezi projevy vybraných poruch osobnosti, psychopatií, úrovní sociální zralosti a aktuálním kognitivním výkonem. Teoretická část práce je věnována problematice osobnosti a jejího morálního vývoje, vybraným poruchám osobnosti ve srovnání s konstruktem psychopatie. S ohledem na specifický výzkumný soubor jsou uvedeny příznačné rysy pachatelů trestné činnosti a jejich chování a jsou předložena aktuální statistická data z oblasti kriminologie a penologie. Empirická část práce se věnuje ověření souvislostí mezi vybranými osobnostními charakteristikami pachatelů trestné činnosti vykonávajících trest odnětí svobody. Data byla získána administrací Hareho škály psychopatie (PCL-R), Testu sociálního zrání (TSZ), Inventáře stylů osobnosti a poruch osobnosti (PSSI) a Krátkého testu všeobecné inteligence (KAI). Výzkumná data jsou zpracována a statisticky hodnocena dle pravidel korelační studie a T-testu. Výsledky deklarují vysokou míru psychopatie ve výzkumném vzorku.

Klíčová slova: psychopatie, antisociální porucha osobnosti, sociální zralost, kriminalita

Abstract of thesis

Title: **The Comparison of Personality Characteristics of imprisoned people in Selected Psychodiagnostic Methods**

Author: **Veronika Daňková**

Supervisor: **PhDr. Radko Obereignerů, Ph.D.**

Number of pages and characters: **95 stran a 195 635 znaků**

Number of appendices: **3**

Number of references: **77**

Abstrakt:

This Master's diploma thesis deals with the comparison of the personality characteristics of convicted men serving custodial sentences at Všechny Prison in a security prison with a high level of security. Connections are probing between the pronouncements of selected personality disorders, psychopathies, levels of social maturity and current cognitive performance. The theoretical part is devoted to the issue of personality and its moral development, selected personality disorders compared to the structure of psychopathy. With regard to the specific research set, the characteristics of the perpetrators of crime and their behavior are presented and current statistical data from the field of criminology and penology are presented. The empirical part of the thesis deals with the verification of the connection between the selected personality characteristics of the perpetrators of imprisonment. The data was obtained by administering Hare's Psychopathic Scale (PCL-R), Social Maturation Test (TSZ), PSSI, and KAI. The research data are processed and statistically evaluated according to the correlation study and T-test rules. The results declare a high rate of psychopathy in a research sample.

Key words: **psychopathy, antisocial personality disorder, social maturity, criminality**

Seznam příloh

Příloha 1: Ukázka matice dat

Příloha 2: Žádost o umožnění realizace výzkumného šetření

Příloha 3: Informovaný souhlas

Příloha 1: Ukázka matice dat

Proband	Věk	prvo/reci	KAI IQ	KAI CK	KAI TR	PSSI - DS HS	PSSI - DS T-skór	PSSI - NG HS	PSSI - NG T-skór	PSSI - ZS HS
26AHRH8	51	2	94	13,81	5,05	22	74	19	74	23
29MPVL	20	1	127	21,23	6,05	20	65	14	62	14
9EMJP28	23	1	94	12,5	5,55	11	51	17	68	25
16EJMŠ21	42	2	101	13,79	5,95	14	59	20	74	20
4PKMK12	40	1	90	12,76	4,95	11	55	9	54	8

Proband	PSSI ZS T-skór	PSSI - BL HS	PSSI BL T-skór	PCL-R HS	PCL -R Celk t-skór	PCL-R F1 t-skór	PCL-R F2 t-skór	TSZ počet slov
31RLPL11	64	15	62	33	64	62	62	209
8ONPS31	66	16	63	30	60	67	55	743
11KVVR24	64	12	58	25	54	61	53	685
31JBOB1	57	10	55	24	53	64	45	187
16PARA7	69	12	58	24	53	46	58	268

Proband	TSZ HSk E	TSZ HSk A	TSZ HSk V	TSZ HSk C	TSZ asertivní stadia
25LMMG1	8	4	10	9	3
3FČID5	2	2	5	12	1
11JCZP29	4	4	5	13	2
2ŠDHD26	2	0	3	8	1
19DČSK9	3	3	6	12	2

Příloha 1: Ukázka matice dat

Mgr. Veronika Daňková
Nám. XXX
XXXX
tel.: XXX

Vrchní rada
plk. XXX
Věznice Všehrdy
Všehrdy 26
430 01 Chomutov

V Chomutově dne 30. 01. 2018

Věc: Žádost o umožnění realizace výzkumného šetření

Vážený pane řediteli,

obracím se na Vás s žádostí o umožnění realizace výzkumného šetření ve Věznici Všehrdy. Jedná se o výzkumné šetření k diplomové práci s názvem *Porovnání osobnostních charakteristik u osob vykonávajících trest odnětí svobody v rámci vybraných psychodiagnostických metod*, která bude publikována v rámci magisterského studia oboru Psychologie na Univerzitě Palackého v Olomouci.

V případě Vašeho souhlasu s realizací výzkumu by bylo do výzkumného šetření na základě dobrovolnosti a písemného souhlasu zařazeno 30 – 40 odsouzených dospělých mužů vykonávajících trest odnětí svobody ve Věznici Všehrdy. Každému účastníkovi by byly zadány čtyři psychodiagnostické metody. Dotazníkovou formou by byl zadán Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti (PSSI), rozhovorem by byly administrovány metody Hareho škála psychopatie (PCL-R) a Test sociálního zrání (TSZ) a prakticky čtením a opakováním by byl snímán Krátký test všeobecné inteligence (KAI).

Jsme si vědomi všech etických pravidel, a proto by výzkumné šetření probíhalo zcela anonymně, pod individuálními kódy jednotlivých respondentů a v souladu se zákonnými normami.

Výzkumné šetření bude realizováno Mgr. Veronikou Daňkovou, autorkou výše uvedené diplomové práce, jejímž vedoucím je PhDr. Radko Obereignerů, Ph. D. Výsledky výzkumného šetření budou využity pouze k tvorbě výše uvedené diplomové práce.

V případě nejasností Vám rádi poskytneme bližší informace o výzkumném šetření.

Děkuji za vyřízení žádosti.

S pozdravem

Veronika Daňková

Příloha 1: Ukázka matice dat

Informovaný souhlas s účastí na výzkumu v rámci diplomové práce

Název práce: Porovnání osobnostních charakteristik u osob vykonávajících trest odnětí svobody v rámci vybraných psychodiagnostických metod

Autor práce: Mgr. Bc. Veronika Daňková

Vedoucí práce: PhDr. Radko Obereignerů, Ph.D.

Termín realizace: únor – listopad 2018

Místo realizace: Věznice Všehrdy

Prohlašuji, že jsem byl seznámen s podmínkami účasti na výzkumu v rámci diplomové práce „*Porovnání osobnostních charakteristik u osob vykonávajících trest odnětí svobody v rámci vybraných psychodiagnostických metod*“ a že se jej chci dobrovolně zúčastnit. Konkrétně jsem byl seznámen s tím, že mi během dvou či tří setkání budou autorkou práce zadány čtyři psychodiagnostické metody.

Beru na vědomí, že údaje poskytnuté pro účely tohoto výzkumu jsou anonymní, bude s nimi nakládáno v souladu se zákonnými normami a nebudou použity jinak než k interpretaci výsledku v rámci výše uvedené diplomové práce.

Rovněž беру на vědomí, že mohu svou účast ve výzkumu kdykoli, podle svého vlastního uvážení, do zpracování dat zrušit.

Ve Všehrdech dne .....

Jméno a příjmení účastníka:..... Podpis:.....

